

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО,
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ ТА СВІТУ»

27 листопада 2020 року, м. Дніпро

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2020

*Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
(протокол № 4 від 23.12.20)*

Упорядник:

В. В. Шаблистий, д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Оргкомітет:

Фоменко А. Є. – канд. юрид. наук, заслужений юрист України (голова);
Наливайко Л. Р. – д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України (заступник голови);
Обшалов С. В. – канд. юрид. наук, доцент;
Чаплинський К. О. – д-р юрид. наук, професор;
Шаблистий В. В. – д-р юрид. наук, проф.;
Примаченко В. Ф. – канд. юрид. наук, доц.;
Захарко А. В. – канд. юрид. наук, доц.

Оргкомітет не завжди поділяє погляди авторів публікацій. За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також розголошення фактів, що не підлягають відкритому друку, тощо відповідають автори публікацій.

А 43 **Актуальні** проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. – 224 с.

ISBN 978-617-645-416-8

У збірнику надруковано матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України».

Для науковців та інших зацікавлених осіб.

УДК 343

ЗМІСТ

Фоменко А. Є. Про кримінологічний моніторинг поліції та зарубіжний досвід кримінологічної діяльності поліції.....	9
Антонюк О. В. Інноваційні підходи алгоритмізації процесуальної взаємодії під час планування досудового розслідування та реалізації цілей кримінального провадження.....	12
Антропов Б. О., Бідняк Г. С. Актуальні питання немедичного вживання наркотиків	15
Безгинський Ю. С. Розвиток наукової думки щодо проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості	18
Безрідна Н. О. Процесуальне інтерв'ю як інноваційна процедура опитування: основні особливості	21
Берднік І. В. Аналіз практики застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням до осіб, засуджених за кримінальні правопорушення, що посягають на водні ресурси	23
Броневицька О. М. Реалізація права підозрюваного на захист на ранніх етапах провадження за законодавством Канади.....	27
Бідняк Г. С. До питання судово-експертних досліджень виборчих документів.....	30
Богданюк І. В., Бублик О. В., Чернюк В. Ф. Причинно-наслідкові зв'язки при проведенні комплексних електротехнічних досліджень та у галузі охорони праці.....	32
Бойко О. П. Деякі проблемні аспекти реформування юридичної освіти.....	38
Бондаренко О. С. Особливості проведення законного затримання особи	41
Бублик Н. С. Окремі аспекти визначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.....	43

Венгерова Ю. В. Тактичні прийоми допиту під час розслідування злочинів, пов'язаних із туристичною діяльністю	45
Войтенко К. С. Спірні питання визначення поняття «слідча помилка»	48
Гаращук Д. П. Особа злочинця незаконного зайняття рибним добувним промислом	50
Гаркуша А. Г. Деякі питання використання Практики ЄСПЛ щодо застосування Тимчасового доступу до речей і документів	52
Гречишкін І. К. Дактилоскопія: поняття, становлення, актуальні проблеми	57
Григор'єва Н. В. Значення психологічної готовності слідчого до розслідування.....	59
Гукова І. А. Об'єкти пошуку під час проведення обшуку у провадженнях щодо шахрайства, пов'язаного з працевлаштуванням	61
Данатарова В. М. Розслідування шахрайств, учинених шляхом використанням засобів мобільного зв'язку: проступок чи злочин?	64
Демченко І. О. Сутність криміналістичного забезпечення організації розслідування в умовах пандемії.....	67
Дума А. Окремі питання затримання особи без документів.....	69
Єфімов М. М., Лозицький М. П. Окремі аспекти організаційно-тактичного забезпечення проведення огляду місця події при розслідуванні розбоїв ...	72
Жданюк К. Г. Протидія організованій злочинності: порівняльний аналіз.....	75
Іванчук О. С. Актуальні аспекти криміналістичної характеристики злочинів у сфері економічної діяльності	78
Кирбят'єв О. О. До питання про ефективність кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів	81
Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Закон про зброю: європейські реалії та вітчизняні перспективи.....	83

Коваль В. В. Окремі питання використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні	87
Ковбаса В. М. Тактика огляду у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами	89
Кононенко Н. О. Методи біометричної ідентифікації: практика застосування в діяльності правоохоронних органів.....	92
Крамаренко Ю. М. Відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів: тенденції та ризики	94
Коробка О. М. Особливості дослідження водяного знаку.....	97
Лісняк А. І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень	100
Зарубей В. В., Марценюк Ю. Ю. Проблеми виконання слідчих розшукових дій та негласних слідчих розшукових дій оперативними працівникам за дорученням слідчого.....	102
Никифорова О. А. Актуальні питання психологічної реабілітації поліцейських.....	105
Обшалов С. В. Правові та праксеологічні аспекти соціальної складової протидії кримінальним правопорушенням підрозділами національної поліції України	107
Павлик М. П. Віктимність поведінки осіб, які стають потерпілими від злочинів у сфері працевлаштування за кордоном	110
Поливанюк В. Д., Нескаронних Н. А. Теоретичні аспекти забезпечення національної безпеки держави.....	113
Одосвцев А. В. Кримінальне провадження за процедурою «in absentia»: досвід для України	115
Приловський В. В. Актуальні проблемні питання протидії втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність	118

Приходько В. О. Використання криміналістичних обліків МВС при розслідуванні кримінальних правопорушень.....	121
Rafal Lizut Some Aspects of Cybersecurity and Law	123
Ратчик В. М., Турицька Т. Г. Актуальні зміни в алгоритмах надання домедичної допомоги працівниками поліції за умов поширення епідемічних захворювань	125
Резцова Н. С. Затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу: Підстави та процесуальний порядок	127
Рец В. В. Теоретичні засади правового інституту тимчасового доступу до речей і документів.....	133
Рогальська В. В. Реалії та перспективи впровадження процесуального інтерв'ю в діяльність органів досудового розслідування	136
Руденька І. О. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення проведення судово-гемологічної експертизи.....	140
Свистіль С. В. Процесуальне інтерв'ю малолітньої або неповнолітньої особи	145
Сивогривова Т. Л., Єрмеков Є. С. Окремі способи виявлення кримінальних правопорушень, пов'язаних з обліком транспортних засобів: досвід України та республіки Казахстан.....	148
Сіренька Д. С. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження	151
Сіроух І. В. Теоретико-праксеологічні проблеми протидії кримінальним правопорушенням проти моральності	154
Скок О. С., Заркєнов М. С. Кримінальна відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері за кримінальним кодексом України та республіки Казахстан	156
Сербін М. М. Особливості застосування запобіжних заходів при розслідуванні втеч з місця позбавлення волі	160

Солдатенко О. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення	163
Сорока І. В. До питання застосування криміналістичної габітоскопії в діяльності працівників національної поліції України	165
Стояцька Г. М. Логічна природа стандарту доказування «достатня підстава»: питання квантифікації	169
Страшко О. П. Забезпечення прав людини під час досудового розслідування.....	171
Гаркуша А., Темрієнко Н. Тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування.....	173
Tudorică Alin-Andrei Modern Aspects of Crime Prevention	177
Тупотіна Д. Особливості призначення і проведення судової експертизи при розслідуванні побоїв	183
Усатенко В. В. Актуальні аспекти тактики проведення слідчого експерименту	185
Усаткін Д. Г. Криміналістичний аналіз слідової картини групового порушення громадського порядку.....	188
Чаплинська Ю. А. Теоретико-праксеологічні аспекти оптимізації системи органів прокуратури.....	190
Чаплинський К. О. Криміналістичний аналіз організованої злочинності.....	195
Чечель А. Значення міжнародно-правових стандартів щодо регламентації правового статусу малолітньої та неповнолітньої особи у кримінальному провадженні.....	200
Чучко С. В. До питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні шахрайства за фактом купівлі-продажу товарів через мережу інтернет.....	202

Шаповалов Д. О. Залучення окремих спеціалістів для участі у слідчому огляді	205
Шевченко Т. В., Беристемова Р. Г. Протидія наркозлочинності в сучасних умовах.....	208
Шишкіна К. О. Визначення вектора функціональної спрямованості діяльності дізнавача у кримінальному провадженні	211
Щокало А. В. Зарубіжний досвід застосування медіації у кримінальному провадженні	214
Христян В. В. Роль дактилоскопічного дослідження слідів рук в розслідуванні та розкритті злочинів	217
Черненко А.П., Шиян А.Г. Щодо поняття та сутності дізнання як форми досудового розслідування	220

Фоменко Андрій Євгенович,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України,
ректор Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

ПРО КРИМІНОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ПОЛІЦІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Дослідження будь-якого явища правової дійсності, яким є і кримінологічна діяльність Національної поліції, передусім, вимагає з'ясування його поняття, зміст якого становлять сукупність ознак, що дозволяють вирізнити вказаний феномен від інших подібних, в той час як обсяг поняття дає можливість визначити коло предметів, на які безпосередньо поширюється його дія. Принагідно зазначимо, що незважаючи на все більший інтерес вчених до кримінологічної діяльності як юридичної категорії загалом та кримінологічної діяльності Національної поліції зокрема, наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами поліції, взаємодія поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності та зарубіжний досвід кримінологічної діяльності поліції є фактично малодослідженою проблемою. Саме тому отримані результати такого творчого пошуку мають як теоретичне, так й практичне значення, зокрема.

Визначено, що під кримінологічним моніторингом доречно розуміти багатогранне явище, яке являє собою спосіб пізнання, спрямований на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності шляхом спостереження, вимірювання та оцінки певних явищ або процесів (як в розрізі дослідження окремих видів кримінальних правопорушень, так і в цілому, дослідження причин та умов вчинення злочинів та кримінальних проступків, особи кримінального правопорушника тощо), виявлення характеру, тенденцій і закономірностей в їх розвитку та вироблення на підставі отриманих даних прогнозів й ефективних заходів реагування.

Встановлено, що категорії «кримінологічний моніторинг» та «моніторинг оперативної обстановки» не є тотожними. Так, під оперативною обстановкою запропоновано розуміти сукупність обставин і умов у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайної ситуації (події) або вчинення кримінального та адміністративного правопорушення, з урахуванням яких визначаються і уточнюються завдання для підрозділів поліції.

Зроблено висновок про те, що поняття «кримінологічний моніторинг» є більш широким поняттям, ніж «моніторинг криміногенної ситуації (обстановки)».

Встановлено, що поняття «кримінологічний моніторинг» та «моніторинг оперативної обстановки» є близькими, проте не тотожними. Зокрема, вони відрізняються в частині змісту (моніторинг оперативної обстановки включає у

себе спостереження, вимірювання та оцінку не тільки певних злочинних явищ, але і інших надзвичайних подій та правопорушень) та мети.

Запропоновано перенести зміст п. 41 Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію» до Закону України «Про Національну поліцію» шляхом включення п. 31 до ч. 1 ст. 23 «Основні повноваження поліції» даного законодавчого акта. Крім того, пропонується додати до п. 31 таке повноваження, як здійснення кримінологічного моніторингу.

Запропоновано додати до ч. 1 ст. 23 «Основні повноваження поліції» Закону України «Про Національну поліцію» п. 31 наступного змісту:

«31) здійснює кримінологічний моніторинг, моніторинг оперативної обстановки в державі, вивчає, аналізує і узагальнює результати та ефективність поліцейської діяльності, інформує у порядку та спосіб, які передбачені законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадськість про здійснення державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку».

Наголошено, що здійснення кримінологічного моніторингу органами поліції може принести ефективні результати лише в разі розроблення відповідних наукових засад.

Підтримано позицію Д.М. Миронюка та Є.М. Блажівського, відповідно до якої кримінологічний моніторинг має складатись із чотирьох взаємопов'язаних стадій: початкової (підготовчої), пошукової, аналітичної та заключної.

Визначено, що поліція тісно взаємодіє в питанні протидії злочинності як із загальними суб'єктами протидії злочинності (суб'єкти, які діють на загальносоціальному рівні (підприємства, установи, організації, органи місцевого самоврядування тощо), так і зі спеціальними, якими виступають інші правоохоронні органи.

Встановлено, що відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» поліція в частині протидії злочинності взаємодіє з іншими правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування. Умовно, цих суб'єктів можна поділити на дві групи: спеціальні (тобто суб'єкти, основною функцією яких є саме протидія злочинності), до яких відносяться інші правоохоронні органи, та загальні (суб'єкти, в діяльності яких функція протидії злочинності не є базовою).

Дана взаємодія проявляється у різних напрямках: обмін інформацією, проведення спільних координованих заходів, участь у спільних проєктах тощо.

Враховуючи несприятливі зовнішні та внутрішні фактори, які нависли над Україною, необхідно терміново посилити взаємодію поліції з іншими суб'єктами протидії та попередження злочинності. В першу чергу це стосується підвищення рівня взаємодії з територіальними громадами шляхом розроблення спільних проєктів, направлених на протидію та попередження злочинності.

Аналіз досвіду кримінологічної діяльності поліції зарубіжних держав (Азербайджанська Республіка, Естонська Республіка, Грузія, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Молдова, Республіка Польща, Румунія, Словацька Республіка, США, Угорщина) дозволив доповнити запропоновані раніше пропозиції.

Зроблено висновок, що основним напрямом роботи поліції цих країн є профілактика злочинів та правопорушень. В багатьох випадках даний факт фіксується в самому визначенні поняття «поліція», яке розкривається на законодавчому рівні (Румунія, Угорщина, Грузія, Республіка Молдова).

Досвід Республіки Польща, Грузії та країн Балтії демонструє, що дотримання такої концепції призводить до зниження рівня злочинності та підвищення довіри до поліції з боку населення.

Керуючись прикладом Грузії запропоновано доповнити Закон України «Про Національну поліцію» п. 32, в якому задекларувати таке повноваження, як участь у розробці та реалізації стратегії боротьби зі злочинністю. Такий крок не тільки підкреслить важливість існування даної стратегії, але і визначить виняткову роль поліції у її розробці та реалізації.

На підставі досвіду Грузії запропоновано додати до ч. 1 ст. 23 «Основні повноваження поліції» Закону України «Про Національну поліцію» п. 32 наступного змісту:

«31) бере участь у розробці та реалізації стратегії боротьби зі злочинністю».

Цікавим є досвід кримінологічної діяльності поліції Румунії та країн Балтії. Так, з метою зниження рівня злочинності серед неповнолітніх та правового виховання даної категорії осіб, у цих державах створені спеціальні мультиплікаційні символи поліції (пес, хлопчик, комісар та пухнастий агент – в Румунії; лев – у Естонській Республіці; бобер – у Латвійській Республіці; пес – у Литовській Республіці), роль яких полягає у формуванні в очах дітей дружельюбного образу поліцейського, який завжди здатен прийти на допомогу.

Думається, в нашій державі доречно також запровадити подібний символ. Для цього можна скористатись досвідом країн Балтії та оголосити конкурс на кращий дитячий малюнок. Подібний захід підвищить рівень довіри дітей до працівників поліції, сформує в них з дитинства певний стереотип поліцейського, як захисника, якому можна довіритись у будь-якій ситуації.

Цікавим вбачається досвід Литовської Республіки в частині запровадження електронного подання повідомлень про вчинені правопорушення з функцією геолокації, на підставі якого запропоновано створити схожу українську програму, в якій будуть передбачені функції автоматичного місцезнаходження заявника, можливість встановлення заявником в режимі «Online» позначок на мапі (наприклад, таких як «місце вчинення кримінального правопорушення», «місце відповідної пригоди» тощо). Крім того, важливо, щоб дана програма функціонувала в інтерактивному форматі, доступ до якої буде відкрито для кожного громадянина, що дозволить не тільки повідомляти відповідну

інформацію (у тому числі кримінологічного характеру), але і отримувати її від інших суб'єктів протидії злочинності.

Подібні програми вже діють у США та дозволяють більш ефективно попереджати злочинність.

Антонюк Олена Володимирівна,
доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки ДДУВС
кандидат юридичних наук

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ЧАС ПЛАНУВАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Важливе значення для своєчасної й якісної взаємодії під час планування досудового розслідування та реалізації цілей кримінального провадження має алгоритмізація процесуальної діяльності. На сьогодні досить важливо розробити сучасні й комплексні підходи за допомогою яких можливе інноваційне забезпечення взаємодії учасників та сторін кримінального провадження з моменту повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до завершення досудового розслідування.

Така взаємодія має можливість бути повністю автоматизованою (за виключенням права самостійного прийняття процесуального рішення) та стандартизованою, що надасть можливість мінімізувати (практично унеможливити) вчинення дій, які порушують охоронювані законом свободи, права та інтереси особи, або суперечать вимогам КПК України та існуючій судовій практиці (в тому числі практиці ЄСПЧ), з метою максимального забезпечення права особи, суспільства, держави на захист від кримінальних правопорушень шляхом використання алгоритмізації стадії досудового слідства задля:

– надання особі ефективної можливості звернутися до правоохоронних органів (у тому числі з повідомленням про вчинення кримінального правопорушення та ін.) у цифровому форматі та/або дистанційно;

– забезпечення додержання правоохоронними органами вимог законодавства України щодо внесення у цифровому форматі отриманих відомостей (у тому числі про кримінальне правопорушення до ЄРДР та ін.);

– створення умов для якісного швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень;

– забезпечення сучасного рівня та способу ефективного контролю в режимі реального часу за додержанням правоохоронними органами вимог КПК України під час досудового розслідування;

– зниження (мінімізація) корупційних ризиків під час досудового розслідування.

У сукупності, запропонований інноваційний процес алгоритмізації слідчого процесу передбачає модель комплексних інструментів, таких як:

– засіб єдиної точки отримання та аналізу інформації, статистики та формування звітів;

– спосіб зберігання і захисту даних та інформації;

– електронний файловий менеджер та спосіб зберігання і захисту даних;

– органайзер, планер і зручний інструмент перегляду, аналізу та зберігання інформації щодо доказів і фактів, зібраних в рамках розслідування;

– інструмент для автоматичного формування проектів процесуальних документів;

– стандартизований алгоритм способів та методів розслідування і доведення в кримінальному процесі та ін.

Логіка роботи програми алгоритмізації заснована на науково виведених і обґрунтованих формулах та алгоритмах процесуальної, правової та криміналістичної взаємодії, що визначають шлях логічної обробки зібраного матеріалу від початку кримінального провадження і до самого завершення кримінального процесу.

На відміну від багатьох подібних програм, запропонований процес алгоритмізації моделює логіку судження, обмеженого чіткими рамками кримінального права, процесу та криміналістики, що використовує у якості основи правові норми і логічні алгоритми.

Процес винесення суджень і оцінки фактів, та необхідність винесення того чи іншого рішення (процесуальна правотворчість) повністю реалізується людиною, але програма алгоритмізації надає людині вичерпний матеріал вихідним даним в конкретній кримінальній справі, для формування об'єктивного і неупередженого попереднього висновку у вигляді запропонованого алгоритму.

Процес розслідування злочину характеризується певною правовою визначеністю компонентів, процесуальною закономірністю та науковою методологією і криміналістичною тактикою, які вкладені в програмні алгоритми ефективно-спланованих слідчих (розшукових) дій та проектів процесуальних рішень, спрямованих на дотримання законності при встановленні об'єктивної істини.

Говорячи математичною мовою – формула об'єктивності однакова для всіх, відрізняються способи встановлення і доведення тих чи інших обставин, процедури збору і аналізу доказів, особливості складу злочинів і т.п. Проте, сума всіх здійснених слідчих дій і процесуальних рішень і заходів в процесі розслідування будь-якого злочину, покликана надати чітку і однозначну відповідь «так чи ні» на питання, яке відноситься до кожного з елементів складу злочину під час їх доказування.

Зрозуміло, що оцінюючи зібрані докази слідчий, як людина, яка володіє унікальними здібностями до аналізу даних і яка виносить індивідуальні судження, надає кожному доказу власну оцінку, використовує методи їх прямого

та опосередкованого зв'язку з тими чи іншими фактами і приймає власне процесуальне рішення керуючись своїми знаннями, досвідом, навичками і т.п., тим не менш, ця оцінка завжди повинна відповідати загальному принципу об'єктивності та законності.

У цьому сенсі, процес алгоритмізації покликаний забезпечити неухильне застосування принципу законності та об'єктивності в процесі розслідування кримінальних правопорушень, який спирається на вимоги процесуальних нормативно-правових актів у системному зв'язку з науковими юридичними доктринами, юридичної теорією і практикою, вираженими в формулах та алгоритмах, побудованих на вимогах закону.

Питання розкриття окремих складних злочинів не може бути дозволене за принципом подібності, проте і в цьому випадку більшість стадій досудового розслідування відбувається за одними й тими ж принципами.

Подібність та спільність принципів розслідування кримінальних правопорушень створює можливість для алгоритмічної автоматизації більшості процесів і процедур, а чіткі вимоги процесуальних норм, зокрема до термінів здійснення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень, – обумовлюють необхідність впровадження механізмів контролю за їх виконанням.

Таким чином, процес алгоритмізації, з одного боку, надає значний обсяг інструментів для ефективного розслідування, спрощення та скорочення в часі процесів оформлення процесуальних документів, з іншого боку – інструмент для підвищення якості досудового слідства, і спосіб ефективного контролю за дотриманням принципів законності та об'єктивності у реальному часі.

Крім того, застосування процесу алгоритмізації досудового слідства ефективно усуває недоліки в теоретичних знаннях і практичних навичках суб'єктів досудового розслідування, значно спрощує, а у багатьох випадках повністю автоматизує процеси оформлення процесуальних документів, створює механізми самоконтролю і аналізу, забезпечує наявність і дотримання чітко вираженого алгоритму, тактики і стратегії розслідування кримінальних правопорушень.

Бібліографічні посилання:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F+110#w21>

2. Правотворчість // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5 : П–С. С. 51.

3. Зайцев О. Поняття та сутність процесуальної самостійності та незалежності слідчого в кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2017. № 6. Ч. 1. С. 132–135.

4. Правова система України в епоху глобалізаційного поступу : Монографія / О.Є. Гіда, О.М. Костенко, О.А. Радзівілл [та ін.] ; За заг. ред. докт.

юрид. наук, проф. В.К. Матвійчука. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2014. 492 с.

5. Лоскутов Т.О. Щодо питання про процесуальну самостійність та незалежність слідчого. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 422–424.

Антропов Б.О.

курсант 3 курсу

факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Бідняк Г.С.

доцент кафедри криміналістики

та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НЕМЕДИЧНОГО ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ

Злочини, пов'язані тим чи іншим чином з наркотичними речовинами, займають вагоме місце серед багатьох інших кримінальних правопорушень і відрізняються шкодою як для всього суспільства, так і для власного здоров'я правопорушника. За даними Європейського центру моніторингу у світі налічується 275 млн наркозалежних осіб, тобто 5,6 % світового населення, яке без певної допомоги стане на злочинний шлях. Вживання, розповсюдження, контрабанда, викрадення, привласнення, вимагання, посів або вирощування наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – це основні діяння з заборонними речовинами, передбачені Кримінальним кодексом України.

За офіційною інформацією Генеральної прокуратури України **про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування** за 2019 рік у сфері незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тільки за ст. 307 КК України було обліковано 6382 кримінальних правопорушень, в 2020 році станом на листопад – вже 7606 випадків [6].

Дослідженням емпіричних джерел нами встановлено, що нерідко правопорушники використовують наркотичні засоби у формі лікарських препаратів, які продаються лише за рецептом. Кримінальні правопорушення у сфері обігу, продажу чи виготовлення наркотичних засобів, стосовно незаконної видачі рецептів на право придбання наркотичних неодноразово були предметом

наукових досліджень. Так, Н.А. Лужецька зауважує, що за допомогою підробленого рецепта можна не лише придбати лікарський засіб зі вмістом певної наркотичної речовини, а й виготовити свій продукт та розповсюджувати його [5]. В цьому контексті не менш вагомою є проблематика дослідження корупційних та інші фінансових злочинів щодо придбання медичних речовин які мають обмежений обіг і продаються за рецептом. Надвисокі прибутки від їх виготовлення і розповсюдження зумовлюють підвищення попиту на наркотики.

Наркотизм, наркоманія являє собою глобальну проблему, якій притаманний світовий, міжнародний характер. Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року зазначає, що використання міжнародного досвіду, який був накопичений у галузі боротьби з розповсюдженням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, потребує певної адаптації з урахуванням національного менталітету як в законотворчості, так і в реалізації правових установлень. Осмислення можливостей використання певних методів є нагальною проблемою задля розробки дійових засобів боротьби з наркотизмом [3].

В умовах сьогодення в межах зазначеної тематики заслуговую уваги досвід Португалії. Десять років тому в законодавство про наркотики та основні принципи державної наркополітики було внесено ключові поправки, які суттєво змінили підхід до шляхів мінімізації негативного впливу наркозлочинності і наркоманії на розвиток суспільства. Замість прагнення знизити рівень наркоспоживачів шляхом покарання людей, але їх вживання більше не розглядається як кримінальне правопорушення. Португальські реформи не обмежилися тим, що зберігання наркотиків стало адміністративним правопорушенням. Вони також охопили широке коло заходів, таких як профілактика та просвіта громадськості, підвищення мотивації для відмови від подальшого вживання контрольованих речовин, зниження шкоди, лікування наркозалежних людей і допомога в соціальній реінтеграції. Результатом нового підходу стало створення комісій по стримуванню наркозалежності. Вони замінили кримінальні суди як державний орган, що займається проблемами, пов'язаними зі зловживанням психоактивних речовин. Комісії прагнуть інформувати людей й переконати їх відмовитися від вживання наркотиків. Комісії також уповноважені застосовувати цивільно-правові санкції за непокору і направляти бажаних на лікування. Попри першочергове побоювання з приводу прийнятої в Португалії нової стратегії, дані дослідження показують, що різкого росту числа людей, які вживають наркотики, не стало, а в деяких категоріях їх чисельність навіть скоротилася. Крім того, число людей з захворюваннями, пов'язаними з наркотиками (такими як ВІЧ та гепатити В і С), в цілому знизилось [5].

В багатьох країнах світу задля боротьби з наркозлочинністю використовується підтримуюча замісна терапія. Метадонова програма функціонує і в нашій країні, головна ціль якої зняття абстинентного синдрому у наркозалежних осіб, а не надання ейфоричного ефекту наркозалежним особам.

Раніше в дослідженнях ми зазначали, що своєчасне виявлення осіб, залежних від опіоїдів, їх реєстрація і підтримуюча терапія мають ряд переваг, серед яких: по-перше, рішення медико-соціальних проблем (зменшення ризиків зараження ВІЛ, вірусними гепатитами, туберкульозом, зменшення кількості ін'єкційних наркоманів). По-друге, попередження вчинення наркотичних та інших злочинів, зокрема, проти власності (крадіжки, грабежі, розбої та ін.) [1, С.151].

Необхідність легалізації немедичного вживання психоактивних речовин підкреслюють в своїх виступах відомі діячі, зокрема, спортсмени, які стикалися з професійними травмами та, як наслідок, супроводжувались депресивними станами. Втім, ми вважаємо таку позицію сумнівною, оскільки лікування будь-якої хвороби потребує професійного підходу, а не самолікування.

Отже, для вирішення питання про вживання наркотиків або немедичне вживання варто відмітити європейський та світовий досвід. Окрім, заходів примусу, певних покарань, треба вбачати, що наркозалежні не тільки злочинці, а й і хворі. Тому, вважаємо позитивним тенденцію розширення програм замісної підтримувальної терапії, а не легалізацію психоактивних речовин.

Бібліографічні посилання

1. Бідняк Г.С. К вопросу профилактики незаконного потребления опиоидов путем использования метадоновой заместительной терапии. *Особенности расследования уголовных правонарушений по фактам немедицинского потребления наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов: вопросы теории и практики*: материалы международной научно-практической конференции (Алмаата, 1 октября 2020 г.): НИЦ Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, 2020. С. 151-156.
2. Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року з поправками, внесеними до неї згідно з Протоколом 1972 року про поправки до Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 року. URL :// http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_177 [дата звернення 11.11.2020]
3. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року. URL :// http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_096 [дата звернення 08.11.2020].
4. Кримінальний Кодекс України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14> [дата звернення 12.11.2020]
5. Лужецька Н. А. Сучасний стан боротьби з наркоманією: медичний та правовий аспекти. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 254–260.
6. Статистична інформація Генеральної прокуратури України: URL: <https://www.gp.gov.ua>.

Безгинський Ю. С.,
адвокат, здобувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка
(Сєверодонецьк, Україна)

РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Одним із основних напрямків реалізації стратегічних цілей у гірничодобувному комплексі є переорієнтування державної підтримки підприємств вугільної промисловості на охорону праці та захисту навколишнього природного середовища. Такий підхід потребує удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості. Тож виняткової актуальності набуває дослідження джерельної бази, яка є науковим підґрунтям для побудови окремої внутрішньовидової методики розслідування цих злочинів.

Значний внесок у вивчення проблем розслідування порушень вимог законодавства про охорону праці та правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у різні часи здійснювали вітчизняні та зарубіжні вчені, праці яких є основою для висвітлення на монографічному рівні наведених питань. Однак, не применшуючи вагомості цих здобутків, варто зазначити, що в них розкриваються лише загальні аспекти розслідування злочинних порушень правил безпеки виробництва, без відображення у повній мірі специфіки виробничих процесів, притаманних сектору вугільної промисловості.

Наукову літературу, в якій викладається питання розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, за хронологічним підходом умовно можна поділити на чотири групи: перша – література з криміналістики часів тоталітарного режиму (до 1953 року); друга – джерела радянського періоду після послаблення тоталітаризму (1954 – 1991 роки); третя – видання пострадянського періоду (1991 – 2012 року), четверта – новітня література, опублікована після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (2012 – дотепер).

Витоки перших досліджень щодо розслідування нещасних випадків на виробництві містяться ще у ранніх роботах з криміналістики. Зокрема, Г. Гросс наприкінці ХІХ століття висвітлював питання використання спеціальних знань в процесі доказування порушень правил безпеки, вчинених у різних галузях промисловості. На ранніх етапах становлення радянської криміналістики

методику розслідування нещасних випадків на виробництві здебільшого розглядали через призму викриття диверсій, вчинених під виглядом порушення правил техніки безпеки (роботи А. Я. Вишинського, С. О. Голунського та Б. М. Шавера). Цілком очевидно, що науковій думці періоду 1920-1953 років були притаманні ідеологічні штампи. Для встановлення істини у справі про порушення правил безпеки та охорони праці передусім враховувалися такі неприйнятні для сучасного розуміння категорії як: класове становище, політична обстановка, більшовицька свідомість, контрреволюційні цілі тощо. Тому, вважаємо, вказаний підхід ставить під сумнів наукову цінність таких досліджень.

Розглядаючи другу групу літературних джерел, зазначимо, що комплексні дослідження питань розслідування злочинних порушень правил безпеки, у тому числі на об'єктах вугільної промисловості, беруть початок з 1950-х років. Здебільшого зазначені аспекти висвітлювалися в сукупності з порушеннями правил безпеки, вчинених на інших видах виробництва з підвищеною небезпекою (на будівництві і транспорті, в лісовій промисловості та сільському господарстві). Зокрема, це праці М. С. Браїніна, В. К. Глістина, М. П. Косоплечева, Є. Д. Куранової, М. П. Яблокова та інших.

У радянській історіографії перші комплексні розробки щодо розслідування порушень правил безпеки та охорони праці, вчинених безпосередньо на підприємствах вугільної промисловості, з'явилися на початку 1960-х років. Одними із таких є праці В. Ф. Зудіна (кандидатська дисертація «Основні питання розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки у вугільних шахтах» (1960 рік) та монографія «Попередження та розслідування злочинів (за матеріалами порушень правил безпеки у вугільних шахтах)» (1963 рік)), М. К. Йосифова (дисертація «Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки у вугільних шахтах» (1969 рік)) та Є. І. Роспутька (дисертація «Розслідування і попередження злочинних порушень правил техніки безпеки під час проведення підземних робіт у вугільній промисловості» (1971 рік)).

Варто зауважити, що всі із перелічених праць відігравали вагомий роль для подальших наукових розробок у визначеному напрямку. Отримані результати мали виняткове прикладне застосування для практики. Однак ці роботи не вирізнялися системністю викладення матеріалу з точки зору сучасного розуміння структури методики розслідування кримінальних правопорушень. Виходячи зі змісту наведеної літератури, помічаємо, що у тодішніх дослідженнях комплексно не висвітлювалися питання криміналістичної характеристики. Автори майже не приділяли уваги пошуку кореляційних зв'язків між її елементами. Не здійснювалась системна побудова типових слідчих ситуацій та версій, відповідно до яких розроблялися би криміналістичні алгоритми.

Третю групу літературних джерел становлять праці, підготовлені у пострадянський період, а саме роботи А. Г. Стаценка (2001 рік), І. М. Беляєва (2006 рік); Н. Л. Потапової (2007 рік), І. Ю. Єрмакова (2008 рік). Враховуючи предмет нашого дослідження, значний інтерес заслуговує дисертація М. М. Дмитрієва «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з

порушенням правил безпеки при виконанні гірничих робіт» (2008 рік). На відміну від літературних джерел радянського періоду, зміст цієї роботи мав чітко вибудовану структуру, притаманну окремій методиці розслідування злочинів.

Серед вітчизняних джерел знаковими для розробки методики розслідування злочинних порушень правил безпеки та охорони праці є наукові здобутки О. В. Таран. У монографії «Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці» (2012 рік) та докторській дисертації «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці» (2013 рік) розгорнуто висвітлено питання щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, передбачених статтями 271–275 КК України.

Четверту групу публікацій ми систематизували за хронологічною послідовністю, починаючи з 2012 року. Для вивчення проблем розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою вагомим значенням набули дисертації М. Я. Панчишина «Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» (2016 рік), К. О. Спасенка «Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» (2016 рік) та Н. В. Тимофєєвої «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» (2018 рік). Окрім наведених дисертацій українськими дослідниками підготовлено низку науково-методичної літератури, навчальних посібників, наукових статей, присвячених вищезгаданій проблемі.

Крім усіх перелічених робіт з криміналістики корисними для висвітлення окремих питань розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, є праці українських фахівців з кримінального права, зокрема дисертації В. І. Борисова (1993 рік), В. І. Павликівського (2004 рік), О. О. Бахуринської (2007 рік), Г. С. Крайника (2011 рік), Г. А. Борейка (2016 рік), М. П. Куцевича (2018 рік).

Отже, наразі існує достатній масив літературних джерел, накопичений протягом тривалого часу, що дозволяє поглиблено розкрити предмет вказаного дослідження. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, потребують узагальнення джерельної бази, в якій мають бути комплексно систематизовані положення щодо нормативно-правового, організаційного та техніко-криміналістичного забезпечення діяльності слідчого (дознавача). Адже будь-яке розслідування буде ефективним лише тоді, коли воно базується на поєднанні позитивного досвіду з використанням апробованих криміналістичних методик.

Безрідна Наталія Олександрівна,
курсант факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Стояцька Ганна Михайлівна,
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та
психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК ІННОВАЦІЙНА ПРОЦЕДУРА ОПИТУВАННЯ: ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ

Інноваційна процедура опитування потерпілих, підозрюваних та свідків, відома серед працівників правоохоронних органів як система дій та заходів «процесуального інтерв'ю», наразі отримує все більше розповсюдження як один з вагомих елементів досудового розслідування. Такий вид спілкування був опрацьований фахівцями-теоретиками та науковими практиками на основі того, що опитування осіб із застосуванням методів примусу та насильницького впливу призводить до отримання неправдивої інформації (іншими словами – частих самообмов [1]).

Актуальність даної теми полягає в тому, що процесуальне інтерв'ю є одним з основних завдань правоохоронців, а особливо слідчих. Цей спосіб опитування осіб впливає на якість отриманої інформації та її надійність, ефективність і результат подальшого розслідування. Головне що між правоохоронцем та особою, з якою ведеться бесіда, виникає взаєморозуміння, а це демонструє високі фахові здібності співробітника правоохоронної сфери.

Головним завданням цього напрямку інтерв'ю є отримання точної інформації. За мету воно має запобігання наданню недостовірної інформації, вчиненню помилок у ході правосуддя. Розглядаючи тему з точки зору захисту прав людини можна стверджувати, що процесуальне інтерв'ю сприяє застосуванню презумпції невинуватості [2].

Багатьма авторитетними фахівцями доведено, що такий напрямок опитування є практичним, а головне етичним. Для отримання бажаного результату поліцейський повинен коректно ставити запитання особі, вміти правильно підбирати слова та розмовляти зрозумілою для людини мовою. Звичайно перед початком інтерв'ю, у разі необхідності, правоохоронець повинен уміти психологічно підготувати постраждалу особу, підозрюваного або свідка, адже особа може перебувати у збудженому стані, а це перешкоджає отриманню значущої інформації.

Цілком правильним є твердження, що неможливо порівнювати процесуальне інтерв'ю з допитом. Їх відмінність полягає у наступних факторах:

1. Процесуальне інтерв'ю має за мету отримати об'єктивну інформацію, а допит скерований на отримання зізнання підозрюваної особи.
2. Процесуальне інтерв'ю забезпечує оптимальний психологічний контакт між співрозмовниками, натомість допит становить перевагу контролю над підозрюваним у ході психологічних маніпуляцій.
3. Під час проведення процесуального інтерв'ю слідчий ставить відкриті питання та намагається отримати максимальну кількість інформації. У ході допиту підозрюваному ставляться закриті питання, адже слідчий уже буде упевненим у вині затриманої особи, а тому потрібно тільки її зізнання [3, с. 22].

Співробітнику поліції необхідно поводити себе належним чином без застосування насильства. Також слід розвивати поліцейську культуру, яка запобігатиме негідному поводженню працівників Національної поліції, що принижує їх статус.

Для налагодження контакту зі співрозмовником, психологи радять застосовувати метод інформаційно-психологічного впливу – це вплив на свідомість чи підсвідомість людини, з метою внесення змін у її поведінку і світогляд. Допоміжними методами цього впливу є переконання (воно зводиться до особистого критичного сприйняття реальності об'єктом впливу, здійснюється опираючись на факти які відомі об'єкту) та навіювання (орієнтоване на суб'єктів, які некритично сприймають інформацію) [4, с. 10-11].

Вирізняють шість етапів проведення інтерв'ю:

Перший етап – планування та підготовка (підготовка по справі, психологічна та фізична підготовки осіб);

Другий етап – встановлення контакту (взаєморозуміння осіб, встановлення причини та порядку проведення інтерв'ю);

Третій етап – перший докільний виклад (ставлення відкритих запитань, активне слухання сторін);

Четвертий етап – розкриття (обговорення теми та з'ясування доказів);

П'ятий етап – завершення опитування (підведення результатів та висновків);

Шостий етап – оцінка інтерв'ю (аналіз отриманої інформації, позитивний результат подальшого розслідування справи) [2].

Фахівці акцентують увагу на тому, що більшість поліцейських навчаються проведенню опитування через приклади колег і практичний досвід. Виходячи з цього не зайвим буде наголосити, що співробітники поліції можуть скопіювати помилки своїх колег, а це призведе до негативного результату розслідування. Слідчий повинен використовувати тактичні методи соціальної психології. Для усунення помилок під час проведення опитування особи, потрібно постійно підвищувати кваліфікацію слідчого, шляхом проведення тренінгів, консультацій та курсів.

Отже, процесуальне інтерв'ю не тільки протидіє застосуванню насильницьких заходів під час проведення опитування, а й регулює та вдосконалює процес отримання надійної інформації. Сприяє підвищенню авторитету та вагомому статусу правоохоронних органів серед населення. Враховуючи згадані етапи

інтерв'ю можна зробити висновок, якщо перший етап від початку буде безуспішним, то це зіпсує комунікацію протягом всього опитування, а також вплине на якість розкриття справи. Позитивне завершення останнього етапу відзначиться на професійній роботі працівників. Належна поведінка правоохоронців, підтримання позитивного контакту, прояв активного слухання – це все сприятиме підтриманню гарних відносин між громадянами та поліцією.

Бібліографічні посилання:

1. Горелова В. Ю. Самообмова, як підстава, що позбавляє особу права на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів попереднього розслідування, прокуратури, суду. *Закарпатські правові читання : мат. II Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (29-30 квітня 2010 року, м. Ужгород)*. Ужгород : ЗакДУ, 2010. Т. 2. С. 291–295.

1. Навчальні матеріали СТІ 1/2017: *Процесуальне інтерв'ю у кримінальних справах*. URL: https://cti2024.org/content/images/СТІ-Training_Tool_1_UKR.pdf

2. Розкажи мені що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. К.: Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. С. 232

3. Історія інформаційно-психологічного протидорства: підруч. Я.М.Жарков, Л.Ф.Компанцева, В.В.Остроухов В.М.Петрик, М.М.Присяжнюк, Є.Д.Скулиш. За заг. ред. д.ю.н., проф., засл. юриста України Є.Д.Скулиша. К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України. 2012. С. 212

Берднік І.В.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри
правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
Національного університету
«Чернігівська політехніка»,

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ДО ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВОДНІ РЕСУРСИ

Здійснюючи аналіз практики застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням до осіб, засуджених за злочини, що посягають на водні ресурси, дозволяє сформулювати наступне.

По-перше, суди дотримуються положень ст. 75 КК про застосування зазначених видів основних покарань, які «дозволяють» застосовувати звільнення від відбування покарання з випробуванням. Найбільш поширеними видами

таких основних покарань, які застосовуються за злочини, що посягають на водні ресурси, є обмеження волі та позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Що стосується інших основних покарань, то їх призначення судом виключає застосування до особи звільнення від відбування покарання з випробуванням. Водночас призначення судом таких додаткових покарань, як штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, чину або кваліфікаційного класу не виключає застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням. Правозастосовчим орієнтиром у цьому разі є положення абз. 1 п. 9 постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7, в якому зазначено: «частиною 1 статті 75 КК передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням тільки тих осіб, які засуджуються до виправних робіт, службового обмеження (для військовослужбовців), обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, тобто лише щодо основного покарання, що має бути належним чином вмотивовано у вироку. Звільнення від відбування призначеного судом додаткового покарання за цією нормою закону не допускається. Звільнити з випробуванням засуджену особу від відбування іншого виду покарання або позбавлення волі на строк понад п'ять років суд не вправі» [1].

При звільненні з випробуванням від відбування основного покарання суд згідно зі ст. 77 КК може призначити такі додаткові покарання, як: штраф (за умови, що він передбачений санкцією закону, за яким засуджується особа); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Додаткові покарання підлягають реальному виконанню, про що суд зазначає в резолютивній частині вироку (абз. 5 п. 9 постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7).

Проведений аналіз судової практики дозволяє зробити висновок, що суди при застосуванні положень ст.ст. 75, 77 КК за вчинення злочинів, що посягають на водні ресурси, переважно дотримуються цих положень п. 9 зазначеної постанови ПВСУ. Проте існують й деякі проблеми. Так, найбільш поширеними видами додаткових покарань, які застосовуються за названі злочини та не виключають при цьому застосування ст. 75 КК, пов'язуються з конфіскацією майна, а також конфіскацією «знарядь і засобів промислу та всього добутого», позбавленням права обіймати певні посади (наприклад, представника влади; посади, пов'язані із здійсненням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків; керівні посади в органах місцевого самоврядування; посади, пов'язані з виконанням функцій управління (керівництво) підприємством; посади на підприємствах, в установах, організаціях всіх форм власності, пов'язаних з виконанням адміністративно-розпорядчих функцій; керівні посади в житлово-комунальних підприємствах; та ін.), штрафом. Щоправда, в деяких випадках (очевидно, для уникнення плутанини) суди окремо зазначають, що особі, яку в подальшому звільнять від відбування покарання на підставі ст. 75 КК, призначається покарання у виді обмеження волі «без

позбавлення права займати будь-які посади або займатися будь-якою діяльністю» [2].

У літературі цілком слушно стверджується, що звільнення засудженого від відбування основного покарання з випробуванням не виключає можливості застосування до нього додаткових покарань (перелік таких додаткових покарань є вичерпним: штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу) [3, с. 316]. Отже, призначення засудженому, стосовно якого суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, такого додаткового покарання, як конфіскація майна, є неправильним та прямо суперечить зазначеним вимогам КК. Проте в деяких випадках суди не враховують цих вимог та призначають особі, що вчинила злочин та/або злочини, що посягають на водні ресурси та звільняється від відбування покарання з випробуванням, додаткове покарання у виді конфіскації майна. Наприклад, вироком Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 6 лютого 2015 року особі, засудженій за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК, було призначене основне покарання у виді одного року обмеження волі та додаткове покарання – конфіскація майна. Це, у свою чергу, не завадило суду на підставі ст. 75 КК застосувати до цієї засудженої особи звільнення від відбування покарання з випробуванням [4].

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 55 КК). Наприклад, вироком Голопристанського районного суду Херсонської області від 17 травня 2012 року було засуджено державного інспектора, відповідального за рибоохоронну діляницю Головного державного управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Херсонській області за вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 364; ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 249; ч. 1 ст. 263 КК до основного покарання у виді позбавлення волі строком п'ять років та додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади представника влади строком три роки із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) [5].

Проведений аналіз судової практики застосування ст.ст. 75-77 КК при звільненні осіб, що вчинили злочини, які посягають на водні ресурси, від відбування покарання з випробуванням продемонстрував, що суди у цілому дотримуються положень цих статей КК та наведених вище роз'яснень постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання».

По-друге, доволі часто суди застосовують звільнення від відбування покарання з випробуванням у ситуації, коли було вчинено два або більше злочинів, один або декілька з яких посягають на водні ресурси (тобто у разі

множинності таких злочинів). Аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що суди дотримуються положень абз. 1 п. 23 названої постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» про те, що «у разі визнання особи винною у вчиненні кількох злочинів рішення про її звільнення від відбування покарання з випробуванням приймається тільки після визначення на підставі частини 1 статті 70 КК остаточного покарання, виходячи з його виду й розміру» [1]. Суди також дотримуються вимог абз. 2 п. 23 цієї постанови ПВСУ, згідно з яким у випадку «коли особа, щодо якої було застосоване таке звільнення, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно».

Проте в деяких випадках суди все ж припускаються помилок, зокрема, коли: а) після призначення покарання окремо за злочини, що утворюють сукупність, суд на підставі ст. 75 КК звільняє особу від відбування не лише основного, але й додаткового покарання. Наприклад, вироком Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 26 липня 2010 року особі за вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 365, ч. 2 ст. 240 КК, було призначене остаточне основне покарання у вигляді п'яти років позбавлення волі та додаткові покарання – позбавлення права обіймати посади на підприємствах, установах, організаціях всіх форм власності, пов'язаних з виконанням адміністративно-розпорядчих функцій на три роки, а також конфіскація незаконно добутого і знарядь видобування. Однак, зробивши висновок про призначення винній особі зазначеного основного і додаткових покарань, суд у вирокі зазначив про те, щоб «на підставі ст. 75 КК України, звільнити від відбування покарання з випробуванням» [6]. Тобто в даному разі суд необґрунтовано поширив звільнення від покарання з випробуванням як основного, так і додаткових покарань.

Крім цього, в деяких випадках з техніко-юридичної точки зору суди неправильно визначають у резолютивній частині вироку формулювання про зазначене звільнення (наприклад, у вирокі Зборівського районного суду Тернопільської області від 27 вересня 2010 року суд зробив наступний висновок: «... звільнити засудженого від відбування основної міри покарання ...» [96]).

По-третє, при застосуванні звільнення від відбування покарання з випробуванням суди мають враховувати тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи. На підставі врахування цих обставин суди доходять висновку про можливість виправлення засудженого без відбування призначеного йому покарання (основного покарання).

Бібліографічні посилання:

1. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. №7. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/2B7E0AAF30853651C3256DF7002E9A19> (дата звернення: 20.11.1020).

2. Вирок Кам'янець-Дніпровського районного суду Запорізької області від 11.11.2013 р. у справі № 318/3128/13-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 20.11.1020).

3. Горох О.П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія. Київ: Дакор, 2019. 676 с.

4. Вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 06.02.2015 р. у справі № 205/8028/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 20.11.1020).

5. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 17.05.2012 р. у справі № 2108/1051/2012 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 20.11.1020).

6. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 26.07.2010 р. у справі №1-115 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> 644 (дата звернення 20.11.1020).

Броневицька Оксана Михайлівна
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін ЛьвДУВС,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА ЗАХИСТ НА РАННІХ ЕТАПАХ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КАНАДИ

Право на захист є одним із ключових принципів міжнародного права та закріплюється в Україні на конституційному рівні. Зокрема, ч. 2 ст. 63 Конституції України встановлює, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. Окрім цього, відповідно до п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України право на захист є однією з основних засад судочинства в Україні. КПК України встановлює, що забезпечення права на захист є однією із загальних засад кримінального провадження (ст. 7).

Ми звикли, що на особа на першу вимогу має право мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту - мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату.

І тут цікавий досвід доступу до захисника у державі з високими стандартами правової свідомості і демократії. Мова йтиме про Канаду. За

законодавством Канади, право на побачення з адвокатом надається затриманому чи підозрюваному лише раз, якщо доступ до адвоката був належним. Тобто, після того як підозрюваний отримав доступ до адвоката, відповідна службова особа поліції (це може бути слідчий, детектив тощо) повинна поставити підозрюваному три запитання: 1. Чи Ви спілкувалися із адвокатом за власним бажанням? 2. Чи Ви в повній мірі зрозуміли отримані поради (консультацію) адвоката? 3. Чи адвокат погодився представляти Ваші інтереси? Після того, коли така службова особа переконалася, що є ствердна відповідь на всі ці питання, вдруге адвокат до затриманого, підозрюваного не запрошується.

Додаткову зустріч (консультацію) із адвокатом підозрюваний може мати лише у трьох випадках:

1. Якщо кваліфікація діяння, у якому підозрюють особу, змінюється на більш тяжке, (наприклад, у зв'язку із висновком судово-медичної експертизи встановлено, що були спричинені тяжкі тілесні ушкодження, а не середньої тяжкості) чи якщо особі оголошують про підозру у інших кримінальних правопорушеннях. Якщо особа підозрюється у вчиненні одного кримінального правопорушення, а сама добровільно зізнається у вчиненні інших злочинів (в том числі більш тяжких), то присутності захисника не вимагається доти, поки відповідні службові особи не перевірять, чи підтверджується факт вчинення тих кримінальних правопорушень, про які повідомив підозрюваний. Якщо такий факт підтвердиться, то службова особа органу поліції повинна ще раз наголосити на праві особи в цьому випадку на зустріч з адвокатом, щоб уникнути порушення права заборони самовикриття.
2. Якщо планується проводитися така слідча дія як пред'явлення особи для впізнання або відібрання біологічних зразків у підозрюваного.
3. Під час провадження буде зрозуміло, що підозрюваний не розуміє своїх прав.

Верховний Суд Канади також наголошує, що перелік обставин, коли особі може бути надано доступ до спілкування із адвокатом, не є вичерпним і залежить від конкретних обставин провадження. Наприклад, у слідчому експерименті за участю підозрюваної особи присутність адвоката не передбачена, тоді як пред'явлення для впізнання особи чи проходження тестування на поліграфі є тими обставинами, коли участь адвоката обов'язкова. Слідчий повинен запевнити підозрюваного, що у разі певних непорозумінь, які можуть виникати у кримінальному провадженні, у останнього завжди є можливість на спілкування із адвокатом. Наприклад, під час проведення процесуального інтерв'ю (допит за законодавством України) підозрюваний має право в будь-який момент його зупинити і попросити про побачення зі своїм адвокатом.

Також цікавим є той факт, що за законодавством Канади офіцер поліції (слідчий, детектив) не зобов'язаний відповідати на запитання адвоката підозрюваного. Офіцер може надати адвокату лише ту інформацію, яка б так чи інакше була доступна клієнту. Хоча захисник підозрюваного попереджається

про відповідальність за розголошення відомостей, які йому стали відомі під час досудового розслідування, він може вимагати доступ до певної лише базової інформації, щоб мати змогу належним чином проінструктувати свого клієнта.

Інформація, яка повинна бути надана захиснику на його вимогу, може включати:

- прізвище та ім'я, звання, місце праці та роль тієї чи іншої службової особи, яка залучена до розслідування;
- місце перебування підозрюваного;
- контактні телефони місця, де перебуває затриманий;
- за яке кримінальне правопорушення був затриманий підозрюваний і чи було йому оголошено підозру;
- час арешту;
- психічний стан, тверезість і загальний стан затриманого;
- анкетні дані прокурора, якщо він був призначений;
- деталі, що стосуються клопотання про заставу;
- рішення слідчого про відібрання зразків ДНК, відбитків пальців тощо.

Якщо до підозрюваного планується обрання застави як запобіжного заходу, він має право на консультацію з адвокатом перед судовим засіданням з приводу застосування застави.

Відповідна службова особа (слідчий, детектив) не повинен надавати адвокату інформацію про:

- підстави арешту та важливі обставини розслідування;
- присутність особи, яка працює під прикриттям, у камері підозрюваного;
- чи відбувається прослуховування телефонних розмов підозрюваного;
- анкетні дані співучасників;
- інформацію, яку вже надав підозрюваний (наприклад, викривальні покази щодо себе чи інших осіб);
- намір провести процесуальне інтерв'ю із підозрюваним;
- намір провести процесуальне інтерв'ю членів сім'ї підозрюваного.

Також цікавим є той факт, що адвокат в Канаді не попереджається про час та місце проведення процесуального інтерв'ю із підозрюваним (окрім того випадку, коли підозрюваний неповнолітній). Прямої заборони (як і прямої вимоги) про обов'язкову участь адвоката під час процесуального інтерв'ю у законодавстві Канади немає, проте він може бути прибути на таке інтерв'ю лише на вимогу самого підозрюваного.

Бідняк Ганна Сергіївна,
доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
к.ю.н., доцент, майор поліції

ДО ПИТАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ

Конституційно закріплене народне волевиявлення через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії, обов'язково супроводжується складанням певних документів, серед яких виборчі бюлетені, протоколи підрахунку голосів, протоколи про підсумки підрахування голосів, про результати виборів, тощо. Незважаючи на суворі правила проведення виборчої процедури і встановлену відповідальність за їх порушення, залучення поліцейських та військовослужбовців для забезпечення правопорядку під час виборів, статистичні дані вказують на неодноразові випадки різноманітних порушень.

Так, за даними МВС України за день голосування, що проводилось 25 жовтня 2020 р., поліцейські відкрили вісім кримінальних проваджень за фактами порушень під час виборів, складено п'ять адміністративних протоколів. Загалом надійшло 121 заяви та повідомлення, пов'язані з виборчим процесом. Найбільше порушень зафіксовано у Одеській області – 35, у Херсонській – 31, у Київській – 24, у Донецькій – 9, по 8 – у Сумській та Волинській, 6 – у Хмельницькій. Здебільшого події стосувалися: незаконної агітації – 19 випадків, конфлікту – 14, фальсифікації виборчих документів – 10, фотографування виборчого бюлетеня – 8, незаконного опитування – 4, підкупу виборців – 4, перешкоджання роботі виборчої комісії – 3, знищення або псування бюлетеня – 2, спроби винесення бюлетеня – 2 [6].

Доказування фальсифікації виборчих документів не можливо без призначення та проведення судових експертиз. Як свідчать результати опитування практичних співробітників, здебільшого об'єктами дослідження виступають підписи, виконані від імені виборців. При цьому, такі дослідження відрізняються багатооб'єктністю і трудомісткістю. В документах важливо вирішити не тільки питання ідентифікації осіб, а встановлення виконання підписів однією особою. Нерідко зустрічається виконання свого власного підпису від імені виборців із збереженням власної транскрипції – 64 %; виконання вигаданого підпису із монограмою букв імені та прізвища – 27 %; інші способи – 9 % виконання підписів.

Прикладом можуть бути події 2004 року, коли під час президентських виборів головними кандидатами в переможці були В. Янукович та В. Ющенко. В Дніпропетровський Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

МВС України надійшла постанова про призначення почеркознавчої експертизи, об'єктами дослідження якої були виборчі документи у великій кількості. На вирішення перед експертом були поставлені питання: «Чи виконані підписи в представлених документах однією особою? Якщо так, то чи не виконані вони гр. Н.?». Після дослідження, експерт, оцінивши всі наявні ознаки, дійшов висновку, що всі підписи, виконані від імені різних осіб були виконані гр. Н., яка була у складі виборчої комісії.

Якщо дослідження власного підпису працівника від імені виборців із збереженням власної транскрипції не викликає труднощів у ідентифікації, то при виконанні вигаданих підписів, вони обов'язково наслідують ознаки справжнього підпису виконавця. Деякі з них видимі неозброєним оком. Необхідно звернути увагу на такі загальні ознаки, як уповільнений темп письма, зниження координації рухів та ступеня виробленості, зниження або відсутність поєднань між елементами, нерівність лінії підпису, недиференційований нажим тощо. Серед приватних ознак в спірному підпису слід виділити явно виражені точки початку та закінчення рухів, хвилястість прямолінійних елементів, тощо. Вигадані підписи, які нерідко за транскрипцією збігаються з прізвищем особи виборця, обов'язково порівнюють не тільки зі зразками підписів виконавця, а і з його почерком. Цей факт необхідно враховувати слідчому заздалегідь і відбирати порівняльні зразки в повному обсязі.

На думку науковців, підробленими офіційними документами вважаються не тільки ті документи, які виготовлені неналежним чином (містять неправдиві відомості, але є правильними за формою), а й ті, що виготовлені незаконно [3, С.5]. Підтверджуючи дане твердження, слід зазначити, що під час дослідження виборчої документації нерідко перед експертом постають питання стосовно способу виготовлення бланку документа. Не гаючи часу, в таких випадках доречно відразу призначати комплексну почеркознавчу та технічну експертизу документів.

Ще одним вагомим об'єктом дослідження під час реалізації виборчого права є кліше печаток та їх відбитки. Хоча наказом не обов'язкове застосування печаток, на виборчих документах вони відіграють роль додаткового захисту від підробки. Тому питання щодо способу нанесення відбитків печаток на виборчих документах вважаємо актуальним. Зокрема, за їх наявності, можливо встановити послідовність нанесення друкованого тексту, підпису та відбитку печатки, що може слугувати додатковим доказом про невідповідність встановленому зразку.

Таким чином, зазначимо, що під час виявлення недійсної виборчої документації варто звертати увагу не тільки на загальний вигляд документів, а й підписи, відбитки печаток, спосіб виготовлення бланків. Для внесення неправдивих даних в документах правопорушники виконують власний підпис від імені інших осіб або підпис з вигаданою транскрипцією. Для повного та швидкого експертного дослідження такого роду об'єктів, доречно призначати комплексну почеркознавчу та технічну експертизу документів.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України редакція від 01.01.2020 (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний кодекс України редакція від 27.10.2020 № 2341-III (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131)
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Парасюк Н.М. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів злочинів (ст. ст. 357, 358 КК України) : арешт... канд. наук: 12.00.08. Львів, 2011. 20 с.
4. Методика дослідження підписів – код державної реєстрації № 1.1.53 від 03.03.2010. Уклад.: З.С. Меленевська, К.М. Ковальов, Н.Г. Шпакович. ДНДЕКЦ МВС України; К., 2009. 21 с.
5. Методика технічної експертизи бланків документів – код державної реєстрації № 2.3.39 від 06.02.2009. Уклад.: К.М. Ковальов, В.В. Коваленко. К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 14 с.
6. Офіційний сайт МВС України URL:<https://mvs.gov.ua/>

Богданюк І.В.

кандидат юридичних наук, старший дослідник, завідувачий лабораторії інженерно-технічних, екологічних, військових досліджень та досліджень відео-, звукозапису

Бублик О.В.,

науковий співробітник лабораторії

Чернюк В.Ф.,

науковий співробітник лабораторії

(Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. М.С. Бокариуса)

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОМПЛЕКСНИХ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Незважаючи на численність теорій причинного зв'язку і значну кількість наукових публікацій, однозначного вирішення проблеми причинності у кримінальному праві досягти поки не вдалося. При цьому причинний зв'язок між діями і суспільно небезпечними наслідками, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочинів з матеріальним складом грає істотну роль в процесі кримінально-правової кваліфікації. Питання причинного зв'язку традиційно і безспідставно вважається одним з найскладніших в кримінальному праві.

В теорії кримінального права з проблеми причинного зв'язку висловлено різні думки (погляди). М.І. Панов [5, с. 121], П.Л. Фріс [6, с. 149], А.А. Кваша [7, с. 90-91] та інші виділяють наступні три основні теоретичні напрямки вивчення причинних зв'язків, кожен з яких, базуючись на різних філософських концепціях, розглядає з більшою або меншою повнотою і науковою обґрунтованістю проблему причинності у кримінальному праві:

- теорія необхідної умови - причиною слід вважати будь-який чинник, який так чи інакше вплинув на настання наслідків;
- теорія адекватної причини - зізнаються як такі тільки «стандартні» причини, а у випадках, коли причиною стає щось нестандартне, це не може розглядатися як причина явища;
- теорія необхідного спричинення - признається причиною тільки таке явище, яке не випадково, а об'єктивно, закономірно призводить до настання наслідків.

У Кримінальному кодексі України відсутнє нормативне визначення поняття причинного зв'язку, тому вирішення цього питання віддається на розсуд суду при розгляді конкретних кримінальних справ. Кримінально-правова наука зазвичай розглядає причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком з позиції філософії. Причина в філософії - це різновид детермінації, таке явище, яке закономірно, з внутрішньою необхідністю породжує інше явище - наслідок. Існуючи об'єктивно, поза нашою свідомістю, причинний зв'язок може бути пізнаний людиною. Проблематика причинного зв'язку в кримінальному праві знайшла свою розробку в дисертаційних дослідженнях в Україні, причинному зв'язку безпосередньо присвячені дисертації таких вчених як С. Багіров, А. Тимчук, Н. Ярмиш. М.С. Таганцев стверджував, що кримінальне право має справу не з філософським (абстрактним), а з практичним розумінням причинності, заснованої на життєвих уявленнях [3]. А.Л. Тимчук зазначає, що в умовах методологічного плюралізму кримінально-правова наука може і повинна використовувати власне (специфічне) розуміння причинного зв'язку, яке враховує потреби правозастосування [3]. Протилежної методологічної позиції послідовно дотримується Н.М. Ярмиш, яка вважає, що питання причинності в кримінальному праві не є відокремленим від загальнонаукової, філософської проблеми причини і слідства. Тільки з'ясувавши загальні закономірності, можна екстраполювати їх на окремі сфери [3].

Зваженою видається позиція А.А. Музики і С.Р. Багірова, які визнають поняття причинного зв'язку в кримінальному праві не асоційованим, а консолідованим [4], тобто таким, що, базуючись на філософському розумінні причинності, одночасно має галузеві особливості та наповнюється специфічним кримінально-правовим змістом. Дослідником питань теорії та практики причинного зв'язку в кримінальному праві професором В.Б. Малініним виділено набагато більшу систему теоретичних поглядів з проблеми причинного зв'язку [8, с. 316- 356].

На практиці не поодинокі випадки, коли перед експертами ставиться кримінально-правові за своїм характером питання про те, чи знаходиться в причинному зв'язку діяння порушника тих чи інших правил з наслідками. В той

же час, визначення наявності причинного зв'язку між порушенням особою відповідних правил і наслідками, є компетенцією слідчого, прокурора, суду. Правда, на думку Є.В. Фесенко, настав час для зростання ролі експертних досліджень у встановленні причинного зв'язку і, як наслідок, для перегляду звичного для нашої юриспруденції постулату про те, що висновок про причинний зв'язок повинен робити в першу чергу юрист [9].

Слід звернути увагу на те, що причинний зв'язок - це процес, що протікає в часі. Суспільно небезпечну поведінку особи може бути визнано причиною суспільно небезпечного наслідку тільки в тому випадку, якщо вона в часі передувала його настанню. Важливо однак, щоб діяння породжувало наслідок, адже зовнішня послідовність подій не завжди свідчить про наявність причинного зв'язку.

У кримінально-правовому сенсі причинний зв'язок означає, що суспільно небезпечний наслідок було породжено певним злочинним діянням, а не поведінкою третіх осіб (в тому числі потерпілого) або будь-яких інших зовнішніх сил (втручання сил природи, технічних процесів і т.п.). Згідно з інформацією в джерелі [9] проблема визначення причинного зв'язку полягає не тільки в теоретичному її аспекті, а й практичному. Зокрема, при вирішенні конкретних питань про наявність (відсутність) такого зв'язку між поведінкою особи і наслідком зростає роль експертних досліджень. Адже саме експерт як фахівець в області спеціальних знань найбільш точно вирішить питання існування і розвитку певних об'єктивних закономірностей.

Найбільший відсоток нещасних випадків пов'язаних з електротравматизмом відбувається, як правило, при виконанні електротехнічним персоналом робіт в електроустановках. Згідно з нормативно-правовим актом з охорони праці 40.1-1.01-97 «Правила безпечної експлуатації електроустановок» [10] електроустановками називається сукупність машин, апаратів, ліній і допоміжного обладнання, призначених для виробництва, трансформації, передачі, розподілу електричної енергії та перетворення її в інший вид енергії. Роботи в діючих електроустановках відносяться до робіт підвищеної небезпеки та вимагають виконання підвищених вимог до співробітників, які допускаються до виконання такого виду робіт. З такими працівниками необхідно проведення попереднього навчання і перевірка знань вимог безпеки, складання наряду-допуску та проведення інструктажів з питань охорони праці, підготовка робочих місць і допуск працівників до роботи з постійним наглядом за їх виконанням з боку відповідальних осіб. Аналіз експертної практики фахівців ХНДІСЕ дає можливість виділити серед причин настання нещасних випадків, пов'язаних з експлуатацією електроустановок, об'єктивні (технічні) і суб'єктивні (організаційні) чинники.

До об'єктивних факторів належать створення безпечних виробничих процесів і попередження небезпечних аварійних ситуацій шляхом використання ергономічних і комфортних виробничих приміщень, раціональним розміщенням виробничого обладнання, застосуванням відповідних засобів індивідуального та колективного захисту.

Суб'єктивними (організаційними) факторами є професійний відбір, навчання працюючих і перевірка їх знань і навичок безпечної праці, включення вимог безпеки в нормативно-технічну, проектно-конструкторську, технологічну документацію, дотримання цих вимог і забезпечення функціонування системи управління охороною праці шляхом створення відповідних служб і призначення посадових осіб для вирішення конкретних питань охорони праці. Створення роботодавцем на підприємстві дієвого контролю за функціонуванням системи управління охороною праці дозволяє запобігти настанню нещасних випадків.

Слід зазначити, що згідно з інформацією в джерелах [11, 12], настанню небажаних наслідків нещасного випадку зазвичай передують наступ небезпечних обставин, які є необхідною передумовою появи таких небажаних наслідків. Як правило, такою обставиною є невиконання нормативних вимог. Невідповідність обладнання вимогам правил улаштування, недотримання вимог правил безпечної і технічної експлуатації устаткування, відсутність розроблених технологічних процесів або виконання робіт всупереч розробленим, допуск до виконання робіт ненавченого персоналу, незастосування засобів індивідуального або колективного захисту створюють умови, при яких наступ шкідливих наслідків може статися з великим ступенем ймовірності. Причини, які призвели до створення небезпечної (аварійної) обстановки, є першопричинами, при відсутності яких подія з небажаними наслідками не могло б статися. Безпосередня причина діє тільки при наявності головної. Характерною ознакою безпосередньої причини є те, що вона ініціює результативність всього причинного зв'язку, забезпечує його незворотність аж до настання небажаних (шкідливих) наслідків.

Дії конкретних посадових осіб, з технічної точки зору мають причинний зв'язок з настанням нещасного випадку в тому випадку, коли такі дії є невідповідними (суперечать нормативним вимогам), привели до такого технічного стану обладнання, умов його експлуатації, до виконання робіт всупереч розробленим технологічним процесам, допуску до виконання робіт ненавченого персоналу і т.п., що створило умови, при яких наступ небажаної події міг статися з великим ступенем ймовірності і він настав.

Слід зазначити, що на нашу думку небажані шкідливі наслідки мають причинно-наслідковий зв'язок з діями конкретних осіб тільки в тому випадку, коли фактичні їх дії є невідповідними (суперечать вимогам нормативно-правових актів, нормативних актів підприємства або інших нормативних вимог), і ці дії призводять до виникнення таких обставин, при яких наступ небажаних шкідливих наслідків міг статися з великим ступенем ймовірності і така небезпечна подія настала.

Так, при виконанні робіт в діючих електроустановках часто трапляються нещасні випадки через недотримання вимог нормативно-технічних актів з охорони праці та правил безпечної експлуатації електроустановок, невідповідності організаційних заходів при підготовці до виконання робіт і складанні наряду-допуску, ігнорування належної підготовки робочого місця,

незастосування і неналежного використання засобів індивідуального та колективного захисту.

Для наочності вищевикладеного приведемо найбільш характерні приклади недотримання нормативно-технічних вимог з охорони праці, які передували настанню події досліджуваного нещасного випадку з експертної практики:

- всупереч вимогам Правил [10] виконання робіт на діючих електроустановках і кабельних лініях без складання наряду-допуску, належної підготовки робочого місця і ігнорування проведенням інструктажів і процедури допуску до робіт підвищеної небезпеки та цільового інструктажу членів бригади на місці виконання робіт;

- недотримання порядку виконання робіт і неузгоджені дії членів бригади;

- незастосування і неналежне використання засобів індивідуального та колективного захисту;

- виконання електротехнічним персоналом налагоджувальних робіт обладнання без його знеструмлення або при працюючому електродвигуні;

- виконання навантажувально-розвантажувальних робіт з використанням автокранів в охоронній зоні ліній електропередач.

Слід зазначити, що в наведених вище виробничих ситуаціях безпосередньо посадові особи (майстер виробничої дільниці, головний енергетик, головний інженер підприємств), організовували для виконання роботи підвищеної небезпеки в електроустановках і мали технічну можливість уникнути настання шкідливих наслідків події нещасного випадку, шляхом безумовного дотримання вимог нормативних документів з електробезпеки та охорони праці, а їх дії (бездіяльність) з технічної точки зору, знаходяться в причинному зв'язку з настанням досліджуваних нещасних випадків.

Зроблений нами практичний висновок підтверджується інформацією, викладеною в джерелі [4].

З урахуванням вищевикладеного слід зазначити, що наступ на виробництві нещасних випадків, пов'язаних з електротравматизмом, свідчить в першу чергу про незадовільне функціонування системи управління охороною праці на підприємстві, низький рівень трудової і виробничої дисципліни і зобов'язує прийняття відповідних заходів посадовими особами, як того вимагає ст. 13 Закону України «Про охорону праці» [13].

На нашу думку, при аналізі і встановленні причинного зв'язку між невиконанням нормативно-технічних вимог з охорони праці або бездіяльністю і настанням нещасних випадків слід виходити з таких положень:

1) причинний зв'язок - це об'єктивно існуюча зв'язок між діями (бездіяльністю) щодо невиконання нормативно-технічних вимог і наслідками (настанням нещасного випадку), яка існує об'єктивно. Факт нещасного випадку завжди розцінюється як результат причинного явища, яке його викликало, йому передувало і неминуче до нього привело. Тому зв'язок між причиною та наслідками повинна вважатися об'єктивною, реальною і підлягає дослідженню в ході виконання судової експертизи з метою встановлення інших складових суб'єктивної сторони дій (бездіяльності) відповідальної особи.

2) При встановленні причинного зв'язку слід враховувати, що в природі і суспільстві все явища взаємопов'язані, знаходяться в тісній взаємодії. Їх численні фактори впливають один на одного і знаходяться в постійній зміні. Тому для того, щоб встановити конкретну певний зв'язок між причиною і наслідками, необхідно використовувати інструменти філософії і логіки, такі як абстрагування, аналіз, синтез, тобто штучно (подумки) ізолювати два явища (причину і наслідки, що наступили) від впливу інших факторів, які так чи інакше перебувають у взаємодії з наслідками. Тільки при такому підході можна досліджувати і встановити, чи є певне діяння причиною даного настав наслідки.

3) причинний зв'язок має місце лише тоді, коли діяння виступає необхідною умовою, без якого неможливо наступ нещасного випадку. Перш за все з цього положення випливає, що основною умовою наявності причинного зв'язку є фактор часу, тобто причина завжди повинна передувати в часі настання нещасного випадку і обов'язково обумовлювати його настання.

Якщо настання нещасного випадку було об'єктивно визначено ще до скоєння невиконання нормативно-технічних вимог або стало результатом паралельного розвитку процесів незалежно від дій відповідних осіб, то ні про яку причинного зв'язку мови бути не може. Причина (невиконання нормативно-технічних вимог) не тільки повинна передувати настали наслідків в часі, а й викликати його, бути головним чинником настання нещасного випадку. При цьому невиконання нормативно-технічних вимог, як вольова форма поведінки і безпосередніх дій людини, безпосередньо заподіює наступ нещасного випадку, тобто безпосередньо робить негативний з точки зору суспільної поведінки вплив і викликає тим самим настання суспільно небезпечного наслідки. Якщо дія - це спрямована форма поведінки з метою досягнення певного результату, то бездіяльність завдає шкоди опосередковано. Це пояснюється тим, що особа при бездіяльності не втручається в розвиток причинного зв'язку, не виконує покладеної на нього обов'язки щодо виконання активних дій, якими воно повинно було запобігти настанню шкідливих наслідків, хоча має можливість і повинна була передбачити можливість їх настання. Внаслідок пасивної поведінки особи і дій інших сил і засобів (дій третіх осіб, сил природи, механізмів, різних процесів і т.п.) нещасні випадки наступають як факт реальної дійсності. Однак це зовсім не означає, що в останньому випадку немає причинного зв'язку між бездіяльністю і наслідками. Такий зв'язок існує. Вона знаходиться в суб'єктивну сторону діяння, коли особа повинна знати про наявність небезпечних факторів, має можливість впливати на них і запобігти настанню негативних наслідків.

Бібліографічні посилання

1. Гордон Г. Ю. Электротравматизм и его предупреждение. М., 1984.
2. Манойлов В. Е. Основы электробезопасности. 5-е изд., перераб. и доп. Л.: Энергоатомиздат. Ленингр. отд-ние, 1991. 480 с: ил.
3. Вестник Ассоциации уголовного права Украины, 2017, № 1 (8). [Электронный ресурс]. - Режим доступа к сайту: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/05_Bagirov.pdf. А.

4. Дудоров А.А. Причинная связь: уголовно-правовые аспекты. Вестник Запорожского национального университета № 4 (I), 2012 С. 214. [Электронный ресурс]. - Режим доступа к сайту: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10299>.

5. М.И. Панов Объективная сторона преступления // Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник. для студентов юрид. спец. высш. учебных заведений / М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов [и др.]; под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Ция. - Киев - Х.: Одиссей - Право, 2001. - 416 с.

6. Фрис П.Л. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник. для студентов высш. учеб. заведений. - 2-е изд., Перераб. и доп. - М.: Атика, 2009. - 512 с.

7. Малая энциклопедия уголовного права / Ю.Л. Башицкий, Н.А. Костенко, З.А. Тростюк, А.А. Кваша [и др.]; под общ. ред. Ю.Л. Башицкого и З.Л. Тростюк. - М.: Кондор, 2012. - 284 с.

8. Малинин В.Б. Объективная сторона преступления // Энциклопедия уголовного права [в 35 т.] / Под ред. В.Б. Малинина. - Т. 4: Состав преступления. - СПб.: Издание проф. Малинина, 2005. – 800 с.

9. Фесенко Е.В. Особенности последствий и причинной связи в преступлениях с материальным составом / Е.В. Фесенко // Журнал Академии адвокатуры Украины. - 2010. - № 6. [Электронный ресурс] <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/589/609>.

10. НПАОП 40.1-1.01-97 «Правила безпечної експлуатації електроустановок». [Электронный ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0011-98>.

11. Методика експертного дослідження причинних зв'язків, реєстраційний код 10.5.01. [Электронный ресурс] URL: gmpse.minjust.gov.ua/page/9.

12. Інженерно-технічна в галузі безпеки життєдіяльності, електротехнічна, пожежно-технічна, авто-технічна експертиза. Методика дослідження причинних зв'язків при проведенні інженерно-технічних експертиз, в яких вирішуються ситуаційні завдання. Під загальною редакцією: Горбенко В.А. 2017.

13. Закон України "Про охорону праці". [Электронный ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2694-12>.

Бойко Олексій Павлович,
старший викладач кафедри кримінального процесу ДДУВС, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

11 листопада 2020 року Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на комітетських слуханнях обговорювався проєкт Концепції розвитку юридичної освіти.

Однією із позицій, визначених в концепції, є реформування вищої юридичної освіти, що передбачає позбавлення закладів вищої освіти МВС України зі специфічними умовами навчання, можливості підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право» [1].

Вважаємо, що практична складова навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами МВС України є значно дієвішою, порівняно зі «цивільними» ЗВО, які надають послуги з підготовки юристів, адже здобувачі вищої освіти відомчих вишів, зокрема системи МВС, з перших років навчання долучаються до заходів правоохоронного спрямування. Наприклад, приватні ЗВО більш зацікавлені в отриманні прибутку від своєї діяльності, а не в підготовці високопрофесійних юристів для потреб ринку праці, в той час, коли заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України є державними і спрямовані не на отримання прибутку, а на створення якісних та належних умов надання освітніх послуг у сфері юридичної освіти, формуванні у майбутніх слідчих, дізнавачів ідеї та світогляду, направлених на ефективну протидію кримінальним правопорушенням. Зокрема, на факультетах підготовки фахівців для органів досудового розслідування відомчих вишів системи МВС, здійснюється підготовка майбутніх слідчих та дізнавачів, які здобувають вищу юридичну освіту ступення бакалавр за спеціальністю 081 «Право».

Так у п. 1 розділу 5 наказу МВС України від 20.05.2020 № 405 «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» дізнавач є службовою особою підрозділів дізнання чи уповноваженою особою інших підрозділів поліції, уповноваженої в межах компетенції здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків [2].

В п. 1 розділу 6 наказу МВС України від 06.07.2017 № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» вказано, що слідчий є службовою особою, який уповноважений в межах компетенції здійснювати досудове розслідування злочинів [3].

Тобто, дізнавач та слідчий для ефективного здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень повинен знати положення чинного кримінально-процесуального законодавства та правильно його застосовувати на практиці, а також мати професійну компетенцію, що полягає в умінні використовувати знання, навички, досвід в конкретно даних умовах, досягнувши при цьому максимально позитивного результату.

Спробуємо з'ясувати, якими ж компетентностями повинен володіти фахівець за спеціальністю 081 «Право».

Відповідно до стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 12 грудня 2018 року № 1379, до основних спеціальних фахових компетентностей відноситься:

- знати положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини;
- вміти застосовувати знання національного права;
- вміти готувати проекти актів правозастосування [4].

Згідно стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого магістерського рівня вищої освіти, затвердженого наказом МОН №1053 від 17.08.2020 року, до основних спеціальних фахових компетентностей відноситься:

- вміти обґрунтовувати та мотивувати правові рішення;
- готувати проекти нормативно-правових актів;
- враховуючи вимоги щодо законності, обґрунтованості та вмотивованості, готувати проекти актів правозастосування [5].

Так, зокрема, дізнавач та слідчий приймають ряд процесуальних рішень, які потребують фахових компетентностей, визначених спеціальністю 081 «Право». Це стосується рішення про початок досудового розслідування, при якому дізнавач та слідчий повинен правильно визначити правову кваліфікацію кримінального правопорушення (кримінальний проступок, злочин), так як від цього залежатиме, хто саме здійснюватиме досудове розслідування. Також під час закриття кримінального провадження, коли дізнавач, слідчий повинен встановити відсутність події кримінального правопорушення чи відсутність в діянні складу кримінального правопорушення. Наприклад, при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, вказані суб'єкти повинні знати положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.

Важливим є знання положень адміністративного права, наприклад, при розслідуванні кримінального правопорушення, коли виявлено склад адміністративного правопорушення та ін.

Таким чином, професійні компетентності у майбутніх дізнавачів та слідчих повинні формуватися і набуватися виключно у ВНЗ зі специфічними умовами навчання МВС України та виключно за спеціальністю 081 «Право».

Бібліографічні посилання

1. Концепція розвитку юридичної освіти від 06 листопада 2020 року : проєкт / Комітет з питань освіти, науки та інновацій. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html (дата звернення: 10.11.2020).

2. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ МВС України від 20.05.2020 року № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення: 10.11.2020).

3. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 06.07.2017 року № 570 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення: 10.11.2020).

4. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ МОН від 12 грудня 2018 року № 1379. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-081-pravo-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti> (дата звернення: 10.11.2020).

5. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого магістерського рівня вищої освіти : наказ МОН від 17.08.2020 року № 1053. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/08/081-pravo-magistr.pdf> (дата звернення: 10.11.2020).

Бондаренко Олексій Сергійович

курсант 4 курсу

факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Дніпропетровського

державного університету

внутрішніх справ

Науковий керівник:

Бублик Надія Сергіївна

старший викладач

кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського

державного

університету внутрішніх справ

капітан поліції

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАКОННОГО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ

Питання позбавлення свободи і волі осіб, щодо яких передбачено застосування тимчасового запобіжного заходу – затримання, на сьогодні є одним із найбільш дискусійних та обговорюваних у кримінальному процесі. Таке обмеження може застосовуватись до осіб, у випадках, коли особу застали за вчиненням кримінального правопорушення чи є достатньо підстав вважати, що саме ця особа причетна до вчинення кримінального правопорушення чи кримінального проступку або ж на її тілі є відповідні сліди чи очевидці можуть підтвердити, що саме ця особа вчинила протиправне діяння.

Основний Закон нашої країни, а саме стаття 29 передбачає, що ніхто не може бути затриманий, заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду на підставах та в порядку передбаченим і встановленим законодавством України.[1]

Однак, існують відповідні випадки, коли особу можуть затримати будь-які особи, тобто застосувати законне затримання, а саме: при вчиненні або відповідного замаху на вчинення кримінального правопорушення; безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безпосереднього переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Останнє полягає у тому, що особа, яка має на меті здійснити законне затримання і повністю впевнена, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення, то така особа повинна дуже уважно слідкувати за винуватим та не зводити з нього очей.

Також, беручи до уваги зміни, які нещодавно відбулися в нашому законодавстві, треба зазначити і четверту підставу, відповідно до якої будь-яка уповноважена особа має право затримувати особу без ухвали слідчого судді чи відповідного суду, а саме: якщо є підтверджені підстави вважати, що збоку цієї особи можлива втеча з метою переховування та ухилення від кримінальної відповідальності особи, яка безпосередньо підозрюється у вчиненні злочину, які передбачені статтями 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України. Зазначимо, що ці кримінальні правопорушення цілком і повністю пов'язані з участю у злочинних організаціях чи організованих групах, розповсюдження злочинного впливу чи його встановлення, організація чи проведення злочинного зібрання чи сходці.[2]

Про момент фактичного затримання особи орган дізнання чи слідчий повинні скласти протокол і надати його на підпис затриманій особі та здійснити роз'яснення йому його прав та обов'язків. У даному протоколі зазначається місце, дата та точний час коли було затримано відповідну особу, а також момент фактичного затримання, який визначається ст. 209 КПК України; підстави затримання особи; результати обшуку особи, який повинен проводитися в обов'язковому порядку та в порядку який передбачений Законом України «Про Національну поліцію»; клопотання, заяви чи може якісь скарги збоку затриманого, якщо такі наявні; повний перелік прав та обов'язків затриманого та його особистий підпис під ними, що надає підстави вважати, що затримана особа ознайомлена с цим переліком. В обов'язковому порядку, копія даного протоколу вручається затриманій особі, а також надсилається прокурору, що буде здійснювати процесуальне керівництво за розслідуванням кримінального провадження стосовно цієї особи.

Отже, зробимо висновок, що будь-який громадянин нашої країни, який застав особу за вчиненням неправомірних дій, а саме: кримінального правопорушення чи кримінального проступку, може здійснити законне затримання не порушуючи відповідні норми нашого чинного законодавства. Особа, яка здійснила законне затримання, повинна негайно повідомити про це відповідним правоохоронним органам та діяти за їхніми вказівками, а також повідомити безпосереднє місцезнаходження даної особи та будь-які інші відомості, які можуть мати значення для подальших дій уповноважених на те органів.

Слід, пам'ятати, що кожна затримана особа має бути в обов'язковому порядку повідомлена про свої права та обов'язки перед законом та ніхто не має право відбирати ці визначені права у будь-якої затриманої особи. Також існує певний строк за який фахівці, які уповноважені на проведення відповідних дій відносно затриманої особи в рамках законодавства, повинні обрати запобіжний захід, який буде застосовуватись до особи, яку затримано або ж по закінченню строку - її відпустити.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.11.2020)

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.11.2020)

Бублик Надія Сергіївна,
старший викладач кафедри
кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є категорією, яка має охоплювати всі групи осіб, на яких направлені різноманітні засоби забезпечення кримінального провадження. В той же час, необхідно розуміти, що на сьогоднішній момент у Кримінальному процесуальному кодексі визначено лише статус підозрюваного на стадії досудового розслідування. В свою чергу, необхідно зазначити, що інститут підозри є сукупністю взаємопов'язаних норм, які необхідні для забезпечення належної участі у кримінальному провадженні підозрюваної особи з одночасним наданням їй відповідних прав і законних інтересів.

Слід наголосити на тому, що висновок про можливу причетність певної особи до вчинення злочину є наслідком діяльності сторони обвинувачення щодо збору, оцінки та перевірки доказів. Дуже часто особа, яка надалі набуде процесуальний статус підозрюваного, залучається до кримінального провадження як свідок, або як особа, у приміщенні якої проводиться обшук чи огляд, або як керівник чи інший працівник установи, до якої скеровується запит про надання інформації чи ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів тощо. Такі дії також можуть здійснюватися щодо знайомих чи ділових партнерів «потенційного підозрюваного» або контрагентів підприємства, в якому «потенційний підозрюваний» є службовою особою. Тобто у цих випадках особа сприймає таку діяльність як «обвинувальну», хоч і не має процесуального статусу підозрюваного [1, с. 271].

Слід навести позицію О. В. Капліної, яка акцентує увагу на багатозначність терміну «підозра» та вважає, що під цим терміном може назватися процесуальний документ – повідомлення про підозру, який складається та вручається особі. Крім того, ним може позначатися інститут кримінального процесуального права, який становить собою уособлену групу правових норм, що регулюють однорідні кримінальні процесуальні відносини, які виникають у зв'язку із притягненням особи до кримінальної відповідальності, складанням та врученням особі повідомлення про підозру та одночасним наданням підозрюваному можливості захищати свої права та законні інтереси [2, с. 242].

В той же час існують конкретні строки, упродовж яких мають бути зібрані докази. На підставі отриманих відомостей може бути прийнято рішення про направлення кримінального провадження до суду з обвинувальним актом (або інше альтернативне рішення). Однак навіть упродовж дванадцяти місяців не завжди можна завершити виконання всіх необхідних слідчих (розшукових) дій. Приміром, в умовах завантаженості експертних установ окремі судово-економічні, комп'ютерно-технічні, будівельно-технічні та інші експертизи тривають по півроку-рік. Але, на відміну від виконання запиту про міжнародно-правову допомогу, під час якого досудове розслідування може бути зупинено, КПК України не передбачає можливості зупинення досудового розслідування на час проведення експертизи [1, с. 271].

Слід, як уже наголошувалося, при цьому враховувати і такий аспект, як зв'язаність наявних доказів з певним моментом розслідування, тобто: на даний момент розслідування доказів може бути достатньо для повідомлення про підозру, а в подальшому ситуація може змінитися. З цього приводу М. Ю. Червакова зазначає, що повідомлення про підозру можливе лише за умови вчинення кримінального правопорушення та упевненості прокурора чи слідчого у винуватості особи, є підстави вважати, що саме ці обставини повинні бути доведені у першу чергу, на час прийняття рішення про повідомлення особі про підозру. Решта ж обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні згідно зі ст. 91 КПК України [3], проте виходять за рамки складу кримінального правопорушення (вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання), можуть бути з'ясовані (уточнені) після повідомлення про підозру. Не встановивши подію кримінального правопорушення і винуватість особи, прокурор, слідчий не може повідомити їй про підозру, оскільки буде відсутня підстава притягнення до кримінальної відповідальності [4, с. 460-461].

Підводячи підсумок, зазначимо, що генеза підозри, тобто процес її формування, легалізації перевірки, в конкретному кримінальному провадженні є логічною системою послідовних етапів. З іншого боку, ми вважаємо за необхідне ввести в законодавчий обіг поняття «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність». З огляду на це, потребує наповнення процесуальний статус вказаного учасника кримінального процесу. Адже однією з основних засад кримінального провадження є змагальність сторін. Зазначена засада надає стороні захисту можливість відстоювати свою правову позицію нарівні зі стороною обвинувачення.

Бібліографічні посилання

1. Бублик Н.С. Процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру. *Підприємство, господарство і право*. № 5. 2019. С. 270-274.

2. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.

3. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Черкова М.Ю. Процесуальні особливості набуття особою статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 4. 2012. С. 457–468.

Венгерова Юлія Віталіївна,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТУРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Розслідування злочинів у сфері туристичної діяльності відрізняється певною специфікою, обумовленою обставинами та механізмом вчинення цього злочину. Особливе місце серед всіх інших джерел доказів займають показання та речові докази, які набувають форми доказів лише у разі дотримання прав, свобод та законних інтересів осіб, які володіють інформацією про подію кримінального правопорушення та правильного їх процесуального оформлення. Проте, під час проведення допитів, одночасних допитів двох або більше осіб, обшуків при розслідуванні злочинів, пов'язаних із туризмом, слідчі нерідко стикаються з труднощами як процесуального, так і організаційно-тактичного характеру.

Найсуттєвішою проблемою є небажання слідчих застосовувати весь спектр тактичних прийомів, які рекомендовані криміналістикою та напрацьовані практикою. Опитування слідчих, які розслідували кримінальні провадження щодо злочинів у сфері туризму, показало, що серед найчастіше використовуваних здебільшого застосовуються наступні тактичні прийоми:

- встановлення психологічного контакту з допитуваним (89 %);
- використання позитивних якостей допитуваного (94 %);
- запевнення в зайнятті неправильної позиції (94 %);
- роз'яснення можливості пом'якшення покарання у разі визнання провини та співпраці з правоохоронними органами (86 %);
- оголошення показань інших осіб (56 %);
- згадування про наявні докази на допиті та їх пред'явлення (81 %);
- створення завищеної поінформованості слідчого щодо події злочину (78 %);

- приховування меж поінформованості слідчого щодо події злочину (51 %);

- виокремлення із загального потоку інформації тієї, що має відношення до справи (51 %);

- фактор раптовості (71 %) тощо.

Водночас, низку тактичних прийомів, які могли б бути в нагоді, слідчі або взагалі не назвали, або вважають, що вони не ефективні, або посилаються на брак часу для їх використання (про що ми вже згадували). Такий тактичний прийом, як співставлення фактів та коректування предмету розповіді взагалі не назвали в той час, як ці тактичні прийоми допомагають держати ситуацію під контролем.

Одним із тактичних прийомів допиту, що ігноруються слідчими під час допиту – спостереження за поведінкою допитуваного та його психофізіологічними реакціями. За справедливим зауваженням І. В. Пиріга і Л. К. Варданяна, таке спостереження дозволяє виявити неправду або невідповідність (перекручення) у показаннях допитуваного. Ці зовнішні прояви поведінки допитуваного не можна зафіксувати у протоколі, вони не мають доказового значення, але можуть допомогти слідчому побудувати під час допиту свою лінію поведінки та сприяти застосуванню тактичних прийомів залежно від реакцій допитуваного на ті чи інші питання. Між тим, вчені підтверджують проблеми практики та зазначають, що іноді слідчому не вдається у повному обсязі спостерігати за поведінкою допитуваного у зв'язку з можливими відволікаючими факторами. Наприклад, слідчий може в певні моменти зосередитись на написанні протоколу, не помічаючи приховану реакцію підозрюваного на запитання [1, с. 128].

До того ж, згадуючи про пред'явлення наявних доказів на допиті, слідчі не приділяють достатньої уваги особливостям пред'явлення таких доказів, залежно від певних обставин.

Хоча, на важливості такої тактики ще за радянських часів наголосив В. С. Комарков, який, узагальнивши слідчу практику, виділив і згрупував способи пред'явлення доказів таким чином:

• *за характером використання доказів у розслідуванні:*

- пред'явлення доказів на одному допиті;

- пред'явлення доказів у ході ряду допитів однієї особи;

• *за характером взаємозв'язку доказів:*

- роздільне пред'явлення одиничних доказів;

- пред'явлення комплексу взаємозв'язаних доказів;

- пред'явлення всієї системи доказів;

• *за характером демонстрації доказів на допиті:*

- згадка про наявні докази на допиті;

- перерахування наявних доказів з вказівкою джерел їх походження;

- показ доказів допитуваному не повністю, як би ненавмисно;

- надання допитуваному можливості розглянути, вивчити доказ;

• *за характером додаткових умов, що підсилюють дію на допитуваного пред'явлених доказів:*

- несподіване пред'явлення доказів;

- пред'явлення доказів після попереднього з'ясування обставин, пов'язаних з ними;
- пред'явлення доказів і роз'яснення їх значення;
- використання науково-технічних засобів (НТЗ) для роз'яснення допитуваному особливостей доказів, що пред'являються;
- супровід пред'явлення доказів описам передбачуваного ходу події, що розслідується, і його обставин [2, с. 86].

Отже, кожний тактичний прийом має свої особливості та форми застосування, які залежать від ситуації, що склалася.

В контексті проблематики допиту, В. К. Весельський наголосив, що слідча тактика, як сукупність прийомів вирішення завдань розслідування, застосовується тільки там і тоді, де відбувається протидія розслідуванню, діям слідчого. При цьому, тактика в загальному плані полягає в умінні переконати протилежну сторону [3, с. 11].

Між тим, навіть за відсутності протидії, коли ситуація є безконфліктною, без тактики не обійтися. Якщо, наприклад, потерпілий або свідок забувають певні факти щодо події злочину, криміналістикою рекомендований цілий арсенал тактичних прийомів, які обов'язково слід використовувати. Серед яких: постановка нагадуючих запитань; демонстрація речових і письмових доказів та іншої матеріалізованої інформації; оголошення показань інших осіб, допит на місці події тощо. Наприклад, якщо потерпілий не пам'ятає назви туристичного агентства, що було розміщено на вивісці офісу до того моменту, як агентство зникло, можна йому показати фотографії, запропонувати ще раз переглянути зміст документів, які підписувалися ним тощо. Потерпілий може не пам'ятати адреси туристичного агентства, але заявляє, що може показати, де воно знаходиться. За таких обставин можна виїхати на місце та ін. Такі прийоми ще у криміналістиці мають назву «тактичні прийоми для освіження пам'яті».

Отже, тактичні прийоми позитивно впливають на хід розслідування і на тактику проведення допиту, зокрема. Втім, вибір тактики допиту залежить від низки чинників, серед яких: позиція допитуваної особи, її процесуальний статус, доказова база, що є у слідства тощо.

Бібліографічні посилання

1. Пиріг І. В., Кайко В. І., Варданян Л. К. Можливості використання науково-технічних засобів при допиті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 126-131.
2. Комарков В. С. Тактика допроса. Учеб. пособие.- Харьков, 1975. 64 с.
3. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні спекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 1999. 18 с.

Войтенко Катерина Сергіївна
здобувач освітнього ступеня «магістр»
Донецький юридичний інститут МВС
України

СПІРНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СЛІДЧА ПОМИЛКА»

Розгляд кримінального провадження судом є чи найважливішою складовою кримінального процесу, і має на меті виявлення, дослідження та перевірку доказів зібраних слідчим. Однак часто трапляються випадки, що докази визнаються недопустимими у зв'язку із слідчою помилкою. Проблема слідчих помилок постійно привертає увагу вчених-дослідників з кримінального процесу. У криміналістичній літературі фахівці також надавали важливе значення дослідженню цього питання.

Слід відзначити, що деякі аспекти слідчих помилок аналізувались Н. Карпенко при дослідженні питань криміналістичних знань у структурі професійної підготовки слідчого, а також О. Бандуркою у книзі «Слідчий – моя професія». Також зазначену проблематику розробляли Р. Белкін, В. Власов, О. Соловійов, С. Шейфер, М. Токарева та ін.

Аналіз зазначених нами дослідників тлумачення поняття слідчої помилки дозволяє констатувати, що ними слідча помилка визначалась як відступ слідчого від вимог кримінально-процесуального закону під час провадження у кримінальній справі, а також невиконання процесуальних дій, потреба котрих обумовлена реальними обставинами розслідування події, що у кінцевому рахунку призвело до прийняття незаконних рішень і створило перешкоду в досягненні завдань кримінального судочинства.

Якщо говорити взагалі, то у самому загальному вигляді помилка – це твердження, що не відповідає дійсності, або захід, дія, що не приводить до досягнення поставленої мети, якщо перекручування у пізнанні або відхиленні від мети допущенні не навмисно, тобто є результатом сумлінної омані [1, с. 9].

І. Когутич відзначає, що слідча помилка – це неусвідомлено неправильні дії або бездіяльність слідчого, направлені у відповідності з його суб'єктивним поглядом на успішне досягнення завдань кримінального судочинства і, як правило, відображені в прийнятті підсумкового або проміжного процесуального чи тактичного рішення, незаконність і необґрунтованість якого відображені прокурором або судом у відповідному акті реагування [2, с. 124].

Існує і така точка зору, що слідчі помилки і їх система вивчаються в рамках декількох юридичних наук: кримінального права, кримінального процесу, криміналістики. При цьому об'єктом вивчення в криміналістичній науці виступають, перш за все, помилки що мають організаційно-тактичний характер. Тактична помилка – це вибір і (або) проведення дій в рамках розслідування злочину, що не узгоджуються із слідчою ситуацією, що склалася, або без врахування перспектив її розвитку (а в типовій ситуації – і в протиріччі з науковими рекомендаціями), або відмова від необхідних дій в конкретній слідчій

ситуації. Організаційно-тактичні помилки можна класифікувати за різними підставами. Зокрема, залежно від етапу проведення слідчих дій; залежно від міри значущості дій, залежно від наслідків, які потягла за собою помилка. [3, с. 247]. Разом з тим, самого поняття слідчої помилки автором не надано.

Г.І. Сисоєнко слідчою помилкою вважає неправильне розуміння, через суб'єктивний та об'єктивний характер, слідчим тієї або іншої ситуації, що спричинила прийняття рішень і дій, які суперечать нормам права, науковим рекомендаціям криміналістики, даних інших наук, які перешкоджають унаслідок цього досягненню цілей досудового розслідування [4, с. 9].

Найбільш суттєвий вклад у розроблення проблеми слідчих помилок зробив А. Марченко, який виділив ознаки слідчих помилок, зокрема: 1) галузь їх здійснення та прояву – слідча діяльність; 2) суб'єкт помилкових суджень і дій – слідчий; 3) між різними видами помилок існує тісний взаємозв'язок. Так, помилки в тактиці огляду місця події можуть спричинити невиявлення або втрату доказів і, як наслідок, закриття кримінальної справи через недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину тощо; 4) слідча помилка – результат сумлінної омани; 5) слідча помилка, як правило, – результат активної діяльності слідчого; 6) з об'єктивної сторони слідчі помилки проявляються у вигляді відступу слідчого від криміналістичних рекомендацій, помилок у застосуванні кримінального та кримінально-процесуального законодавства; 7) вони несуть негативні наслідки (або можливість їхнього настання) для розслідування злочину [5, с. 6] та запропонував власне визначення. Він вважає, що слідчі помилки – це недоліки, що допускаються слідчим у ході досудового слідства при застосуванні кримінального чи кримінально-процесуального законодавства, відступ або невірне застосування криміналістичних рекомендацій, які стали результатом сумлінної омани та привели до негативних наслідків або можливості їхнього настання [5, с. 7].

Таким чином, можна зробити висновок, що визначення слідчої помилки залишається дискусійним. Відсутність єдиного підходу до тлумачення слідчої помилки обумовлено їх негативним впливом на хід розслідування кримінального провадження, що зумовлює необхідність активізації боротьби з ними. Так, зокрема, заходи, що впливають на процес усунення слідчих помилок, покликані виправляти та попереджувати їх. Це явище можна пояснити недостатнім рівнем підготовки слідчих і неналежним знанням норм КПК України тактико-криміналістичних рекомендацій, невмінням застосувати знання в конкретних слідчих ситуаціях.

У подальших дослідженнях ми плануємо більше уваги приділити аналізу існуючих підходів до поняття «слідча помилка» та його підстави запропонувати власне визначення.

Бібліографічні посилання

1. Шундиков В. Д. Принцип непосредственности при расследовании и рассмотрении уголовного дела. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. 157 с.

2. Когутич І. І. Слідчі помилки, поняття та класифікація. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 1. С. 123-128.

3. Семенов В. В. Підстави класифікації організаційно-тактичних помилок слідчого під час проведення обшуку. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/7127?offset=40>. (Дата звернення 10.11.2020)

4. Сысоенко Г. И. Вопросы оптимизации расследования краж государственного или общественного имущества с проникновением в помещение или иное хранилище: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 1990. 20 с.

5. Марченко А.Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2006. 23 с.

Гаращук Діана Петрівна

ад'юнкт кафедри криміналістики та
домедичної підготовки

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Вивчення особи злочинця під час досудового розслідування кримінальних правопорушень є однією з частин складової успішного закінчення кримінального провадження, не винятком і становлять кримінальні правопорушення розпочаті за фактами незаконного зайняття рибним добувним промислом. Оскільки, вивчивши особу правопорушника, слідчий може використати потрібні тактичні прийоми проведення слідчих дій, в залежності від особи злочинця, направлені на встановлення істини кримінального правопорушення.

Результати кожної злочинної діяльності містять сліди людини, яка її вчинила, і, зокрема, дані про деякі її особисті соціально-психологічні властивості та якості, злочинний досвід, наявність фахових знань, стать, вік, особливості взаємин з жертвою злочину і т.п. Інформація про особу злочинця, виявлена при розслідуванні та зіставлена з даними про спосіб, механізм і обстановку вчинення злочину, створює нову самостійну інформацію, яка дозволяє правильно визначити напрямок і способи розшуку, затримання та подальшого викриття злочинця. Дані про невідомого злочинця зазвичай формуються завдяки виду, місцю, часу вчинення діяння, предмета посягання, слідах на місці події, пам'яті свідків, потерпілих та з інших джерел. Отримана в такий спосіб інформація дозволяє правильно визначити напрямок, засоби та прийоми його розшуку і затримання. Дані про особу затриманого (підозрюваного) містяться в матеріалах кримінального провадження і становлять інформацію про життєву установку, ціннісні орієнтири, дефекти правосвідомості, особливості анти-суспільних

поглядів, а також про те, яка інформація про підозрюваного допоможе налагодити з ним необхідний контакт, обрати найбільш ефективну тактику спілкування, визначити найбільш дієві способи одержання правдивих показань та профілактичного впливу на нього [1, с. 412].

Кримінальні правопорушення вчинені за фактами незаконного зайняття рибним добувним промислом, в більшій своїй частині, вчиняються в умовах очевидності і тому проблемних питань, щодо вивчення криміналістичної характеристики особи злочинця не виникає.

На думку Одерія О.В., криміналістична характеристика суб'єктів таких злочинів формується не лише на базі урахування демографічних показників (стать, вік, освіта та ін.), але й потребує урахування низки таких специфічних ознак, як «екологічність» та «корисливість». Перша з них пов'язана в основному з оснащеністю злочинця, застосуванням знарядь злочину, що характеризуються промисловим характером, забороненими засобами; місцем та часом злочинної діяльності (сезонність та ін.); негативними наслідками діяння; обсягом та тривалістю злочинної поведінки; наслідками злочинної діяльності (екологічна, матеріальна шкода). Друга ознака знаходить своє відображення й у прибутковості злочинної діяльності; організації злочинної діяльності у вигляді промислу, зв'язках з переробниками, збувачами та іншими співучасниками; наявності діянь, що пов'язані з іншими злочинами, у тому числі корисними. Такі злочини можуть бути віднесені до високоприбуткових, що набувають стійкого характеру, інколи є добре організованими, забезпеченими транспортом, місцями зберігання тощо. Яскравий представник цієї групи – це особа бракон'єра, зазвичай чоловічої статі. Переваження вікової категорії, що належить до найбільш соціально-активних (18-50 років), свідчить про соціальну зрілість, про достатню сформованість потреб і способів їх задоволення [2, с. 169-170].

Дослідження особливостей злочинців, які притягувались до відповідальності за зайняття незаконним рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, дало змогу виокремити залежно від мотивації, соціального статусу та стійкості злочинної поведінки три категорії осіб, які вчиняють злочини цієї категорії. Найчисельнішу групу становлять мешканці населених пунктів, які розташовані неподалік від водоймищ. Це особи, як правило, працездатні, які не працюють і не навчаються та порушують закон вимушено, у зв'язку з втратою легальних доходів через проблеми матеріального характеру. До другої категорії належать особи, які у зв'язку з особливостями роботи перебувають у місцях потенційного промислу, а також особи, які займаються незаконним виловом риби епізодично та сприймають його не так як засіб забезпечення харчуванням, а як форму організації дозвілля. Третю категорію становлять професійні бракон'єри, які хижацькими методами систематично винищують рибні запаси. Утворення зазначеної групи злочинців є результатом трансформації внаслідок безкарності та високої прибутковості цієї діяльності мотивів забезпечення сім'ї продуктами харчування у мотиви збагачення. До професійних бракон'єрів слід віднести також осіб, які є працівниками рибодобувних організацій і займаються незаконним виловом риби (з

перевищенням лімітів, забороненими засобами, без записів у промислові журнали та ін.) [3, с. 119-120].

Таким чином, кримінальні правопорушення вчинені за фактами незаконного зайняття рибним добувним промислом, у своїй переважній більшості вчиняються чоловіками віком від 18 до 50 років, без постійного джерела доходів, які мають на меті збагатитися за рахунок вилову водних живих ресурсів (риби різних порід, раки, краби, креветки, кальмари тощо), з порушенням норм чинного законодавства.

Бібліографічні посилання

1. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика: підручник. Дніпро: Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
2. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
3. Гарасимів О. І., Дуфенюк О. М., Захарова О. В. Методика розслідування окремих видів злочинів: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

Гаркуша Аліна Григорівна,
доцент кафедри кримінального процесу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування ДДУВС
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Правовий зміст поняття «захід забезпечення» влучно розкривається тлумаченням термінів. «Забезпечувати» визначається у сенсі – створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось [1].

Досліджуваний інститут в Кримінальному-процесуальному кодексі України (далі КПК - України) має самостійний розділ – «Заходи забезпечення кримінального провадження». Дана інституція не має окремого законодавчого визначення, але відповідно до позиції висловленої Вищим спеціалізованим судом України із розгляду цивільних і кримінальних справ під заходами забезпечення кримінального провадження необхідно розуміти передбачені КПК України заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості [2].

Очевидно, що кримінально правовий зміст відповідає вищевикладеному змісту, так як заходи забезпечення насамперед покликані створити умови для

дієвого та ефективного здійснення кримінального провадження, гарантувати проведення такої законодавчої процедури, що забезпечить поновлення порушених прав та притягнення винних до відповідальності. Основною рисою, що наповнює зміст поняття «заходи забезпечення» на нашу думку має бути саме наявність державного примусу.

Поняття та процесуальний порядок реалізації положень тимчасового доступу закладено у Главі 15 КПК України, яка охоплює статті 159-165 КПК України [3]. Звертаючись до дефініції даного поняття, зазначеної у ч. 1 ст. 159 КПК України, варто зауважити, що «тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості з ними ознайомитися, зробити їх копії та вилучити їх». Таке роз'яснення репрезентує досліджуваний захід як процесуальну можливість збору доказового матеріалу, тобто, отримуючи ухвалу слідчого судді на тимчасовий доступ до речей і документів, слідчий має змогу отримати інформацію, яка вказує на конкретні обставини у кримінальному провадженні і теоретично може мати доказове значення.

Незважаючи на це, переважна більшість науковців не вважають тимчасовий доступ до речей і документів інструментарієм у збиранні доказів. З цим не можна не погодитися.

Зокрема, тимчасовий доступ до речей і документів не є першопочатковою дією під час досудового розслідування, якщо існує необхідність ознайомитися із певним матеріалом і конкретна інформація представляє інтерес для досудового розслідування. Слідчому кримінальним процесуальним законодавством надано право на діяльність емпіричного характеру, яку він здійснює з метою побудови доказової піраміди.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України «сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України» [6].

Саме тому тимчасовий доступ не є обов'язковим заходом у кожному кримінальному провадженні для отримання необхідної інформації. Він є швидше похідним рішенням слідчого, погодженого з прокурором, у випадку, якщо особа, у володінні якої перебувають речі або документи, що становлять інтерес досудового розслідування, добровільно не надає їх для ознайомлення, копіювання або вилучення.

Але, в свою чергу той факт, що кількість поданих на розгляд слідчих суддів клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів суттєво переважає над кількістю поданих клопотань про застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження, зумовлений тим, що речі і документи мають доказове значення, а отже отримання до них доступу є необхідним як для встановлення обставин у кримінальному провадженні та винних осіб у

вчиненні кримінального правопорушення, так і для їх долучення до матеріалів кримінального провадження в якості доказів [4].

Зокрема, судді при вирішенні будь-яких питань незалежно від галузі судочинства посилаються на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як на міжнародний стандарт дотримання прав людини і громадянина. Те ж саме стосується і розгляду клопотань слідчими суддями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а саме тимчасового доступу до речей і документів. ЄСПЛ вже має достатню кількість рішень, де розглянуто типові помилки, які допущено суддями при винесенні ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів. Так само вивчення і розуміння сучасних вимог стосовно оформлення клопотання з їх урахуванням необхідно, перш за все, практичним

Аналізуючи практику ЄСПЛ в рамках даного дослідження, можна дійти висновку про те, що ЄСПЛ аналогічно до національних судів неодноразово розглядав питання стосовно надання тимчасового доступу до речей і документів та правомірності такого рішення взагалі. У справах, розглянутих ЄСПЛ, було охоплено наступні види інформації:

- доступ до інформації про з'єднання абонента (рішення у справах «Malone v. The United Kingdom», заява № 8691/79; «Ben Faiza c. France», заява № 31446/12);
- інформації про стан здоров'я (рішення у справах «L.N. v. Latvia» заява № 52019/07 та «Avilkina and Others v. Russia», заява № 1585/09);
- банківської інформації (рішення у справі «M.N. and Others v. San Marino», заява № 28005/12) тощо[6].

Якщо об'єднати вищезазначені рішення, то варто зауважити, що дана група прав людини, які передбачається обмежити, охороняються ст. 8 Конвенції про захист прав людини, а саме стосуються права на повагу до приватного і сімейного життя і того, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції» [ф7]. Крім того, органи державної влади мають право на втручання у таке життя, проте лише у виключних випадках, пов'язаних із потребами запобігання злочинам, захисту прав і свобод інших людей та на підставі закону.

Якщо звернутися до рішення ЄСПЛ у справі «L.N. v. Latvia» заява № 52019/07, то у поданій справі заявниця стверджувала про збір її особистих медичних даних державним органом, який в результаті цього порушив її право на повагу до приватного життя, гарантоване ст. 8 Конвенцією [8].

Відповідно до справи уповноважений орган діяв незаконно, вимагаючи та отримуючи інформацію про стан здоров'я заявника, оскільки це порушило право на повагу до приватного життя. Таким чином, заявниця наголошує на тому, що отримання інформації медичного характеру про її стан здоров'я було неправомірним, тому що прийняття рішення про надання доступу повинно бути предметом судового контролю, а також в ухвалі суду мають бути конкретні вказівки стосовно того, до якої інформації (документів) існує необхідність отримати доступ.

Зважаючи на те, що у судовій практиці ЄСПЛ доволі багато звернень, де поруч з іншим вказується на неправомірність збирання інформації про приватне та сімейне життя, порушення таємниці спілкування тощо, судом виокремлено певні рекомендації щодо клопотань та ухвал про надання тимчасового доступу до речей і документів. Ці правила носять більше рекомендаційний характер, хоча вони в подальшому можуть стати стандартами, тому, як було зазначено вище, захід забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів є найбільш поширеним серед інших заходів забезпечення.

У справі «Бакланов проти Росії» та «Фрізен проти Росії» Європейським судом з прав людини викладено позиції стосовно того, що досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту основоположних справ особи лише тоді стає значимим, якщо встановлено, що під час відповідного втручання було дотримано принцип «законності» і воно не було свавільним. Крім того, у справі «Пантелєєнко проти України» ЄСПЛ доходить висновку стосовно недоведеності надання тимчасового доступу до речей і документів, тому що дане втручання в особисте життя конкретних осіб не має достатнього законного обґрунтування і тягне за собою порушення ст. 8 Конвенції прав людини і основоположних свобод [10, 11, с. 150-164].

Із вищевикладеного виходить, що інформація, отримана з порушенням конвенційних прав людини не може бути в подальшому використана як доказ. Не тільки національні суди, але й слідчі під час складання клопотань про застосування заходу забезпечення у вигляді тимчасового доступу до речей і документів повинні дотримуватися вимог ЄСПЛ, які висуваються, перш за все, до обґрунтування законності та процесуальної необхідності отримання конкретних документів та речей. У випадку порушення даних вимог отримані фактичні дані будуть вважатися недопустимим доказом, тому що на це вказує національне законодавство.

Зокрема, ч. 1 ст. 87 КПК України визнає недопустимими докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та іншими численними нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3].

Сьогодні існує необхідність усунення прогалин і колізій у національному законодавстві та впровадження вивчення правозастосовної практики ЄСПЛ не тільки для судів, але й для уповноважених службових осіб, які звертаються із клопотаннями до слідчих суддів. Таке застосування практики Європейського суду та дотримання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод позитивно позначиться на ефективності та справедливості досудового розслідування та правосуддя при розгляді справ.

Бібліографічні посилання

1. Академічний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/zabezpechuvaty>

2. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/conv/print>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України в редакції від 11.09.2020 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2020).
4. Гаркуша А.Г., Наливайченко А.А. Проблеми застосування положень КПК України щодо тимчасового доступу до речей і документів. Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-твнутр. справ, 2017. С. 50-52
5. Чемерис І. Тимчасовий доступ до речей і документів при розслідуванні злочинів, вчинених із використанням безготівкових операцій: правова природа й ефективність застосування. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2019. С. 206-210.
6. Бем М. Отримання доступу до речей і документів у світлі практики ЄСПЛ. *Vasil Kisel*: офіційний веб-сайт. URL: <https://vkr.ua/publication/otrimannya-dostupu-do-rechey-i-dokumentiv-u-svitli-praktiki-iespl> (дата звернення: 01.11.2020).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: документ від 04.11.1950 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.11.2020).
8. Рішення ЄСПЛ у справі «L.N. v. Latvia» заява № 52019/07. *Європейський суд з прав людини*: офіційний веб-сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-142673%22%7D> (дата звернення: 01.11.2020).
9. Про виконання та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України в редакції від 01.12.2012. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 05.11.2020).
10. Аналіз застосування практики Європейського суду з прав людини та дотримання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Підгаєцьким районним судом Тернопільської області. *Судова влада України*: офіційний веб-сайт. URL: <https://pg.te.court.gov.ua/sud1913/pokazniki-diyalnosti/dfg/dfdfsdgdtht3333> (дата звернення: 05.11.2020).
11. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

Гречишкін І.К.

курсант 3 курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Бідняк Г.С.

доцент кафедри криміналістики та домедичної
підготовки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДАКТИЛОСКОПІЯ: ПОНЯТТЯ, СТАНОВЛЕННЯ, АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Криміналістична наука є складною та багатоаспектною галуззю знань, що відіграє одне з найважливіших значень у процесі розслідування та розкриття кримінальних правопорушень та притягненні винних до відповідальності. Серед основних розділів криміналістичної техніки важливе місце займає трасологія, а саме її галузь дактилоскопія.

Дактилоскопія являє собою галузь трасології, що спеціалізується на вивченні та дослідженні дактилоскопічних слідів у формі унікальних папілярних візерунків та морфологічних особливостей шкіри людини, їх неповторних та індивідуальних властивостей, а також їх відносної стійкості з метою ідентифікації особи та подальшого розкриття кримінальних правопорушень [1].

Питання використання унікальних особливостей слідів людського тіла для розслідування злочинів здавна цікавило людство, що й зумовило подальше виокремлення наукової галузі дактилоскопії.

Період наукового становлення дактилоскопії пов'язують із ім'ям італійського науковця, професора Болонського університету Марчелло Мальпігі, який вперше у своїй праці «Про зовнішні органи чуття», як датована 1665 роком, науково описав папілярні візерунки та висловив думку, про їх характерну неповторність для кожної людини. Проте, італійський вчений розглянув це питання відносно поверхово, не аналізуючи їх будову, а лише згадуючи про них. Актуальності воно набуло під час досліджень чеського професора Я.Е. Пуркінє, який у своєму трактаті «До питання про фізіологію шкіряного покриву людини уперше класифікував візерунки шкіри на пальцях на 9 категорій [2].

Однак, розгляд дактилоскопії як інструменту у процесі розкриття та розслідування злочинів пов'язують із ім'ям поліцейського чиновника В.Д. Гершеля, який у зв'язку із специфікою своєї роботи, а саме фінансовою діяльністю із мешканцями Індії, у 1858 році здійснив спробу ідентифікації особи в залежності від її папілярних візерунків. Цьому передувало те, що європейці, які на той час контролювали Індію, часто не могли відрізнити мешканців один від одного, через їх схожість, що зумовило зростання чисельної кількості випадків

шахрайства з боку останніх. На це Гершель відреагував досить ефективно, зобов'язавши індусів ставити відмітки на квитанціях про оплату та спеціальній книжці звичайною штемпельною фарбою, що значно полегшило процедуру ототожнення особи та знизило кількість випадків правопорушень. Однак ідеї Гершеля не знайшли значної підтримки на той час, а тому закріплення дактилоскопії на законодавчому рівні було відкладено ще майже на півсторіччя[2].

Першою країною, яка впровадила офіційно впровадила дактилоскопію у розслідування злочинів стала Велика Британія у 1895 році. Це сталося завдяки зусиллям англійського антрополога Френсіса Гальтона та його праці «Відбитки пальців», де були наведені незаперечні доводи на користь запровадження дактилоскопії. По-перше, папілярний візерунок характеризується значною стійкістю та є незмінним протягом усього життя людини. По-друге, він є особливим та унікальним для кожної без виключення особи. По-третє, у процесі аналізу величезної кількості відбитків було зроблено висновок, що ймовірність збігу становить приблизно один випадок до 64 мільярдів, тобто фактично неможлива. Після Англії, майже всі країни світу законодавчо закріпили дактилоскопію.

На сучасному етапі, дактилоскопія є дуже розвиненою галуззю, що застосовується по всьому світі. Симбіоз багатовікових досліджень та сучасних технологій дозволяє виконувати найскладніші завдання у відповідності до стану злочинності. У зв'язку із тим, що сьогодні, при встановленні особистості за допомогою дактилоскопічних методів, ймовірність помилки є фактично мінімальною, то сліди отриманні на місці події чи із знаряддя вчинення злочину є незаперечними доказами у розгляді певного кримінального правопорушення, що свідчить про значний рівень нормативного регламентування дактилоскопії.

Однак, дактилоскопія все ще не досягла вершини свого розвитку й потребує періодичного вдосконалення та пошуку інноваційних рішень. На сьогодні в нашій державі існує нагальна потреба у створенні єдиної багатofункціональної дактилоскопічної бази, до якої будуть внесені відомості не тільки осіб, що мали проблеми із законом, а також усіх без винятку громадян. Це дозволить значним чином пришвидшити процес розслідування злочинів, допоможе мінімізувати порушення міграційного та антикорупційного законодавства, а також спростить процес ідентифікації трупів, що є особливо важливим в умовах ведення бойових дій на сході нашої держави [3].

Вчені справедливо наголошують на необхідності прийняття окремого закону про дактилоскопіювання живих осіб та трупів, в якому були б зазначені правова основа дактилоскопічної реєстрації, перелік осіб, які підлягали б обов'язковому та добровільному дактилоскопіюванню із забезпеченням їх прав та свобод, умови та підстави дактилоскопіювання, межі застосування дактилоскопічної інформації, права доступу до неї, умови зберігання та редагування дактилокарт тощо [4].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що дактилоскопія пройшла значний шлях розвитку до того, що ми маємо на сьогоднішній день. Звичайно, все ще

залишається певна кількість проблем та недоліків, що потребують додаткового розгляду з боку світового наукового співтовариства та державних органів, однак їх вирішення дозволить значним чином покращити стан боротьби із чисельною кількістю проявів протиправних діянь.

Бібліографічні посилання:

1. Криміналістика: конспект лекцій. Кафедра криміналістики, судової медицини та психології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпро. 2019 р., 173 с.
2. Черниченко І.В. «Окремі аспекти становлення дактилоскопії до 1900 р.»; наукова стаття, вісник кримінального судочинства №3/2015.
3. Логвиненко А.О. «Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в розслідуванні злочинів», Юридичний вісник 1 (42) 2017.
4. Vidnyak H.S. On the conservation of the trace picture on the clothes of the corpse during its examination Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. 2019. № 1 Спецвипуск. (Index Copernicus) С. 194-197.

Григор'єва Наталія Віталіївна

курсант 4 курсу

Науковий керівник:

Плетенець В. М.,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри криміналістики та
домедичної підготовки
(факультет підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ)

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СЛІДЧОГО ДО РОЗСЛІДУВАННЯ

На слідчого покладається дуже висока відповідальність, а також велика суспільна значущість відповідної його діяльності, тому важливим фактором є саме психологічна готовність кожного правоохоронця до здійснення відповідних процесуальних дій в рамках чинного законодавства нашої країни. Адже знаходження істини кожного кримінального правопорушення повністю залежить від ефективної роботи працівника правоохоронного органу.

Слідчому під час своєї безпосередньої роботи доводиться стикатися з певної різноманітної інформацією, яку надають йому громадяни, шляхом заяви чи повідомлення, чи сама протиправна дія залишає після себе окремі фактори, чи сам фахівець, самостійно знаходить інформацію у відкритому доступі. Через ці

всі фактори отримання інформації про вчинені кримінальні правопорушення в подальшому цілком будуть залежить результати проведення процесуальних дій в окремому провадженні.[1]

Виходячи с вище написаного ми можемо вважати, що задля ефективної роботи працівників правоохоронних органів виступає необхідним мати відповідні психологічні здібності та вміння відтворювати їх у життя. Дані здібності можуть проявляти себе в вмінні відтворювати саме різні варіанти вчинення події, а також створити більш адекватне уявлення про неї, а вже потім удосконалювати та посилювати різні версії скоєння кримінального правопорушення. Все це тісно пов'язане з психологічним станом особи, на який впливає відповідний дефіцит часу, адже законодавство визначає рамки (термін) в який необхідно здійснити окремі процесуальні дії, які собою складають етап досудового розслідування. Дане вміння виникає не одразу, а лише з відповідним досвідом, воно залежить не лише від уміння виконувати свої повноваження, а також від певних якостей якими володіє слідчий, а саме: відповідальність, відповідна професійна зацікавленість у швидкому та ефективному здійсненні розслідування кримінального провадження, вміння використовувати будь-які заходи і засоби, які є необхідними для безпосереднього розслідування. Це все тягне за собою відповідний стрес і тому головним фактором психологічної готовності слідчого до даної галузі праці є саме стійкість до стресових ситуацій.

Зазначимо, що слідчий, який безпосередньо здійснює розслідування кримінальних правопорушень, повинен повністю бути готовим до протидії учасників у ефективному розслідуванні, бо не всі особи можуть сприяти розслідуванню і будь-якими способами можуть заважати здійснювати певні процесуальні дії чи затримувати їх здійснення. [2]

Не меншої уваги в готовності може бути й те, що наприклад, в ході допиту він може отримати відомості, що висвітлюють осіб в аморальній, цинічній, зухвалій поведінці тощо

Виходячи з всього вище зазначеного можна зробити висновок, що робота слідчого потребує значної кількості вмінь, а також полягає в психологічній готовності до здійснення відповідних процесуальних дій та взаємодії з особами, які причетні або вчинили кримінальні правопорушення. Тобто весь психологічний вплив, який отримує слідчий під час своєї роботи повністю впливає на готовність особи працювати в правоохоронній сфері та в даній системі невід'ємним є звернення уваги на своє самопочуття та стан свого здоров'я. На нашу думку буде актуальним займатися постійно спортом, адже разом з фізичними навантаженнями зникає агресія і особа становиться більш спокійною.

Бібліографічні посилання

1. Шепітько В.Ю., В.О. Коновалова, В.А. Журавель Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітько. Право, 2008. 464 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України: Кодекс України від 11.09.2020 р. № 113-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020.

Гукова Ірина Андріївна,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОБ'ЄКТИ ПОШУКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ШАХРАЙСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯМ

У провадженнях щодо шахрайства у сфері надання послуг у сфері працевлаштування вилучається велика кількість паперових та електронних документів, а також матеріальних носіїв, на яких зафіксована електронна інформація (комп'ютери, диски, телефони тощо). Це зумовлено механізмом вчинення такого кримінального правопорушення. Адже одним із найпоширеніших способів дій є використання фіктивних документів при працевлаштуванні, внесення інформації в різноманітні електронні реєстри, внесення неправдивої інформації в різноманітні договори, пов'язані із трудовими відносинами, та їх матеріальна підробка тощо.

Посередники з працевлаштування та роботодавці можуть використовувати фіктивні реєстраційні, ліцензійні та статутні документи, відкриваючи свою справу, вносять низку протиправних змін у бази даних, підробляють документи, що складаються на стадії виникнення трудових відносин із робітником та у ході функціонування таких відносин. До того ж, під приводом працевлаштування у громадян можуть отримуватися документи, що використовуються у різноманітних шахрайських схемах. Разом з тим, з боку осіб, які мають намір працевлаштуватися, основними причинами використання фіктивних документів є, насамперед, деякі обов'язкові умови для укладання трудового договору (заборона укладання трудового договору із громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я, вікові обмеження, обмеження у кваліфікації тощо). По-друге, престижна робота завжди асоціюється із гідною освітою і відповідною кваліфікацією, вченим званням, досвідом роботи і саме такі вимоги висувають роботодавці. На шляху до працевлаштування громадяни надають фальсифіковані документи, отримуючи заробітну платню як фахівці, які відповідають необхідним вимогам. За таких умов необхідно перевірити інформацію щодо відповідності заявлених характеристик дійсності та вилучити вказані та інші документи, або їх копії. До того ж, для кримінального провадження особливе значення можуть відігравати дані, що знаходяться у електронних системах та їх частинах, фізичних носіях інформації (флеш-карти, жорсткі магнітні диски тощо).

Слід зауважити, що, у випадку необхідності примусового вилучення необхідних об'єктів, ставиться питання про проведення обшуку. Таке рішення приймається у разі, коли у володінні певних осіб можуть знаходитися предмети та документи, які мають значення для провадження, але є вірогідність того, що

ці об'єкти приховуються і можуть бути знищені. До того ж, повинні бути достатні дані, для проведення обшуку, адже незаконне проведення цієї слідчої (розшукової) дії тягне за собою кримінальну відповідальність.

Невідкладне проведення обшуків дозволяє запобігти знищенню, заміні або переховуванню об'єктів, які свідчать про їх злочинну діяльність. На відміну від інших слідчих (розшукових) дій, обшук має такі особливості: конкретизованість об'єктів пошуку; належність об'єктів пошуку, як правило, особам, у яких проводиться обшук; примусовий характер обстеження [1, с. 144]. При цьому, в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку слід максимально окреслити об'єкти, що підлягають вилученню, адже цього вимагає положення ст. 235 КПК України. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК України, а також містити відомості про речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук [2]. Водночас, у деяких випадках кримінальний процесуальний закон може надавати слідчому можливість визнати речовим доказом певні об'єкти, вилучені під час обшуку, навіть якщо вони не були включені до переліку майна, яке суд дозволив вилучити в своїй ухвалі та якщо вони не є майном, на яке слід накладати арешт [3, с. 94]. Тимчасово вилучити без судового рішення можна речі та документи, щодо якого є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено. Ці ознаки свідчать про те, що тимчасово вилучене майно може бути носієм важливої доказової інформації [3, с. 109].

Під час проведення обшуку учасники зазначеної слідчої (розшукової) дії стикаються із даними, які зберігаються у цифровому вигляді, а також з носіями, на яких ці дані зберігаються. При цьому в одних випадках здійснюється фізичне вилучення носіїв з цифровою інформацією, в інших – копіювання такої інформації [4, с. 49]. Зокрема, згідно п. 2 ст. 168 КПК України, під час обшуку, огляду можна тимчасово вилучати електронні інформаційні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку для вивчення їх фізичних властивостей за умов, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду. До того ж, це дозволяється у випадках: 1) коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження; 2) якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення; 3) якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. У разі ж необхідності слідчий чи прокурор здійснює копіювання інформації, що міститься в інформаційних

(автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста [2].

З цього виходить, що електронна інформація, яка скопійована на носій, може визнаватися належним та допустимим доказом у кримінальному провадженні. Втім, копіювання повинно здійснюватися за дотримання певних правил та за обов'язкової присутності спеціаліста, який спеціалізується на комп'ютерних технологіях. До того ж, таке копіювання слід здійснити швидко, оскільки деяка інформація може мати короткий термін зберігання та може зникнути, або її може швидко видалити володілець комп'ютерної техніки. Це дуже важливо, адже при неправильному копіюванні інформації з електронних джерел такі копії можуть втратити свою цінність та доказове значення.

Як показав аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо шахрайств, пов'язаних із працевлаштуванням, об'єктами пошуку під час обшуку в основному були: заяви робітників про приймання на роботу; копії документів, що надавалися робітником для влаштування на роботу (паспорт або інший документ, що посвідчує особу, документи про освіту, кваліфікацію, документи про стан здоров'я); бланки, формуляри, печатки та штампи, кліше підписів (як справжні, так і підроблені); матеріальні носії, на яких зафіксована електронна інформація (комп'ютери, серверне обладнання, флеш-карти, жорсткі диски); мобільні телефони; інформація в різноманітних електронних реєстрах; рекламні буклети, плакати щодо пропозиції працевлаштування; різноманітні договори, пов'язані із виникненням та існуванням трудових відносин; чеки та квитанції про перерахування грошових коштів; банківські роздруківки про рух грошових коштів на рахунках шахраїв; установчі, ліцензійні та реєстраційні документи (посередника, роботодавця); фінансові та бухгалтерські документи, що відображають особливості діяльності роботодавців; записні книжки, блокноти із записами, записи на окремих аркушах із важливою інформацією; накази або розпорядження про зарахування працівника на роботу; розписки, виконані робітником; трудові книжки; записи у журналах про приймання на роботу певних осіб; наряди на нібито виконану роботу; особові картки робітників; гроші й цінності, здобуті злочинним способом; інформація з камер відеоспостереження, на якій можуть бути відображені факти спілкування шахрая та потерпілого з приводу трудових відносин; засоби маскування, що використовувалися шахраями під час вчинення шахрайства; свідоцтво про держреєстрацію і договір з іноземною фірмою-роботодавцем (випадку вчинення шахрайства посередником, який пропонував роботу за кордоном).

Бібліографічні посилання

1. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями : монограф. Д.: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2004. 192 с.

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Реалізація недоторканності права власності під час досудового розслідування: навч. посіб. / В.І. Галаган, Н.С. Моргун, М.Й. Кулик, Ю.В. Терещенко. Київ, 2016. 141 с.

4. Литвинчук О.І. Електронні докази. Обшук. Частина 1 / О.І. Литвинчук, М.С. Сорока, І.В. Колесников та ін. Х.: Фактор, 2020. 80 с.

Данатарова Вікторія Михайлівна,
аспірант кафедри криміналістики, судової
медицини та психіатрії факультету з
підготовки фахівців для підрозділів
слідства Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ: ПРОСТУПОК ЧИ ЗЛОЧИН?

1 липня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень».

Законом визначено, що кримінальним проступком визначено діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Відтепер з кримінального кодексу зникає поняття злочин середньої тяжкості, а всі злочини, які раніше так класифікувалися, вважатимуться нетяжкими.

Внесеними змінами до статті 11 Кримінального кодексу визначення злочину трансформовано у визначення «кримінального правопорушення» (єдиного як для злочинів, так і для проступків) — «суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення».

У статті 12 Кримінального кодексу встановлено види кримінальних правопорушень (кримінальні проступки та злочини) та надано їм визначення. При цьому склади кримінальних проступків утворено за рахунок злочинів невеликої тяжкості.

Нова класифікація виглядатиме так:

- кримінальні проступки (основне покарання не пов'язане з позбавленням волі, а штраф не перевищує 3 000 нмдг);
- злочини невеликої тяжкості (основне покарання — до 5 років позбавлення волі або штраф до 10 000 нмдг);
- тяжкі злочини (основне покарання — до 10 років позбавлення волі або штраф до 25 000 нмдг);

- особливо тяжкі злочин (основне покарання — понад 10 років позбавлення волі або штраф понад 25 000 нмдг).

Під час написання наукової роботи виникло питання як саме необхідно класифікувати шахрайство вчинене за допомогою мобільного зв'язку? Адже деякі випадки можливо класифікувати за частиною 1 статті 190 КК України - заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство), а деякі як злочин за частиною 3 статті 190 КК України шахрайство вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. [1]

Після опрацювання законодавчої бази, наукових робіт та статей науковців на тему кваліфікації шахрайства вчиненого за допомогою мобільного зв'язку ми схилиємось до думки що дану категорію злочинів слід кваліфікувати за ч.3 ст.190 КК України – шахрайство вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки з наступних причин.

Перш за все необхідно з'ясувати що таке електронно-обчислювальна техніка та мобільний зв'язок.

Електронно-обчислювальна техніка розуміється як комплекс електронних технічних засобів, побудованих на основі мікропроцесорів і призначених для автоматичної обробки інформації при вирішенні обчислювальних та інформаційних завдань. [2]

Мобільний зв'язок – галузь телекомунікаційної індустрії. Роботу мобільного зв'язку забезпечує розвинена мережа базових станцій з фіксованими антенами, які передають інформацію комутаційним центрам із допомогою радіочастотних сигналів. Через комплексно-програмні пристрої операторів і провайдерів телекомунікаційних мереж проходить потік інформації, частина якої залишається в пам'яті для технологічних цілей (статична інформація), а інша частина проходить як «наскрізна» і є інформацією динамічною, яка може бути перехоплена лише на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду. Водночас до статичної інформації тимчасовий доступ можливий на підставі ухвали слідчого судді місцевого суду після розгляду клопотання. [3, с. 13].

У ч. 1 ст. 1 Закону «Про телекомунікації» визначено, що мережа електрозв'язку — комплекс технічних засобів телекомунікацій та споруд, призначених для маршрутизації, комутації, передавання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних чи інших електромагнітних системах між кінцевим обладнанням. [4]

Тобто мобільний зв'язок виконує функцію передачі інформації, а отже виконує інформаційні завдання. Таким чином стає зрозуміло, що мобільний зв'язок відноситься до електронно-обчислювальної техніки.

Об'єктивна сторона злочину проявляється у формі несанкціонованого втручання в роботу ЕОМ, їх систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, наслідком якого є 1) витік; 2) втрата; 3) підроблення; 4) блокування інформації;

5) створення процесу автоматичної обробки інформації; 6) порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Використання електронно-обчислювальної техніки для неправомірного заволодіння чужим майном утворює склад злочину, передбаченого ч. 3 ст. 190, лише тоді, коли винна особа здійснює викрадення шляхом обману чи зловживання довірою. Обман при вчиненні цього злочину може виразитись у застосуванні програмних засобів, які дають змогу винному будь-яким чином (шляхом відшукування випадкових цифр, паролів тощо) здійснити несанкціонований доступ до інформації, яка зберігається чи обробляється в автоматизованих системах, щоб ввести в оману автоматизовану систему і видати себе за того, хто має право в ній працювати і здійснювати відповідні операції (за "свого"). Проникнувши у такий спосіб до відповідної електронної системи, винний здійснює ті чи інші операції, як це робив би той, хто має на це право. При цьому він може вплинути на процес обробки інформації, перекрутити її зміст . чи знищити, задати необхідну для заволодіння майном чи правом на нього команду, налагодити систему так, щоб вона функціонувала в режимі, який би забезпечив винному або іншим особам незаконне отримання чужого майна чи права на нього.

Таким чином, встановлено, що мобільний зв'язок слід вважати підвидом електронно обчислювальної техніки, а отже шахрайства вчиненні з використанням мобільного телефону та мобільного зв'язку слід кваліфікувати за ч.3 ст. 190 КК України.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний кодекс України від 13.04.2012 р., № 4651-VI: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 13.11.2020)
2. Верховний суд України: офіційний веб-сайт. Судова практика розгляду справ про злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/AFB1E90622E4446FC2257B7C00499C02](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/AFB1E90622E4446FC2257B7C00499C02) (дата звернення 27.09.2020).
3. Тагієв С. Тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, у кримінальному провадженні. *Слово Національної школи суддів*. 2013, №2 (3). С 13.
4. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 р., № 12: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text> дата звернення 27.09.2020

Демченко Ірина Олександрівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та
домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

На теперішній час однією із актуальних проблем сьогодення являється COVID-19, який є інфекційним захворюванням, спричиненим останнім виявленим коронавірусом (SARS-CoV-2). Зазначена пандемія коронавірусної інфекції наразі швидкими темпами шириться світом і своїми наслідками ускладнює й без того непросту діяльність правоохоронних органів, насамперед, органів досудового розслідування. Насьогодні неможливо спрогнозувати коли закінчиться зазначена пандемія, так як, до теперішнього часу відсутня дієва вакцина та позитивні результати її застосування проти зазначеного вірусу.

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень в умовах пандемії зумовлена рівнем криміналістичного забезпечення цього процесу. Серед основних завдань виділяється оптимізація діяльності органів досудового розслідування у протидії злочинності за рахунок упровадження досягнень науково-технічного прогресу. Як слушно зазначає В. Ю. Шепітько, у сучасному глобальному світі завдання криміналістики зумовлені необхідністю системного криміналістичного забезпечення відповідних органів правозастосування, які діють не лише в Україні, а й у різних країнах світу та спрямовані на оптимізацію процесів виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів, а отже, і сприяють встановленню істини у справі [1, с. 150].

Термін «криміналістичне забезпечення» ввійшов до наукової лексики наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. ХХ ст. і був сформульований російським ученим В. Г. Коломацьким щодо діяльності органів внутрішніх справ із розслідування злочинів. Пізніше, після певних доопрацювань, криміналістичне забезпечення визначається автором як система впровадження у практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб та органів внутрішніх справ з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю криміналістичних знань, що втілені в уміння працівників органів внутрішніх справ використовувати наукові, методичні та тактичні криміналістичні рекомендації, техніко-криміналістичні засоби та технології їх застосування, з метою попередження, розкриття та розслідування злочинів [2, с. 62].

З вищевказаного слідує, що сучасний стан боротьби зі злочинністю в умовах пандемії вимагає застосування нових засобів, методів і прийомів правоохоронної діяльності, сучасних технологій розслідування кримінальних правопорушень згідно з міжнародними стандартами та кращим досвідом провідних демократичних держав, які також ведуть посилену боротьбу зі злочинністю в умовах пандемії.

На думку Ю. В. Капустіної, криміналістичне забезпечення – це сукупність (система) засобів, розроблених наукою криміналістикою та апробованих судово-слідчою практикою, що використовуються на основі отриманих знань та вмінь відповідно до загальних засад і завдань кримінального провадження працівниками органів кримінальної юстиції з метою протидії злочинам [3, с. 301].

У зв'язку із карантинними заходами проблема криміналістичного забезпечення залишається актуальною дотепер та потребує подальшого дослідження, адже вдосконалення і технізація способів учинення злочинів, створення нових злочинних схем, вимагає впровадження у діяльність органів досудового розслідування нових розробок, які б відповідали сучасним потребам слідчої практики. Урядом України і місцевою владою було впроваджено заходи щодо переводу працівників на «дистанційну» або «віддалену» роботу, обмеження у роботі транспорту, розважальних закладів тощо. Певним чином такі заходи було запроваджено у правоохоронній сфері. На час карантину робота правоохоронних підрозділів не припинялася, але було введено особливий режим їх роботи, що мало зменшити ризик розповсюдження коронавірусної хвороби.

Як наголошує Ю. М. Чорноус дослідження поняття «криміналістичне забезпечення», незважаючи на різноманітність поглядів, дає підстави для висновку про певну єдність учених у розгляді зазначеного питання: криміналістичне забезпечення – це створення умов готовності й реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, що ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики й спрямовані на виконання завдань розкриття, розслідування та попередження злочинів [4, с. 154].

Вивченням спеціальних літературних джерел криміналістичної спрямованості дає підстави зробити висновок, що попри досить активне дослідження цього питання воно відпрацьовано недостатньо, так як через особливий стан у зв'язку із появою пандемії з'явилися нові умови під час проведення досудового розслідування, також простежується певна неоднозначність у поглядах стосовно трактування терміну «криміналістичне забезпечення», що зумовлює потребу в продовженні дослідження розглянутої проблематики.

Бібліографічні посилання

1. Шепитько В. Криміналістика в системі юридических наук и ее роль в глобальном мире / В. Шепитько // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. пр. : у 2 т. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2014. – Т. 1. – С. 142–153.

2. Коломацкий В. Г. Криміналістическое обеспечение деятельности органов внутренних дел по расследованию преступлений / В. Г. Коломацкий // Криміналістика : в 3 т. Т. I : История общая и частные теории / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. – М. : Акад. МВД России, 1994. – 345 с.

3. Êàíõñò³íà Ì. Êðèì³íàë³ñòè÷íà çàááçíà÷áíý áñòáíáíâî ðíçñè³áóááíý: çì³ñò àèçíà÷áíý / Ì. Êàíõñò³íà // Êðèì³íàë³ñòè÷èà òà ñòáíâà àññíàððèçà: íáóèà, íáâ÷áíý, ïðàèèèèè : çá. íáóè. ïð. : ó 2 ò. – Õ. : Áè. àááíö³ý «Àññò³ëü», 2014. – Õ. 1. – С. 298–308.

4. ×íðíóñ Р. Ì. Êðèì³íàë³ñòè÷íà çàááçíà÷áíý ýè íáóèíâà èàòááíð³ý òà ïðàèèè÷íà çàáááíý èðèì³íàë³ñòè÷è / Р. Ì. ×íðíóñ // Ìíáèèèèè ïðàáçíááñòàà òà ïðàáñòèðíííí, ä³ýèüíñò³. – 2012. – ¹1. – Ñ. 149–155.

Анастасія ДУМА

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Ганна БІДНЯК

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ ДОКУМЕНТІВ

В умовах сьогоднішніх реалій та нестабільній політико-економічній ситуації в Україні, актуальною постає проблема затримання особи без документів. Адже окрім діючого військового конфлікту, існують чіткі обмеження та правила, що встановлені для населення пов'язані з COVID-19 щодо носіння з документів, що встановлюють особу, як посвідчення, паспорт, водійські права.

Проблематиці затримання особи без документів було приділено чимало досліджень. Серед вагомих наукових праць слід зазначити дослідження: Б. Малишева, В. Бабурина, Н. Сотника, О. Татарова, І. Усенка та інших. Водночас, законодавчі зміни, вплив форс-мажорних обставин потребують певних уточнень та роз'яснень.

В науковій літературі під затриманням особи розуміють тимчасовий захід, що обирається уповноваженим органом в разі нагальної потреби в певною метою і котрий полягає у тому, щоб особа, котра затримується, позбавляється волі на певний термін. Аналізуючи норми Кримінального процесуального кодексу можна звернути увагу, що існує декілька різновидів затримання особи: ст. 187-191 КПК – затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу; ст. 207 КПК вказує на законне затримання; ст. 208 КПК акцентує на затриманні уповноваженою службовою особою; у ст. 582 КПК

зосереджена інформація щодо затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України [2].

Але, окрім Кримінального процесуального кодексу, вже декілька років, як набув чинності Закон України «Про національну безпеку України», згідно якого можна здійснювати превентивне затримання в районі проведення антитерористичної операції осіб, котрі причетні до терористичної діяльності, на строк понад 72 години. Спираючись на ст. 208 пункт 5, можна звернути увагу, що під час затримання підозрюваної у вчиненні злочину особи, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 КПК України, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 КПК; підстави затримання; результати особистого обшуку та інше [4].

Аналізуючи статистичні данні, що подає Національна поліція України за 2020 рік порівняно з 2018 кількість затримань без документів по ст. 208 КПК зменшилось на 37%, а саме 13916 осіб у 2015 році; 12371 осіб у 2016 році; 11644 осіб у 2017 році; 9437 осіб у 2018 році; 8793 осіб на початку 2020 року [5, с. 61].

Після особистого обшуку треба зафіксувати, що було при собі у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, наприклад: документи, телефон, гроші, предмети, схожі на холодну, вогнепальну зброю, наркотики, тобто, все те, що може свідчити доказом того, що особа вчинила правопорушення. Оглядаючи зазначені об'єкти, важливо використовувати рукавички, щоб не зіпсувати можливі сліди папілярних візерунків.

Говорячи за документи, то треба ретельно оглянути їх на предмет наявності ознак внесення змін в початковий змін. Огляд будь-якого документа починається з вивчення бланка документа та правильності заповнення його реквізитів. Серед сучасних способів підробки бланків документів розповсюджені такі, як: використання копіювально-розмножувальної техніки та використання поліграфічного друку. В першому випадку використовуються різноманітні види принтерів, доступ до яких є вільним і не потребує наявності ні спеціальних навичок в користуванні, ні значних матеріальних витрат на придбання. Друга група способів підробки бланка документа полягає в використанні окремих видів поліграфічного друку, доступ до яких є в приватних друкарнях. Найчастіше це плоский та високий друк, але неозброєним оком їх важко розрізнити навіть фахівцю. У таких випадках слід звернути увагу на інші ознаки. Так, у підроблених бланках документів або зовсім відсутні захисні елементи, або імітовані окремі з них. Відрізнити документ, виготовлений зазначеним способом, можна використовуючи різні режими освітлення, а саме УФ- та ІК- випромінювачі. Так, документи, виготовлені на спеціальних бланках, обов'язково будуть повністю або частково поглинати ультрафіолетові промені. В той же час підроблені бланки, як правило, виготовляють на звичайному папері, який повністю відбиває ультрафіолетові промені, в результаті чого вся поверхня люмінесцює яскравим кольором.

Якщо бланк документа справжній, тобто відповідає встановленому зразку, змінам можуть підлягати його реквізити. Способи внесення змін у реквізити

залишаються сталими: виправлення, дописка, підчистка, травлення, змивання, монтаж. У сучасному житті вони можуть використовуватися у поєднанні з комп'ютерною обробкою, що суттєво ускладнює виявлення змін у документі [1, С. 132].

Звісно, що при можливості необхідно використовувати різноманітну техніку. Втім, більш кваліфіковану допомогу нададуть фахівці-криміналісти, залучені у якості спеціалістів.

У випадку, якщо в момент затримання дані затриманої особи не відомі, у протоколі потрібно зазначити докладний опис особи та доповнити дану інформацію фотознімком. Звичайно, доцільно використовувати опис за методом словесного портрету, відображаючи всі групи ознак: загальноанатомічні, функційні (динамічні), супутні та особливі прикмети. Особа, котра склала протокол, підписує його разом із затриманим та негайно під розпис вручає затриманому і надсилає прокурору копія протоколу.

Між тим затриманий має право вимагати адвоката та побачитись з ним на одинці. Особа, що є затриманою, може цілком на законних підставах відмовитись давати показання і пояснення до прибуття адвоката. Також, така особа може ознайомитися з матеріалами провадження та під час розгляду справи давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання. Затримана особа має право на оскарження постанови по справі до органів вищої інстанції, прокуратури та суду. То ж задля запобігання скарг, працівники правоохоронних органів повинні точно виконати процесуальні вимоги та ретельно описати особу.

Таким чином, під час дотримання карантинних умов, перетинання умовної лінії розмежування з окупованою територією тощо актуальності набувають документи, що посвідчують особу, в якості яких виступають не тільки паспорт але й студентський квиток, пенсійне, військове та водійське посвідчення, та інші документи з інформацією про особу з фотографією. Втім, під час виконання своїх професійних обов'язків, зокрема, затримання особи без документів, виникають певні складнощі. Враховуючи, що відповідальності за відсутність документів не має, особливого значення набувають навички опису зовнішності особи за методом словесного портрету.

Бібліографічні посилання

1. Бідняк Г.С. Застосування спеціальних знань поліцейськими під час перевірки документів Науковий вісник публічного та приватного права, випуск 1, том 2, 2019. С. 130-133.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 21.07.2020. N 817-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T124651?an=5941> (дата звернення: 31.10.2020).
3. Криміналістична техніка: Навч. посібник/ Кол. авторів; за ред. А.В. Кофанова. Київ, 2006. 456 с.

4. Про національну безпеку України, Закон України N 2469-VIII, редакція від 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 31.10.2020).
5. Шехавцов Р.М., Хавронюк М.І. Звіт щодо кримінальної статистики в Україні. К., 2019. 290 с.

Єфімов Микола Миколайович,
доцент кафедри криміналістики та
домедичної підготовки ДДУВС,
кандидат юридичних наук, доцент
Лозицький Максим Павлович,
курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів превентивної
діяльності ДДУВС

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ РОЗБОЇВ

Ефективність розслідування розбійних нападів залежить від швидкого та послідовного проведення всього комплексу необхідних слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Обов'язковою процесуальною дією на початковому етапі кримінального провадження є огляд місця події. Це пояснюється рядом факторів. Зокрема, під час вчинення розбійних нападів правопорушник зазвичай здійснює свої дії в швидкому режимі, в зв'язку з чим залишає певну кількість матеріальних слідів. Крім того, в досліджуваній категорії справ під час проведення огляду місця події можливо виявити її очевидців. Тобто визначена слідча (розшукова) дія має важливе значення для початкового етапу розслідування.

В свою чергу, О. М. Костира наголошує на тому, що початковий етап розслідування будь-яких кримінальних правопорушень характеризується відповідними процесуальними діями, які проводяться відповідно до слідчої ситуації. Розслідування грабежів та розбоїв, учинених раніше засудженими особами, також має свої особливості. Так, на початковому етапі важливу роль має проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних джерел. Найбільш розповсюдженою серед них є огляд місця події. Тому дослідження зазначеного питання є досить важливим для кримінальних проваджень досліджуваної категорії [2, с. 184].

При розслідуванні розбійних нападів найкращі результати огляд місця події дає у тих випадках, коли злочинці, щоб заволодіти майном, спочатку вимушені подолати опір потерпілих або які-небудь перепони. Однак і при відсутності цих обставин не слід відмовлятися від проведення огляду, оскільки при ретельному і вміло проведеному огляді місця події майже завжди можна виявити ті або інші сліди злочину. Як вказує Н.П. Майліс, будь-який злочин

залишає зміни в оточуючому середовищі, залишаючи кримінологічно значущу інформацію у формі слідів-відображень [4, с. 2].

До проведення огляду можуть, на розсуд слідчого, залучатися потерпілі, свідки й затримані неповнолітні. Участь потерпілого у проведенні огляду зумовлена встановленням обставин крадіжки. Потерпілі можуть визначити, які предмети були переміщені. На цих об'єктах і доцільно зосередити пошук слідів рук злочинців. Крім того з'ясовується, які предмети зникли, їхні характеристики, наявні документи. В результаті цього значно підвищується швидкість отримання орієнтуючої інформації, що забезпечує швидкість розкриття й розслідування крадіжки. Ці особи можуть бути корисними у визначенні меж місця події, виявленні окремих слідів і предметів або ознак їх знищення. Також вони можуть звертати увагу слідчого на ті або інші сліди та предмети, їхні ознаки й особливості, які вони вважають важливими для кримінального провадження [1, с. 169].

Нерідко при розслідуванні розбоїв речові докази виявляються на значній відстані від місця вчинення нападу. У зв'язку з цим необхідно розширити межі огляду способом обстеження найбільш вірогідних шляхів втечі розбійників до місця зустрічі зі своєю жертвою, а також маршруту, яким вони ймовірно могли втекти, тому що на ґрунті можуть залишитися сліди взуття, потерпілого або злочинців. У тому випадку, якщо напад на потерпілого був вчинений зовсім із засади, то необхідно прикласти всіх зусиль для виявлення цього місця, оскільки, очікуючи на жертву, злочинець найчастіше поводить себе менш обачливо і може залишити множинність слідів: недопалки, сліди взуття, предмети, нерідко зі слідами рук тощо. Перераховані сліди можуть мати велике значення для встановлення обставин вчиненого нападу, а також ідентифікацію розбійників. Зокрема, за виявленими на місці вчинення злочину слідам взуття можливо встановити кількість злочинців, напрямок їх руху, особливості ходи та взуття, які в подальшому можуть відіграти вирішальне значення для встановлення осіб, які вчинили розбій [3, с. 249-267].

Велику користь при огляді місця вчинення розбійного нападу може принести участь у його проведенні експерта-криміналіста та інспектора-кінолога зі службовою собакою, оскільки ці учасники допоміжні учасники кримінального провадження можуть надати неоцінну допомогу з виявлення слідів злочинця, що сприяє подальшому ідентифікації, у тому числі запахових слідів. На необхідність обов'язкової участі в огляді місця події спеціаліста вказують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Так, Ян Вей Фен зауважує, що участь спеціаліста в огляді місця події визначає ефективність процесу розслідування, а його відсутність, навпаки, призводить до ускладнення розслідування [6, с. 3].

З огляду на означене, нами визначено такі основні організаційно-тактичні заходи до проведення огляду місця події:

- визначення меж огляду;
- обрання методу пересування місцем події під час нього;
- визначення тактичних прийомів огляду обстановки місця події та окремих її елементів.

Характерною особливістю проведення огляду місця події за цими справами є необхідність розширення меж огляду шляхом включення прилеглої

місцевості, у тому числі можливих шляхів відходу злочинців, що сприяє виявленню і фіксації слідів та речових доказів. Для того щоб приховати сліди злочину, злочинці, залишаючи місце злочину, намагаються позбутися від предметів, одягу, ушкоджених або забруднених під час розбійного нападу, викинути чи знищити їх. Викрадені внаслідок нападу речі злочинці зазвичай оглядають неподалік від місця вчинення злочину, де виймають цінні речі, наприклад із сумочки або барсетки, а самі сумки та барсетки викидають. Викладене свідчить про необхідність ретельного огляду прилягаючої місцевості, у тому числі розташованих неподалік від місця вчинення злочину кущів, де могли стежити за жертвою нападники. Дуже важлива присутність при здійсненні огляду місця події експерта-криміналіста у зв'язку з тим, що при розбійних нападах виявлення і фіксація слідів доволі складний процес та вимагає застосування спеціальних засобів. Якщо з моменту вчинення злочину пройшло не багато часу, то ефективні результати може мати застосування службово-розшукової собаки. Іноколи вдається затримати злочинця за «гарячими» слідами, а в тих випадках, коли його не вдається знайти, то знаходять загублені або викинуті злочинцем речі [5, с. 98].

Підводячи підсумок, зазначимо, що огляд місця події представляє собою необхідну основу процесу розслідування розбійного нападу унаслідок того, що саме з його допомогою слідчий отримує початкову інформацію, яка має значення для кримінального провадження, на основі якої будуть висуватися і перевірятися різні версії, а також буде визначатися хід та напрямок подальшого розслідування. Серед основних організаційно-тактичних заходів до проведення огляду місця події нами було виокремлено визначення меж огляду; обрання методу пересування місцем події під час нього; визначення тактичних прийомів огляду обстановки місця події та окремих її елементів.

Бібліографічні посилання

1. Бистрицький Б.Ю. Тактика огляду місця події під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми. *Право і суспільство*: Наук. журн.. 2015. № 4. С. 166-170.

2. Костира О.М. Окремі аспекти огляду місця події при розслідуванні грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Випуск 34. Ч. 2. С. 184-189.

3. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. – 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

4. Майліс Н.П. Вчення про сліди: вчора, сьогодні, завтра. *Експерименталіст*. 2014. С. 1-4.

5. Щербакова Г.В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян / Дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. зі спеціальності 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ . Київ. 2006. 213 с.

6. Ян Вэй Фен Участие специалиста в осмотре места происшествия. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. Тула, 2013. С. 2-4.

Жданюк Карина Геннадіївна,
здобувач вищої освіти
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
Науковий керівник:
Шевченко Т.В.
старший викладач
кафедри кримінально-правових
дисциплін,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Організована злочинність в Україні існує з часів незалежності. За останні роки дієві заходи протидії організованим злочинностям суттєво знизили кількість вчинених кримінальних правопорушень злочинними організаціями та організованими групами. Однак, незважаючи на зниження рівня, для злочинності характерна мінливість та трансформація в інші види злочинності. За офіційними даними Генеральної прокуратури України за 2016 рік всього викрито 136 організованих груп та злочинних організацій, з них організованих груп – 133, злочинних організацій – 3. За 2017 рік в Україні виявлено – всього 210 організованих груп та злочинних організацій, з них організованих груп – 205, злочинних організацій – 5. За 2018 рік в Україні виявлено – всього 288 організованих груп та злочинних організацій, з них організованих груп – 276, злочинних організацій – 12. За 2019 рік в Україні виявлено – всього 293 організованих груп та злочинних організацій, з них організованих груп – 277, злочинних організацій – 16 [1]. Тож, за останні чотири роки, ми можемо побачити негативну динаміку стану організованої злочинності, яка має тенденцію до щорічного збільшення. Якісна характеристика організованої злочинності як структурна частина загальної кількості злочинності складає взагалі невелику частку.

Аналіз вчинюваних злочинів у складі ОГ та ЗО показав, що на сьогодні організована злочинність пристосувалась до сучасного світу та трансформувалась. Можемо побачити зниження рівня агресивно-корисливої злочинності – ст. ст. 186, 187, 189 КК. Найбільшу частку склали злочини з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, до них відноситься: контрабанда наркотичних засобів (ст. 305 КК), використання коштів здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин (ст. 36 КК), незаконний збут наркотичних

засобів та психотропних речовин (ст. 307 КК). Поступово збільшується кількість вчинених злочинів проти господарської діяльності (ст. ст. 204, 209, 212 КК) [2].

У кримінальному законі відсутнє визначення організованої злочинності, тому різні науковці тлумачать дане визначення по-своєму. У науковій літературі організовану злочинність розуміють як історично обумовлене, негативне соціальне явище, що являє собою ієрархічну побудовану структуру, яка спирається на створений злочинний капітал і корупцію, що мають на меті забезпечити власне функціонування і задоволення власних потреб через збільшення капіталу, «відмивання» останнього та отримання влади [3].

Варто зазначити, що такому небезпечному спрямуванню організованої злочинності притаманні прискорені темпи зростання та поширеності у різних сферах суспільного, політичного, економічного життя держави.

Розуміння організованої злочинності є меншим, ніж, наприклад, економічної, тому потребує тлумачення. Основою виділення організованої злочинності із загальної протиправної поведінки є характер і ступінь організованої взаємодії декількох злочинців між собою при здійсненні своєї протиправної діяльності [4, с. 9-10].

За даними експертів "Всесвітнього економічного форуму", Україна посіла 113-тє місце зі 137-ми держав у рейтингу рівня впливу організованої злочинності на бізнес. Утім, ще гірші позиції - у Болгарії та Італії. Сальвадор має найвищий бал - 1,5. До порівняння, бал Фінляндії - 6,8. Статистичні дані вражають тому, що розповсюдження явища організованої злочинності тягне за собою зростання проявів корупції. Можемо сказати, що в Україні склалася катастрофічна ситуація, яка буде заглиблюватися з кожним роком, якщо вчасно не вжити заходів.

Для того, щоб успішно боротися з проявами організованої злочинності, вкрай необхідно вивчати досвід зарубіжних країн, які успішно змогли знизити прояви даного явища на національному рівні, наприклад, Фінляндія.

Аналіз міжнародного досвіду боротьби зі злочинністю свідчить, що за сучасних умов кримінальні протиправні прояви створюють реальну загрозу демократичному розвитку та національній безпеці більшості країн світу. Кримінальні елементи, маючи тісні міжрегіональні та міжнародні зв'язки, все частіше спрямовують свої зусилля на встановлення контролю над найбільш прибутковими сферами економічних відносин [5, с. 132].

Відсутність єдиної національної концепції протидії кримінальним правопорушенням, неузгодженість загальнодержавних, регіональних, галузевих державних цільових програм соціальної профілактики за відповідними напрямками не сприяє запобіганню злочинності в країні. Таке становище не відповідає проголошеним конституційним положенням про соціальну, демократичну та правову державу, оскільки ситуація, що склалася, не враховує реалій сучасності, адже боротьба зі злочинністю давно перетворилася на глобальну світову проблему, яка набула не лише національного, а й міжнародного, транснаціонального характеру [6].

У зв'язку з тим, що протидії організованій злочинності у розвинутих країнах світу надається важливе значення, виникає необхідність впровадження їх

позитивного досвіду і в Україні. Так, для США характерні позитивні напрацювання боротьби зі злочинністю в загальнонаціональному плануванні.

Значним досягненням системи профілактики злочинів розвинутих іноземних країн слід визнати її ґрунтовне правове забезпечення. Урядові програми містять визначення напрямів соціологічних досліджень, розробку їх методик, підготовку персоналу, фінансування, організацію і реалізацію превентивних заходів з акцентом на ранню профілактику.

Програми часто передбачають систему заходів спеціально-кримінологічної превенції, які належать до сфери кримінального, процесуального і пенітенціарного права. Характерною рисою у боротьбі зі злочинністю у США в останні десятиліття є прагнення до централізованого планування і координації даної сфери діяльності, створення для цього спеціальних органів і наділення їх досить широкими повноваженнями [7].

У багатьох країнах світу створено аналогічні органи, які систематично аналізують стан справ у сфері запобігання злочинності й дають належні рекомендації урядовим структурам для прийняття відповідних рішень. Наприклад, у США в рамках Національної ради створено профілактичні служби, що поєднують понад 100 громадських і державних організацій [8].

Структура американської поліції залишається локалізованою, децентралізованою й фрагментарною. Однак, між усіма цими відділеннями існує постійна взаємодія на всіх рівнях, що дозволяє рівномірно в залежності від кількості населення і криміногенної ситуації корегувати чисельність поліцейських на місцях [9, с. 45].

Крім поліції, боротьбу з організованою злочинністю у США за відповідними напрямками діяльності здійснюють Міністерство внутрішньої безпеки, Міністерство юстиції, Міністерство оборони та Міністерство поштового зв'язку [10, с. 73].

Таким чином, протидія організованій злочинності, в широкому розумінні, не можливо лише вирішення проблем боротьби з організованою злочинністю неможливе без широкого аналізу теорії цього питання. Особливу увагу слід приділити детермінанти прояву організованої злочинності. Варто також згадати про такий факт: наразі організована злочинність стає економічною злочинністю, тобто спрямовується на конкретні економічні блага (кошти, цінні папери та ін.). Варто зазначити, що поняття організованої злочинності досі залишається джерелом суперечок між науковцями у кримінологічній літературі, так як у законодавстві не зазначено чіткого визначення даного явища.

Бібліографічні посилання

1. Офіційні статистичні данні за 2016-2019 роки. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за 2016, 2017, 2018, 2019 років. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (дата звернення: 11.11.2020).

2. Шалгунова С.А., Шевченко Т.В. Кримінологічна характеристика: кількісні та якісні показники організованої злочинності. Колективна монографія. Ріга. Латвія. 2020. С. 261-282.

3. Марисюк К. Б., Черепушак В. В. До питання про поняття «організована злочинність». Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2019. С. 98-101.

4. Байлиев К. А. Некоторые особенности противодействия организованной преступности. Збірник тез-доповідей Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Х., 2015. С. 9-13.

5. Клочко А.М. Досвід зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю. Європейські перспективи. Київ, 2012. № 3. Ч.2. С. 132-135.

6. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність : Монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. 356 с.

7. Князев В. В. Преступность за рубежом : Пособие. Под общей ред. канд. юрид. наук Н. И. Сазоновой. М. 2004. 102 с.

8. Шалягин Д. Д. Полиция США – Организационные и правовые основы деятельности : дис. канд. юридич. наук : М., 1998. 175 с.

9. Волинець В. В. Система боротьби з організованою злочинністю у США (досвід організації та функціонування). Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 1. С. 72-74.

10. Мехед Н. Україна - серед держав з найбільшим впливом оргзлочинності на бізнес, 2017. (Назва з екрану). URL: <https://p.dw.com/p/2oJWi> (Дата звернення: 13.11.2020)

Іванчук Олександра Сергіївна

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Наталя Валеріївна Павлова

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри криміналістики на та домедичної підготовки,

підполковник поліції

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Криміналістична характеристика злочину як наукова категорія криміналістики має велике значення для успішного вирішення теоретичних і практичних завдань методик розслідування окремих видів злочинів, у тому числі економічної спрямованості. Вона інформаційно наповнює коло конкретних

обставин, які треба встановити у кримінальному провадженні, особливо на початковому етапі розслідування.

У багатьох випадках від уміння слідчого проникнути не тільки у кримінально-правову, а й у криміналістичну сутність кримінальних правопорушень залежить ефективність їх розслідування. Для цього слідчий повинен знати не тільки кримінально-правові, кримінально-процесуальні та кримінологічні характеристики злочинів, але й уміти цілеспрямовано виявляти необхідну криміналістичну інформацію щодо вчиненого кримінального правопорушення.

Такою інформаційною базою є криміналістична характеристика злочинів, яка являє собою систему відомостей про криміналістично-значущі ознаки злочинів певного виду, відображає закономірні зв'язки між ними й слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів.

Її метою є оптимізація процесу розкриття та розслідування злочину. Таким чином, криміналістична характеристика сприяє розробці окремих методик, побудові типових програм і моделей розслідування злочинів та визначенню напрямку розслідування конкретного злочину. Але розробка практичних рекомендаційних правил, пов'язаних із найбільш ефективними методами вирішення головних завдань досудового розслідування, ускладнюється тією обставиною, що досі відсутня єдність наукових думок, якими пояснюється структура та зміст криміналістичної характеристики злочинів, які вчинюються у сфері економічної діяльності.

До основоположних структурних елементів криміналістичної характеристики злочину передову позицію займає спосіб його вчинення. Він охоплює систему взаємопов'язаних дій суб'єкта, що вчиняються з певною послідовністю із застосуванням різних знарядь і засобів та спрямовуються на досягнення мети злочину [1, с. 38].

Типовими способами вчинення злочинів у сфері економічної діяльності є такі: а) заниження кількісних та якісних показників сировини під час її одержання, що сприяє створенню надлишків; б) неофіційне придбання низькосортної сировини з метою використання її в процесі виробництва неврахованої продукції; в) недовкладення окремих дорогих складових компонентів або заміна їх більш дешевими; г) виготовлення продукції, яка не відповідає нормам Держстандарту тощо [2, с. 152–153].

Значне місце у системі елементів криміналістичної характеристики посідає поняття слідів злочину. У сфері економічної діяльності типові сліди злочинної діяльності мають свою специфіку та становлять сукупність найбільш типових проявів злочинної діяльності, що знаходять відображення у фінансовій діяльності підприємства, у виробництві та збуті продукції. Тому для виявлення слідів злочинів слідчому необхідно знати особливості технології виробництва, специфіку фінансової звітності та бухгалтерського обліку, вид, обсяг та якість сировини, що використовується у виробництві та може слугувати джерелом розкрадання.

Важливе місце в структурі криміналістичної характеристики посідає предмет посягання. Він має принципове значення, оскільки корелюється з іншими її елементами. Зокрема, він пов'язаний із певними способами вчинення та

приховування злочину та характеризує особу злочинця. Інформація про предмет злочину дозволяє скласти певне уявлення про особу злочинця та його ставлення до процесу виробництва та відстежити злочинні зв'язки у злочинній групі, вказує на можливе коло свідків, які володіють чи можуть володіти необхідною інформацією для кримінального провадження. Під час розслідування злочинів у сфері економічної діяльності предметом посягання, як правило, є майно, що перебуває в правомірному володінні або віданні винного. Найчастіше це кошти та матеріальні цінності (вироби, які випускає підприємство, компоненти сировини та напівфабрикати).

Важливим елементом криміналістичної характеристики є особа злочинця. Досліджуючи особу злочинця, всі юридичні науки мають обов'язково враховувати положення кримінального права щодо загального та спеціального суб'єкта злочину. Особа злочинця характеризується специфічними рисами, обумовленими мотивами та спрямованістю його злочинної діяльності.

Серед суб'єктів учинення злочинів у сфері економічної діяльності виділяють дві основні групи осіб, а саме: а) особи, які безпосередньо беруть участь в економічній діяльності та її регулюванні; б) особи, що посягають на економічні відносини шляхом порушення правових норм, що встановлюють монополію держави на виготовлення певних предметів (але без участі в економічній діяльності) [3, с. 67].

Специфікою цих злочинів є те, що здебільшого вони характеризуються спеціальним суб'єктом або обмеженим колом можливих суб'єктів, а саме: а) керівники підприємств, установ чи організацій; б) особи, яким було ввірене або у віданні яких перебуває майно; в) засновники підприємств, установ чи організацій; г) службові особи; г) фізичні особи та ін. [4, с. 95–96].

Під час розслідування злочинів, що вчиняються у сфері економічної діяльності, особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики є важливою категорією для визначення можливого кола співучасників, їх ставлення до предмета посягання, зв'язків з іншими організаціями. Важливе значення має інформація про службове становище особи злочинця, його навички, вміння організувати вчинення й приховування злочину. Необхідно зауважити, що привласнення майна різних форм власності організовується службовими особами, які мають доступ до матеріальних цінностей на різних етапах виробничого процесу.

Обстановку вчинення злочинів можна визначити як сукупність ознак, що характеризують виробничі процеси, організацію виробництва, відносини посадових і матеріально-відповідальних осіб, систему обліку, звітності та контролю, що створює певне уявлення про справжні та можливі дії злочинців [5, с.321]. Матеріально-фізична природа елементів обстановки злочину проявляється у вигляді місцезнаходження об'єктів. До них належать природні об'єкти та продукти людської діяльності (споруди, житло, приміщення), явища та об'єкти у сфері споживання (побут, проведення дозвілля та соціальна інфраструктура), виробничі (комплекси, об'єкти, агрегати, обладнання). Зокрема, до обстановки, крім матеріальних умов, належить також і поведінка

прямих та непрямих учасників злочину. Серед елементів криміналістичної характеристики певне значення належить і часу вчинення злочину, який розуміється як астрономічний час, а також як період, протягом якого здійснювався злочин. Як правило, злочини у сфері економічної діяльності є триваючими, а тому точне визначення часу початку та закінчення вчинення злочину є важливою умовою для визначення розмірів заподіяної шкоди та правильної кваліфікації вчиненого злочину.

Насамкінець слід зазначити, що криміналістична характеристика певного виду або групи злочинів є важливою частиною окремої криміналістичної методики. Вона утворює систему даних про типові ознаки злочинів. Важливо зауважити, що елементи криміналістичної характеристики злочинів не тільки мають велике теоретичне значення, а й застосовуються в практичній діяльності під час організації розслідування.

Бібліографічні посилання

1. Гора І. Поняття, спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38.
2. Пчолкін В. Д. Криміналістична характеристика розкрадань, що вчиняються на підприємствах кондитерської промисловості. *Право і Безпека*. 2011. № 4 (41). С. 152–157.
3. Керівництво з розслідування злочинів: наук.-практ. посіб./В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Одиссей, 2010. 960 с.
4. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 480 с.
5. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. 491 с.

Кирбят'єв Олег Олександрович
кандидат юридичних наук, докторант
Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Конституція України у ст. 17 проголосила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України

покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Таке положення Основного Закону свідчить про те, що забезпечення належного функціонування суспільства є першочерговим завданням самих її членів, які мають не тільки права, а й певні обов'язки. Єдина згадка про правоохоронні органи в Конституції України свідчить про їх роль у забезпеченні державної безпеки. Разом з тим, неможливо громадянам України надреалізувати свої права, забуваючи про обов'язки – це призвело до кризи поваги до влади, а у випадку працівників правоохоронних органів – неможливості належного виконання ними своїх професійних обов'язків.

За результатами дослідження питання ефективності системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів а також визначення основних напрямів реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів можна виділити такі основні положення нашої роботи:

1. Встановлено, що у період з 2015 по 2019 рр. до винних у вчиненні кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів були застосовані такі форми реалізації кримінальної відповідальності:

- за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України – 3 форми: призначення покарання та його реальне відбування; звільнення від покарання та його відбування як форма реалізації кримінальної відповідальності; звільнення від кримінальної відповідальності за посягання на діяльність працівника правоохоронного органу як частина форм протидії злочинності, з яких найбільш розповсюдженою виявилась перша (найбільш поширений вид покарання – штраф);

- за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК України – 2 форми: призначення покарання та його реальне відбування; звільнення від покарання та його відбування як форма реалізації кримінальної відповідальності, з яких найбільш розповсюдженою виявилась друга форма;

- за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України – 3 форми: призначення покарання та його реальне відбування; звільнення від покарання та його відбування як форма реалізації кримінальної відповідальності; звільнення від кримінальної відповідальності за посягання на діяльність працівника правоохоронного органу як частина форм протидії злочинності, з яких найбільш розповсюдженою виявилась перша (найбільш поширений вид покарання – штраф);

- за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 343 КК України – 2 форми: звільнення від покарання та його відбування як форма реалізації кримінальної відповідальності та звільнення від кримінальної відповідальності за посягання на діяльність працівника правоохоронного органу як частина форм протидії злочинності (по одному випадку);

- за вчинення злочинів, передбачених ч.ч. 1-2 ст. 345 КК України – 3 форми: призначення покарання та його реальне відбування; звільнення від покарання та його відбування як форма реалізації кримінальної відповідальності; звільнення від кримінальної відповідальності за посягання на діяльність працівника правоохоронного органу як частина форм протидії злочинності, з яких найбільш розповсюдженою виявилась друга;

- за вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 345 КК України та ст.ст. 348, 349 КК України – 1 форма: призначення покарання та його реальне відбування (до винних застосовано покарання у виді позбавлення волі на певний строк)

- за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 347 КК України – 1 форма: призначення покарання та його реальне відбування (найбільш поширений вид покарання - штраф).

Крім того, судами не винесено жодного рішення за ч. 4. ст. 345 КК України та ч. 2 ст. 347 КК України.

Кірін Роман Станіславович,

судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доктор юридичних наук, доцент

Коротаєв Володимир Миколайович,

директор Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,

кандидат юридичних наук, судовий експерт

ЗАКОН ПРО ЗБРОЮ: ЄВРОПЕЙСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ

В Україні тривають дискусії навколо проекту закону про зброю. Наразі в парламенті зареєстровано одразу три його варіанти.

1. Основний законопроект № 1222 від 02.09.2019 (ініціатори - Фріс І.П., Матусевич О.Б.) [1] спрямований на законодавче врегулювання правового режиму власності на зброю, визначення основних прав та обов'язків громадян і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, відчуження та використання зброї і боєприпасів, а також інших суспільних відносин, що безпосередньо з цим пов'язані. Законопроектом пропонується: - встановити класифікацію вогнепальної зброї; - перелік цивільної зброї залежно від призначення та калібру, яка може перебувати у вільному обігу та обіг якої заборонено; - порядок створення та ведення Єдиного державного реєстру цивільної зброї (далі – ЄДРЗ); - повноваження суб'єктів ЄДРЗ; - загальні засади цивільного обігу (обороту) зброї та боєприпасів; - загальні засади здійснення права і виконання обов'язків власників цивільної зброї; - порядок отримання

права на цивільну зброю та боєприпаси; обмеження щодо права на цивільну зброю та боєприпаси; - правила щодо державного контролю у сфері обігу зброї та ряд інших питань, а також внести зміни до чинного законодавства у зв'язку із прийняттям цього закону.

Головною новелою даного законопроекту є пропозиція врегулювати на законодавчому рівні порядок продажу цивільному населенню короткоствольної нарізної вогнепальної зброї, тобто револьверів і пістолетів. При цьому зазначимо, що ідея легалізації нелегальної зброї неоднозначно сприймається у суспільстві, особливо з огляду на фактичні бойові дії на Сході країни, адже наслідки впливу величезного обігу зброї на стан безпеки в країні, за таких умов важко спрогнозувати. 04.02.2020 законопроект повернуто ініціатору внесення на доопрацювання.

2. Альтернативний законопроект про обіг зброї № 1222-1 від 20.09.201. (ініціатори – Бакумов О.С., Медяник В.А. та інші) [2] спрямований на законодавче врегулювання відносин, що виникають під час обігу в Україні вогнепальної, холодної, пневматичної зброї, боєприпасів, а також конструктивно схожих зі зброєю та боєприпасами виробів; визначення правового режиму їх обігу, прав та обов'язків осіб, що ними володіють; встановлення вимог до вироблення, набуття, використання, відчуження та врегулювання інших суспільних відносин, пов'язаних із обігом зброї.

Залежно від технічних характеристик (так само, як і у проекті № 1222) в альтернативному законопроекті запропонований поділ зброї на 4 категорії, але на відміну від основного законопроекту вказані категорії позначаються не цифрами, а буквами (А, Б, В, Г) і базуються на дещо інших критеріях.

Законопроектом також пропонується запровадити ЄДРЗ, в якому систематизується інформація про кожну одиницю зброї та її обіг протягом всього життєвого циклу - від виробництва до знищення або утилізації. Держателем цього Реєстру має бути Міністерство внутрішніх справ України (у проекті № 1222 - Міністерство юстиції України).

Водночас норми цього проекту не застосовуються до обігу зброї та боєприпасів правоохоронних органів та Збройних Сил України (зброї військового призначення), а також до інших окремих видів зброї.

Поданий законопроект, на відміну від проекту № 1222, фактично легалізує на законодавчому рівні чинний порядок обігу вогнепальної зброї, закріплений у підзаконних актах, зокрема, в Інструкції МВС [3]. При цьому, на відміну від основного законопроекту, у якому передбачена можливість продажу цивільному населенню короткоствольної нарізної вогнепальної зброї (тобто, револьверів і пістолетів), даний законопроект надає право набувати такий вид зброї лише обмеженому колу осіб. В той же час, в альтернативному проекті закону відсутній порядок створення та функціонування в Україні курсів підготовки власників зброї, їх фінансування та забезпечення діяльності, хоча однією із обов'язкових умов, за яких фізичні та юридичні особи мають право набувати у власність зброю, яка перебуває у цивільному обігу, є вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею та її застосування. Доля цього законопроекту

аналогічна попередньому - 04.02.2020 він повернутий на доопрацювання ініціатору внесення.

3. Основний законопроект № 4335 від 06.11.2020 (ініціатори - Фріс І.П., Бакумов О.С. та інші) [4] розроблено з метою законодавчого врегулювання відносин, що виникають у сфері обігу в Україні цивільної вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, а також конструктивно схожих зі зброєю та бойовими припасами виробів та задля визначення правового режиму власності на цивільну вогнепальну зброю, встановлення основних прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, відчуження, носіння, транспортування, ремонту, застосування цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів, а також регулювання інших суспільних відносин, що безпосередньо з цим пов'язані, у тому числі і відповідно до міжнародних зобов'язань України.

Законопроектом встановлюються наступні категорії цивільної вогнепальної зброї: А – автоматична вогнепальна зброя; В – гладкоствольна короткоствольна вогнепальна зброя (травматична); С – короткоствольна вогнепальна зброя; D – довгоствольна вогнепальна гладкоствольна зброя; Е – довгоствольна вогнепальна нарізна і комбінована вогнепальна зброя.

Запроваджується: - посвідчення власника зброї у якому зазначаються категорії зброї, яку може набути власник посвідчення; крім цього на кожному одиницю зброї впроваджується технічний паспорт у якому зазначаються відомості про власника та серійний номер зброї; - обов'язкове страхування цивільної відповідальності за шкоду, внаслідок володіння, зберігання чи використання зброї; - ЄДРЗ, встановлюються засади його ведення; - курси з вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею та її застосування. Також визначаються заборонені до цивільного обігу вогнепальна зброя, бойові припаси до неї, частини зброї та додаткове обладнання до зброї та інше. 17.11.2020 законопроект включено до порядку денного парламенту.

Очевидно, що останній проект збройового закону є компромісом між двома попередніми та намаганням врегулювати відповідну сукупність відносин, адже сьогодні обіг цивільної вогнепальної зброї законодавчо врегульовано спеціальними законами у всіх країнах Європи та у більшості пострадянських країн. В той же час, Україна - єдина держава в Європі, у якій відсутнє законодавче регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї.

Проте, слід визнати, що у вітчизняному підході до розробки проекту закону про зброю бракує врахування наявного європейського досвіду в цій сфері, і перш за все, – досвіду Європейського Союзу.

Наприклад, у 2013 р. Управління ООН з наркотиків і злочинності вирішило провести ретельний внутрішній огляд «Типового закону про боротьбу з незаконним виготовленням і обігом вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боеприпасів до неї» з метою спрощення законодавчої стилістики і включення там, де це необхідно і доречно, альтернативних формулювань для систем звичаєвого і цивільного права, особливо стосовно положень про криміналізацію [5].

Крім того, на реформування зазначеного закону вплинули й процеси, що мали безпосереднє відношення до Протоколу про вогнепальну зброю, а саме: а) створення Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол) у 2011-2012 р.р. нової Системи обліку та відстеження незаконної зброї (Illicit Arms Records and tracing Management System - iARMS), яка стала дієвим засобом, що допомагає відслідковувати вогнепальну зброю і проводити пов'язані з цим кримінальні розслідування; б) прийняття Європейським парламентом і Радою 14 березня 2012 р. Регламенту ЄС 258/2012, що забезпечує виконання ст. 10 Протоколу про вогнепальну зброю, який містить корисні для держав-членів подробиці і варіанти формулювань, безпосередньо пов'язаних із здійсненням вельми актуальною частини Протоколу про вогнепальну зброю; в) прийняття Генеральною Асамблеєю ООН в квітня 2013 р. Договору про торгівлі зброєю (резолюція 67/234 В), що має обов'язкову юридичну силу міжнародного договору.

Згідно із Директивою № 91/477/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств «Про контроль за придбанням зброї і володінням зброєю» (European Firearms Directive). держави-члени стежать за тим, щоб будь-яка випущена на ринок вогнепальна зброя або будь-яка випущена на ринок деталь були марковані і зареєстровані відповідно до цієї Директиви або були нейтралізовані [6]. До того ж, після перегляду, категорії вогнепальної зброї виглядають так: А - заборонена вогнепальна зброя; В - вогнепальна зброя з дозволу; С - вогнепальна зброя, що підлягає декларуванню.

Бібліографічні посилання

1. Проект Закону про зброю № 1222 від 02.09.2019. Основний. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66594

2. Проект Закону про обіг зброї № 1222-1 від 20.09.2019. Альтернативний. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66918

3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказами Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>

4. Проект Закону про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї № 4335 від 06.11.2020. Основний. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70363

5. Типовой закон о борьбе с незаконным изготовлением и оборотом огнестрельного оружия, его составных частей и компонентов, а также боеприпасов к нему. Второе пересмотренное издание. Управление ООН по наркотикам и преступности. Вена, 2015. – 224 с.

6. Council Directive 91/477/EEC of 18 June 1991 on control of the acquisition and possession of weapons // journal officiel de l'Union européenne L 256 du 13.09.1991, p. 51; Official Journal of the European Union L 256, 13.09.1991, p. 51; Amstblatt der Europäischen Union L 256 vom 13.09.1991, S. 51.

Коваль Вадим Вадимович

здобувач освітнього ступеня «магістр»

Донецький юридичний інститут МВС України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

На сучасному етапі розвитку криміналістики до спеціальних знань належать наукові, технічні й інші, серед іншого й криміналістичні, професійні знання, які можуть бути отримані лише під час навчання, або ж навички, набуті у процесі роботи у певних галузях практичної діяльності. Проте, спеціальні знання – це категорія, що означає таку сукупність знань, з якою учасники процесу доказування, як правило, не знайомі. Що ж стосується етимологічного походження терміну «спеціальний», то у тлумачному словнику української мови його визначено як «призначений винятково для кого, чого-небудь; який має особливе призначення» [1].

Аналіз наукової літератури дозволяє нам відзначити, що у криміналістичній та кримінально-процесуальній літературі неодноразово робилися різні спроби конкретизувати поняття «спеціальні знання», але не дивлячись на значну розробку цього питання воно й досі залишається дискусійним. Проаналізуємо існуючі підходи щодо тлумачення словосполучення «спеціальні знання».

З. Соколовський вважає, що віднесення тих чи інших знань до числа спеціальних залежить від того, в межах загального або спеціального утворення вивчаються закономірності, які вирішуються в конкретному випадку [2, с. 68].

Г. Сафонов стверджує, що за загальним правилом під спеціальними знаннями розуміють сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовується з метою розкриття, розслідування чи запобігання злочинам [3, с. 124].

Існує й інша точка зору, яку висловлюють В. Арсенєв і В. Заблоцький. Вчені вважають, що юридичні знання у галузі криміналістики, які використовуються як спеціальні під час проведення експертиз, так само, як і правові знання у певних спеціальних сферах (правила дорожнього руху, техніки безпеки, бухгалтерського обліку тощо), належать до предмета відповідних експертиз – автотехнічної, з техніки безпеки, бухгалтерської тощо [4].

На думку В. Гончаренка, спеціальними є знання, якими володіє особа в певній галузі, адже «спеціальні знання мають бути ширшими та глибшими, ніж знання в аналогічних галузях інших осіб; такими не вважають знання загальновідомі та загальнодоступні» [5, с. 114]. Тобто, у визначенні В. Гончаренка увагу

акцентовано на тому, що спеціальні знання – це ті, які фахівець отримує завдяки професійній підготовці й досвіду із зайняття конкретним видом діяльності.

Одо ж стосується тлумачення цього терміну з кримінально-процесуальної точки зору, то П. Пошюнас вважає, що у кримінальному процесі до спеціальних знань відносять знання в галузі природничих, технічних, економічних та інших наук, якими не володіють (як правило) особи з професійною юридичною підготовкою [6, с. 10]. В. Шиканов зауважує, що з поняття «спеціальні знання» у кримінальному процесі виключаються знання в галузі права, а саме в даному випадку неможна враховувати підготовку та практичні навички, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою фактичних обставин справи й вирішенням питань процесуального характеру [7, с. 14].

Кожне із наведених нами визначень поняття «спеціальні знання» має право на своє снування, оскільки сьогодні розвиток криміналістики та кримінального процесуального законодавства сприяє розширення сфер застосування спеціальних знань у правозастосовчій практиці. Розширюється і спектр науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів, що вміло пристосовані спеціалістами до виконання завдань криміналістики та створюють необхідний інструментарій для вирішення завдань кримінального провадження.

Таким чином, підводячи підсумок, можна відзначити, що аналіз положень статей КПК України дає підстави вважати, що спеціальні знання в кримінальному процесуальному аспекті – це наукові, технічні та інші знання, що є підставою для надання володільцями цих знань (експертами та спеціалістами), консультацій або висновків, що стосуються обставин вчинення кримінального правопорушення. Разом з тим, потребують законодавчого врегулювання таке питання. Згідно чинного кримінального процесуального законодавства України не існує будь-яких відмінностей між процесуальним порядком використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень в звичайних регіонах і на території операції Об'єднаних Сил, а також на тимчасово окупованих територіях. Мова може вестись лише про тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій та про питання взаємодії з підрозділами інших правоохоронних органів і суду, розвідки, контррозвідки Збройних Сил України, Службою безпеки України, військовими підрозділами Об'єднаних Сил та військово-цивільною адміністрацією, волонтерськими, іншими громадськими організаціями та засобами масової інформації.

Бібліографічні посилання

1. Гончаренко В. Г., Курдюков В. В., Легких К. В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури*. 2007. Вип. 9. С. 22-32.

2. Соколовский З. М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: автореф. дис. д.ю.н.: спец. 12.00.09. Харьков, 1968. 36 с.

3. Сафронов Г.Н. Настольная книга следователя. М.: Госюриздат, 1949. 879 с.

4. Арсеньев В. Д., Заблоцкий В. Г. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела: учеб. пособ. Красноярск: Красноярский ун-т, 1986. 152 с.

5. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы) Киев: Высш. шк., 1980. 160 с.

6. Пошюнас П. Применение бухгалтерских познаний при расследовании и предупреждении преступлений. Вильнюс, 1977. С. 10.

7. Шаповалова Г.М. Классификация «электронных документов», допускаемых в качестве доказательств по уголовным делам. URL: http://www.rusnauka.com/20_DNII_2012/Pravo/11_114292.doc.htm. (Дата звернення 10.11.2020).

Ковбаса Володимир Миколайович,
кандидат юридичних наук,
перший проректор Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ТАКТИКА ОГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО НЕЗАКОННІ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Швидке розслідування злочинів певною мірою залежить від організації роботи СОГ з огляду місця події. Огляд у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами (далі – ТЗ) дозволяє слідчому безпосередньо сприймати місце події, об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясувати обставини події, що має значення для провадження; скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця; встановити причини й умови, що сприяли викраденню ТЗ; висунути слідчі версії та правильно визначити напрями розслідування.

На підставі аналізу поглядів учених, опитування працівників слідчих підрозділів та вивчення матеріалів кримінальних проваджень можна зробити висновок, що до основних завдань слідчого огляду можна віднести:

- вивчення, з'ясування та фіксація обстановки викрадення ТЗ й інших обставин, що мають значення для кримінального провадження;
- відновлення картини злочинної події;
- встановлення механізму викрадення ТЗ;
- виявлення, фіксація, вилучення, дослідження й оцінка слідів злочину та інших речових доказів, що мають значення для кримінального провадження;
- встановлення, виявлення та затримання особи, яка учинила злочин;
- з'ясування особи потерпілого та очевидців викрадення ТЗ;
- встановлення мотивів злочину;
- встановлення кількості злочинців, часу перебування на місці злочину, способу прибуття та зникнення з місця події;

- виявлення обставин, що сприяли або перешкоджали викраденню ТЗ;
- виявлення (встановлення) негативних обставин;
- отримання необхідної (доказової) інформації для висунення слідчих версій стосовно події злочину, механізму злочину та його учасників;
- одержання вихідних даних для організації подальших слідчих (розшукових) дій щодо розшуку й затримання злочинців за «гарячими слідами», виявлення викраденого майна;
- перевірка відомостей, що отримані оперативним шляхом, та ін.

При розслідуванні незаконних заволодінь ТЗ слід розрізняти поняття «місце події» і «місце злочину». Так, місцем злочину є певна ділянка місцевості, в межах якої був учинений злочин та виявлені сліди злочинної діяльності. Однак, як свідчить слідча практика, сліди злочину можуть бути виявлені і в інших місцях (поза місцем злочину). Тому за одним злочинном може бути декілька місць подій (наприклад, місця залишення ТЗ, керування злочинною діяльністю ОЗГ, засідок або спостереження за потерпілим чи ТЗ, очікування завершення кримінальної операції злочинної діяльності групи, приховання або знищення слідів злочину, сліди впливу лідера на хід кримінальної операції).

Виходячи з цього, слід більш конкретно уточнити межі огляду місць незаконних заволодінь ТЗ, які повинні охоплювати:

а) місце незаконного заволодіння ТЗ: місце стоянки ТЗ; шляхи підходу злочинців до предмету посягання; засідка, де злочинці спостерігали за ТЗ та діями водія; шляхи виїзду ТЗ з місця стоянки; інші приміщення чи ділянки місцевості, котрі можуть слугувати носіями слідів незаконного заволодіння ТЗ;

б) місце виявлення ТЗ: безпосереднє місце знаходження предмету посягання; шляхи його прибуття; маршрут відходу злочинців з місця злочину; інші ділянки місцевості, на яких можуть міститися сліди злочину.

Втім, проведений аналіз кримінальних проваджень показав, що слідчі при огляді місця незаконного заволодіння ТЗ обмежують місцевість: у 8 % випадків територією гаражу чи приміщення з якого зник ТЗ або безпосереднім місцем стоянки; 88 % – ділянкою на якій видно сліди незаконного заволодіння ТЗ; 4% – слідчими встановлювалися інші межі, як правило, це було пов'язано з нестандартними умовами здійснення викрадення ТЗ.

Тактика огляду місць незаконних заволодінь ТЗ має певні особливості, що залежать від конкретної слідчої ситуації, або від того, що оглядається: місце учинення злочину чи місце події. Так, організатори злочинних угруповань можуть здійснювати загальне керівництво діями групи як безпосередньо, так і опосередковано. У першій ситуації лідер безпосередньо присутній на місці події і використовує приміщення, зброю, ТЗ тощо. Тому необхідно ретельно оглянути ділянку місцевості, на якій учинений злочин, з метою виявлення слідів злочину та слідів перебування там лідера групи.

В інших ситуаціях лідер здійснює загальне керівництво поза місцем учинення злочину, використовуючи сучасні засоби зв'язку. Під час опосередкованого керівництва злочинною діяльністю групи змінюється й характер діяльності слідчого, який проводить слідчий огляд, оскільки оглядається вже не місце злочину, а місце

події – ділянка місцевості, приміщення, де можуть бути виявлені сліди готування до злочину чи керівництва його учиненням, предмети, які пов'язані зі злочинном, сліди впливу лідера на хід кримінальної операції, а також сліди очікування (приховування) завершення злочинної діяльності групи та ін. У цих випадках межі огляду повинні бути розширені. Але підстави для розширення меж огляду повинні бути обґрунтованими та законними. Звідси основними напрямками роботи СОГ під час розслідування незаконних заволодінь ТЗ є огляд: місця стоянки (двору будинку, гаражу, СТО, автостоянки, паркування); місця залишення ТЗ злочинцем, а також прилеглої території до нього; виявленого транспортного засобу.

В ході підготовки до огляду місця викрадення ТЗ слідчий зустрічається з організаційними недоліками, які пов'язані із значною кількістю його учасників, недостатньою інформацією про злочинну подію, дефіцитом часу, що заважають слідчому ретельно спланувати огляд. Зважаючи на це, відсутність підготовчих заходів призводить до поверховості та неповноти слідчих оглядів.

Після проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий переходить до безпосередньо огляду, під час якого знайомиться з обстановкою місця події, визначає його межі, висуває версії стосовно події злочину. Якщо діяльність слідчого на підготовчому етапі носить організаційний характер, то на робочому набуває дослідницького характеру. Робочий етап огляду складається з низки тактичних заходів, що передують самому огляду та супроводжують його.

Після прибуття на місце стоянки ТЗ, слідчий здійснює обхід місцевості для визначення меж ділянки, що підлягає огляду, та методу її дослідження. Місце події у справах розглянутої категорії містить в собі такі вузли:

а) місце незаконного заволодіння транспортним засобом (стоянки):

– відкрита місцевість – двір будинку, вулиця, проїзна частина, автостоянка, зупинки біля розважальних чи торговельних закладів;

– приміщення для зберігання ТЗ – гараж, автотранспортний бокс тощо;

б) прилегла територія до місця незаконного заволодіння (стоянки) ТЗ:

– шляхи підходу членів ОЗУ до місця стоянки;

– місце засідки, де злочинці спостерігали за ТЗ та діями власника;

– шляхи від'їзду транспортного засобу з місця стоянки.

Під час огляду місця події слідчий використовує низку методів, зокрема:

– концентричний метод – огляд місця події проводиться за спіраллю від периферії до центру. Цей метод слід використовувати коли немає чітко визначеного центру місця події і проведення огляду пов'язане з виявленням слідів прибуття та відходу злочинців з місця злочину, засідки або очікування об'єкту злочину чи виявленням інших слідів злочину;

– ексцентричний метод – огляд місця події проводиться за спіраллю від центру місця події до периферії. Цей метод доцільно використовувати для огляду місця, яке має певний центр (фрагменти ТЗ, наявність слідів зламу);

– фронтальний метод – являє собою огляд значних за площею ділянок місцевості. Цей метод застосовується із залученням допоміжної групи, яка розміщується у лінію і рухається фронтально. Іноді цей метод називають

«прочісуванням» території, коли група шикується у розгорнутий стрій і, рухаючись, обслідує відразу велику територію.

Питання про послідовність слідчого огляду повинне вирішуватися слідчим залежно від обставин, умов і обстановки огляду та слідчої ситуації.

Незалежно від методу огляду місця події, повинні бути з'ясовані відомості про особливості вчиненого незаконного заволодіння ТЗ та особу злочинця.

Під час огляду слідчий повинен використовувати оперативно-розшукову інформацію, що дозволить виявити максимальну кількість слідів злочину і пов'язати певних осіб з конкретними епізодами злочинної діяльності. Зважаючи на це, співробітники слідчо-оперативної групи повинні здійснювати заходи, що спрямовані на встановлення особи злочинця (викрадача); виявлення та затримання осіб, причетних до викрадення ТЗ; встановлення потерпілих і очевидців злочинної події; опитування свідків та потерпілих стосовно події злочину та ін.

Огляд можна вважати закінченим, якщо на усі питання, що впливають з події злочину, одержана повна інформація, зокрема, про механізм і спосіб викрадення ТЗ, встановлена особа (ознаки) злочинця та ін. Досягнення мети огляду можливе за умови своєчасного його проведення, використання різноманітних тактичних прийомів й методів. Для визначення послідовності проведення огляду необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася, і використовувати наявну інформацію про учинений злочин, визначаючи найбільш ймовірні місця знаходження слідів злочину та інших речових доказів.

Кононенко Наталія Олександрівна,
старший викладач кафедри криміналістики
та судової медицини НАВС,
кандидат юридичних наук

МЕТОДИ БІОМЕТРИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Ідентифікація особи чи об'єкта – це його ототожнення, розпізнавання з чим-небудь. В галузі інформаційних технологій, даний термін означає встановлення особистості користувача (його ідентифікації, перевірка на легітимність). Ідентифікація є одним з основних понять в термінології інформаційної безпеки. В свою чергу, необхідно наголосити на тому, що біометрія – це технологія ідентифікації особи, що використовує фізіологічні та поведінкові параметри суб'єкта. Біометричні системи в залежності від ознаки особи поділяються на ідентифікацію за відбитком пальця, розпізнавання райдужної оболонки, розпізнавання за голосом, за допомогою підпису тощо.

Розпізнавання за відбитками пальців вважається найбільш практичною технологією, оскільки їй притаманна висока надійність, ненав'язливість та економічна ефективність. Відбитки пальців представляють собою рельєфні лінії, папілярні зображення, будова яких зумовлена рядами гребінчастих виступів

шкіри, розділених межами. Встановлення відповідних відбитків високої якості не складний процес і кожний алгоритм може справитися з цією задачею. Реальна проблема полягає у встановленні відповідності відбитків поганої якості: зсув пальця під час сканування, нелінійне спотворення, різний стан шкіри, тиск на сканер. В кожному відбитку пальця можна визначити два типи ознак: глобальні і локальні. До глобальних відносяться ті ознаки, які можна побачити неозброєним оком, а саме: папілярне зображення; область образу – виділений фрагмент відбитка, в якому локалізовані всі ознаки; пункт «дельта»-початкова точка, місце, в якому відбувається поділ чи з'єднання меж папілярних ліній; тип лінії – дві найбільші лінії, які починаються як паралельні, а потім розходяться і огинають область образу тощо. Інший тип ознак – локальні. Їх називають мінущіями – унікальні для кожного відбитка ознаки, визначаючи точки зміни структури папілярних ліній (закінчення, роздвоєння, розрив тощо), орієнтацію папілярних ліній і координат в цих пунктах. Кожен відбиток вміщує до 70 мінущій [1, с. 7].

Біометричні системи ідентифікації особи за відбитком пальця в цілому мають дуже низькі коефіцієнти відмови в доступі до об'єкта (система не буде розпізнавати достовірність відбитків пальців руки зареєстрованого користувача), за деякої можливості помилкового або підробленого доступу до об'єкта (можливість того, що система помилково «ідентифікує» відбиток пальця користувача, не зареєстрованого в даній системі) [4]. У даний час активно розроблюються алгоритми, стійкі до «шуму» в зображеннях відбитків пальця, що дозволяє досягти збільшення точності й швидкості розпізнання об'єктів у реальному часі [2]. Отже, даний метод ідентифікації особи набув поширення переважно в криміналістиці та в охоронних системах.

Усі основні види технологій розпізнавання обличчя розробляються з метою проведення пошуку потрібного суб'єкта в режимі «один до багатьох», тобто ідентифікувати конкретне обличчя серед багатьох тисяч облич, зафіксованих у базі даних. Проблеми ідентифікації особи за обличчям значно спрощуються, якщо перевести біометричну систему спостереження в дальній діапазон інфрачервоних променів світла. Цей метод дозволяє виконувати (сканувати) термографію ідентифікованого обличчя, виявляючи при цьому особливу мережу розташування кровоносних судин на обличчі. Проблеми достатнього освітлення для цього класу біометричних пристроїв не існує, оскільки вони сприймають і фіксують тільки температурні зміни обличчя і можуть працювати в повній темряві. При цьому на результати ідентифікації не впливають такі фактори, як перегрів обличчя чи його переохолодження, природне старіння шкіри обличчя особи, пластичні операції тощо, оскільки вони не змінюють внутрішнього розташування кровоносних судин особи [5]. Тобто на даний час розробляються різні види технологій розпізнавання обличчя.

Ідея використовувати текстуру райдужки для ідентифікації особи була запропонована в 70-80х роках минулого століття. У 1981 Флом (вчений) і Аран Сафір (офтальмолог) почали активно вивчати наукові медичні доповіді про устрій ока і, зокрема, райдужки людини. У 1987 вони звернулися в Кембридж із запрошенням до співпраці вчених в області інформатики. На їх запрошення

відгукнувся вчений на ім'я Джон Даугман. Результати своїх досліджень Даугман вперше опублікував у 1992 на конференції. На сьогоднішній момент робота Даугмана є основоположною працею в даній області. У 1994 році система ідентифікації особистості за райдужною оболонкою ока на основі досліджень Даугмана була запатентована (патент 5291560) [3]. Як бачимо, текстура райдужки також має значення для ідентифікації особи.

Підсумовуючи, зазначимо, що, на нашу думку, найперспективнішим для здійснення комп'ютерної реконструкції є створений у США пакет програмного забезпечення RE/FACE — Reality enhancement/facial approximation by computational estimation (збільшення реалістичності/реконструкція особи шляхом комп'ютерної оцінки). За його допомогою проводять не лише реконструкцію обличчя особи за специфічним (невпізнаним) черепом, а й вивчають характерні варіації рис обличчя у межах статистичної бази даних.

Бібліографічні посилання

1. Гарасим Ю.Р., Крет Т.Б. Дослідження та аналіз перспективних технологій ідентифікації особи в захищених корпоративних мережах зв'язку. *Системи обробки інформації*. 2010. випуск 3 (84). С. 7-10
2. Гуреева О. Биометрическая идентификация по отпечаткам пальцев. Технология FingerChip. *Компоненты и технологии*. 2007. №4. С. 176–180.
3. Daugman, J., "Recognizing Persons by Their Iris Patterns", In: *Biometrics: Personal Identification in Networked Society*, 1998, Amsterdam: Kluwer, pp. 103–121.
4. Задорожный В. В. Идентификация по отпечаткам пальцев. *PC Magazine*. 2004. №2.
5. Лисенко А. М. Застосування біометричних систем для ідентифікації особи. *Юридичні науки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2004. №60/62. С. 87–91.

Крамаренко Юрій Миколайович,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА РИЗИКИ

Відповідно до Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» наркоманія визначається як «психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною» [1]. Наркоманія тягне за собою негативні наслідки

не тільки для самої хворої особи та її близьких, а й відображається на стані суспільства, в тому числі і за рахунок створення сприятливого середовища для організованих злочинних груп, що спеціалізуються на збуті наркотичних засобів. Сьогодні проблема поширення впливу організованої наркозлочинності й обсягів незаконного обігу наркотичних засобів постає не лише перед окремими країнами, а й світовим співтовариством в цілому. Так, згідно Доповіді Глобальної комісії з питань наркополітики за червень 2012 року вказувалось, що з 2006 по 2012 роки в результаті військових дій Мексиканського уряду проти наркокартелів загинуло понад 50 тис. осіб, при цьому виробництво мексиканського героїну з 2004 року зросло на 340 відсотків [2]. Виробництво, обіг та поширення наркотичних засобів є одним з пріоритетних загроз злочинності та є об'єктом дослідження (моніторингу) Європолу [3].

Для України проблема незаконного обігу наркотичних засобів та зловживання ними також є проблемою, що потребує комплексного підходу до її вирішення. Згідно даних щодо кримінальних проваджень по ст. 307 та ст.309 КК України, що наведені у Таблиці 1 [4], показники за цими складами кримінальних правопорушень не мають тенденції до зниження, при цьому є суттєва різниця між зареєстрованими кримінальними правопорушеннями та провадженнями, спрямованими до суду з обвинувальним актом.

Таблиця 1 – Окремі відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування з 2014 по жовтень 2020 року

Рік (Обліковано/вручено підозру/направлено до суду з обвинувальним актом)/Стаття КК України	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (10 міс)
Стаття 307. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	8412/ 6366/ 5539	6614/ 5064/ 4712	2293/ 869/ 634	5029/ 3064/ 2414	5453/ 3472/ 2802	6382/ 4303/ 3334	7606/ 5305/ 4140
Стаття 309. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту	16803/ 13827/ 13014	14890/ 10967/ 10431	17398/ 10360/ 9726	20071/ 14342/ 13623	18022/ 12081/ 11607	18623/ 11853/ 11297	15685/ 8469/ 8001

Спостерігаючи за змінами, що відбуваються в суспільстві та законотворчій діяльності щодо ставлення до вживання наркотичних засобів, можна помітити певні зрушення в бік зменшення відповідальності за такі правопорушення та формування більш толерантного ставлення до вживання їх окремих видів. Так, сьогодні ч. 1 ст.309 КК України відноситься до кримінальних проступків, а отже особа, яка вчинила це кримінальне правопорушення та сплатила штраф у

відповідності до вимог ч. 4 ст.32 та п.2-1 ч.1 ст.89 КК України, не може бути притягнена за ч.2 цієї статті за такою ознакою як «протягом року після засудження за цією статтею» [5]. Враховуючи те, що наркоманія є хворобою, а особа, що зловживає наркотичними засобами є залежною, то можна припустити, що така особа буде з більшою «активністю» відшукувати кошти не тільки для придбання наркотичного засобу, а й сплати штрафу.

Також слід зазначити, що категорія кримінальних проваджень щодо незаконного збуту наркотичних засобів має низку проблемних питань, що стосуються проведення досудового розслідування та фіксації протиправної діяльності. Основні з них пов'язані із «легалізацією» результатів оперативно-розшукових заходів та допустимістю доказів, отриманих в ході проведення негласних слідчих розшукових дій. Так, за кримінальним провадженням, що здійснювалось протягом 2013-2018 року вироком суду першої інстанції, що було залишено без змін апеляційним судом, особу, котра вже була судима за ч.2 ст.307 КК України, було визнано невинуватою у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.2 ст.307, ч.2 ст.317 КК України, та виправдано у зв'язку з недоведеністю вчинення нею кримінальних правопорушень. Як видно із тексту рішень, під час проведення досудового розслідування проводилась ціла низка негласних слідчих розшукових дій [6]. Хоча вказані рішення і були скасовані Верховним Судом з призначенням нового розгляду у суді першої інстанції, проте доводи судів при винесенні своїх рішень вказують на проблемні моменти в діяльності правоохоронних органів щодо виявлення таких кримінальних правопорушень, які без проведення ретельно спланованих негласних дій зафіксувати фактично неможливо.

Таким чином, з огляду масштабності проблеми незаконного поширення наркотичних засобів доцільним є розробка комплексних заходів, що спрямовані не тільки на удосконалення чинного законодавства та практики діяльності правоохоронних органів, але й формування підтримки у вирішенні цієї проблеми з боку суспільства й інших державних та недержавних організацій, що мають вплив на суспільні процеси.

Бібліографічні посилання

1. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text>

2. Доклад Глобальной комиссии во вопросам наркополитики. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/1ffa940c-ee3a-43c2-9e5b-f26f0bced7f0/war-drugs-hiv-aids-russian-20120626.pdf>

3. Serious And Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) URL: <https://www.europol.europa.eu/socta-report>.

4. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=104402

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n198>

6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78463745>

Коробка Олена Михайлівна,
судовий експерт сектору технічного
дослідження документів та обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Запорізького НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОДЯНОГО ЗНАКУ

З початком обігу паперових грошей і цінних паперів виникла проблема фальшивомонетництва, що підриває економіку держави та виснажує її фінансові ресурси.

Способи захисту від підробки документів носять універсальний характер, що ставить на єдиний методологічний фундамент експертне дослідження документів. Сучасна концепція виготовлення документів особливої складності передбачає наявність в них декількох відокремлених рівнів захисту від підробки.

Одним з найскладніших від підробки способів захисту документа є технологічний. До цього способу відноситься водяний знак.

Водяний знак - одно-, дво- або багатотонове зображення в папері, що створюється в процесі його виготовлення та візуалізується на просвіт [1].

Водяний знак класифікується за ознаками, що наведені у схемі 1.

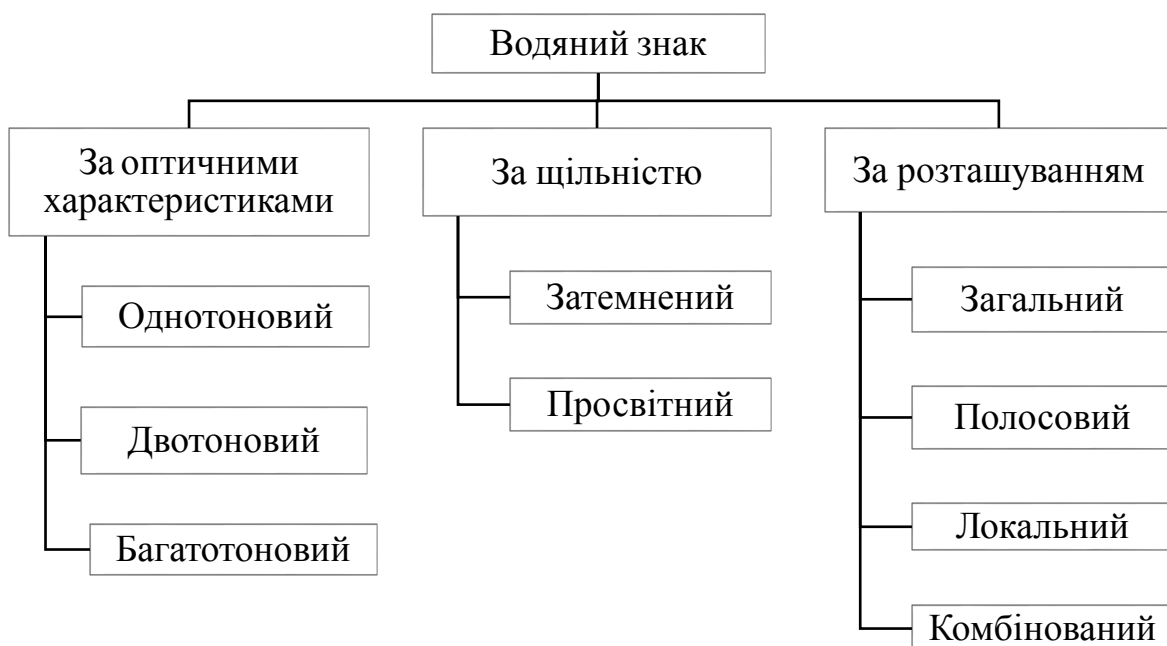

Схема 1. Класифікація водяних знаків.

Однотонові водяні знаки темні або світлі. Двотонові водяні знаки темні та світлі. Багатотонові – з напівтоновими переходами.

Затемнені та просвітні водяні знаки сформовані ділянками більшої та меншої щільності відповідно.

За розташуванням на аркуші загальні водяні знаки багаточисельно повторюються, розташовуються хаотично або у певному порядку, але без фіксованих координат, в той час як полосові знаки повторюються та розташовуються впорядковано. Локальний водяний знак знаходиться в певному місці з фіксованими координатами. Комбінований знак, в свою чергу складається з комбінацій загального, полосового та локального водяних знаків.

Вперше водяні знаки з'явилися в Болоньї (Італія) в 1282 - 1283 роках. Виробники паперу застосовували їх тоді і пізніше для ідентифікації своєї продукції, а також на поштових марках, банкнотах та інших державних документах для захисту від підробки [2].

Нині існує декілька способів виготовлення водяного знаку:

- ручним черпанням за допомогою спеціальної форми, сітка якої має візерунок відтвореного водяного знаку;
- машинним способом - за допомогою черпальнолистових машин, які здійснюють формування листа способом, аналогічним ручному черпанню;
- на спеціальних машинах з виробництва паперу - на сітці циліндрів таких машин нанесений методом штампування і / або закріплений філігранний узор для отримання паперу з водяним знаком;
- на столових машинах з виробництва паперу - водяний знак наноситься на сирий паперовий лист за допомогою валика.

Всі інші способи отримання водяних знаків на папері дозволяють лише імітувати їх. Таку імітацію можна плутати зі справжніми водяними знаками, які отримуються при формуванні паперового листа.

Водяний знак може мати і додаткову ексклюзивну властивість - бути видимим під дією УФ-світла. Високий рівень захисту обумовлений тим, що світіння водяного знаку може бути і частковим, наприклад тільки з одного боку, і можлива на папері друк ультрафіолетовими фарбами, причому з іншого боку аркуша світіння водяного знаку не проявляється.

В процесі експлуатації паперових грошей і цінних паперів різні забруднення, такі як пил, бруд, частинки жиру, скупчуються на кордонах водяного знаку в більшій кількості, ніж на решті поверхні паперу. Тому під дією УФ - випромінювання водяний знак може слабо світитися, тобто спостерігається слабка люмінесценція на рівні забруднення.

Підроблений водяний знак не відображається в УФ-світлі. Йдеться про дуже ефективний захист, який майже неможливо підробити.

При підробці документів злочинці, зазвичай використовують доступні для широких кіл населення сорти паперів, на яких імітують водяні знаки наступними способами:

- малюванням білою фарбою або нанесенням відбитка з друкарської форми;
- малюванням (нанесенням відбитка) жиромісткими речовинами, які змінюють оптичну щільність паперу;
- тисненням зображення водяного знака за допомогою металевого кліше на попередньо зволоженому папері;
- тисненням зображення водяного знака;
- підчисткою верхнього шару паперу;
- методом локального потовщення шару паперу. Цей спосіб імітації отримав назву «знаки з припуском» (або плюс матеріал). Виготовити такий знак технічно досить складно, тому що вимагає спеціального обладнання та навичок гравера. Однак він дозволяє якісно зімітувати водяний знак з передачею зображень темного поля і напівтонів [3].

Використання спеціального паперу дозволяє злочинцям спростити свої дослідження на імітацію водяного знака, так як вона вже ним забезпечена, хоча й «іншого змісту». Незважаючи на те, що такі водяні знаки відрізняються від справжніх, вже сам факт їх наявності вводить користувачів в оману.

Техніко-криміналістична експертиза документів базується на використанні як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження.

При дослідженні водяного знаку, як правило, використовуються методи візуального та мікроскопічного дослідження, іноді - люмінесцентного аналізу, а також дослідження в променях невидимого спектру (УФ - та ІЧ - променях). Ці методи дослідження є неруйнівними, тобто такими, що не змінюють первісний стан об'єкта, що є позитивним фактором при дослідженні документів, для яких, з метою подальшого розкриття і розслідування злочинів необхідно збереження їх первісного стану.

Список використаних джерел

1. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) /ДНДЕКЦ МВС України; уклад.: [К.М. Ковальов, О.О. Давидова, В.В. Коваленко, Т.В. Тимофєєва]. – К., 2007. – 34 с. (р/код 2.1.13 у Реєстрі методик проведення експертиз).

2. Вікіпедія – свободна енциклопедія [Електронний ресурс]. - <http://wikipedia.org>. - (дата звернення: 19.11.2020). вікіпедія

3. Петряев С.Ю. Осторожно, фальшивка! Пособие для кассиров обмена валюты и экспертов валютно-кассовых операций банков. - К.: ООО «Аналитические системы НПФ». 2005, - 96с. С.67-76.

Лісняк Антон Ігорович,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Початок кримінального провадження будь-якої категорії потребує ретельного дослідження усіх можливих обставин. Розслідування масових заворушень не є виключенням, адже в ході аналізу первинної інформації слідчий повинен вирішити головне питання: яке кримінальне правопорушення вчинено. У той же час, досліджуване кримінальне правопорушення характеризується тяжкістю в кваліфікації, адже має ряд схожих ознак з іншими діяннями, зокрема, з хуліганством.

Доречною в цьому розрізі є думка О. П. Кузьменка, який акцентує увагу на тому, що виконання завдань кримінального провадження, зокрема зазначених у ст. 2 КПК України у частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності в міру своєї вини, залежить від своєчасності початку досудового розслідування, ефективності першочергових слідчих (розшукових) дій, у тому числі й проведених працівниками СОГ на місці події. У зв'язку з цим у криміналістичній літературі неодноразово наголошується на великому практичному значенні дослідження та розробки проблематики саме початкового етапу розслідування різних видів злочинів [2, с. 66].

Ми не можемо повністю підтримати позицію П.В. Шалдирвана, який вказує, що масові заворушення, як правило, є достатньо очевидними злочинами. Автор, з огляду на діючий на той час КПК, зазначав, що кримінальні справи порушуються безпосередньо після отримання інформації про факти погромів, підпалів, спричинення тілесних ушкоджень, надання опору представникам влади та інших злочинних дій – без проведення попередньої (дослідчої) детальної перевірки. Але у зв'язку із очевидністю злочину, одним із найпоширеніших приводів до порушення кримінального провадження даної категорії є безпосереднє виявлення слідчим або прокурором ознак злочину. Після отримання відповідної інформації або під час огляду місця події, тобто в процесі здійснення своїх повноважень слідчим або прокурором, вони самі безпосередньо виявляють злочин. При цьому будь-яких інших перевірочних заходів для ухвалення рішення про порушення кримінального провадження, окрім огляду місця події, не потрібно. Лише у разі, коли заворушення можуть продовжуватися протягом двох-трьох днів, огляд місця події (у населеному пункті, де діє кримінальний назовп), зрозуміло, проводиться, як правило, лише після закінчення заворушень [5, с. 75-76]. У той же час, для внесення відомостей в ЄРДР необхідно зібрати достатню кількість інформації.

Тому ми підтримуємо позицію М. М. Єфімова, який наголошує на

наступних аспектах. Так, автор відмічає, що коли надійшло повідомлення про групові дії натовпу, які вже закінчилися, але не відомо чи це групове хуліганство чи масові заворушення, слід перевірити, чи є інформація про пошкодження або знищення майна, погроми. Також необхідно зрозуміти, чи є постраждалі – випадкові особи та працівники правоохоронних органів. Обов'язково з'ясовуються дані про конкретних організаторів та активних учасників подій (затриманих за скоєння адміністративних правопорушень або за підозрою в участі у заворушеннях немає). Зазначена ситуація характерна для масових заворушень – хуліганських дій молоді, які виникають ситуативно і продовжуються недовгий час, після чого натовп розпадається без особливого силового впливу на нього з боку правоохоронних органів [1, с. 43].

В розрізі цього необхідно відмітити, що ми поділяємо позицію К. Ю Назаренко, відповідно до якої аналіз і оцінка слідчої ситуації мають істотне значення, тому що дозволяють: зорієнтуватися у всьому різноманітті фактів і явищ, які відносяться до особи злочинця на даний момент розслідування; усвідомити наукові знання (рекомендації криміналістики) щодо типових матеріальних джерел (слідів), у яких відбувається подія злочину; опанувати методики та практики пошуку таких джерел, отримати від них належну інформацію, її фіксація та подальше збереження; виконувати практичну роботу з цими джерелами інформації; співставляти отриману інформацію з даними оперативних і криміналістичних обліків; висунути відповідні версії про місцезнаходження і сліди, що містять інформацію про властивості особи злочинця; визначити найбільш доцільні тактичні прийоми, рекомендації, комбінації зі збирання слідів і встановлення злочинця; вибрати найбільш ефективні техніко-криміналістичні засоби і методи для цих цілей; вибрати найбільш ефективні форми використання спеціальних знань і взаємодії з органами дізнання з метою одержання криміналістично значущої інформації про особу злочинця; вивести з версій слідства; спланувати початковий етап розслідування [3, с. 82].

З огляду на позицію В. В. Тищенка, зазначимо перелік завдань початкового етапу розслідування масових заходів:

1. Виявлення і фіксація доказової інформації щодо кримінального правопорушення, яке розслідується по «гарячих слідах».

2. Вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація.

3. З'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінального провадження слідчої ситуації.

4. Виявлення джерел доказової інформації про розслідуване кримінальне правопорушення.

5. Визначення напряму подальшого розслідування та розробка плану розслідування.

6. Обрання форми і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу.

7. Пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого кримінального правопорушення.

8. Збирання та вивчення відомостей про особистість потерпілого.

9. Пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, їх розшук та затримання [4, с. 137].

Підводячи підсумок зазначимо, що розслідування масових заворушень пов'язане з зібранням великої кількості доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

В ході аналізу первинної інформації слідчий повинен вирішити головне питання: яке кримінальне правопорушення вчинено. У той же час, досліджуване кримінально каране діяння характеризується тяжкістю в кваліфікації, адже має ряд схожих ознак з іншими діяннями, зокрема, з хуліганством.

Бібліографічні посилання

1. Єфімов М.М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

2. Кузьменко О.П. Початковий етап розслідування масових заворушень. Дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Київ, 2017. 225 с.

3. Назаренко К.Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. (спец. 12.00.09) / Назаренко Катерина Юріївна. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2016. 218 с.

4. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

5. Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень / Дисер. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. (спец. 12.00.09) Академія адвокатури України. Київ. 2005. 210 с.

Вікторія Володимирівна ЗАРУБЕЙ,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

Юлія Юріївна МАРЦЕНЮК,

курсант Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМ ЗА ДОРУЧЕННЯМ СЛІДЧОГО

Ефективність досудового розслідування значною мірою залежить від спільною діяльністю органів, що його здійснюють. Передусім це стосується слідчого та оперативних підрозділів, адже при даній взаємодії виникають не лише кримінально-процесуальні правовідносини, а й ділове співробітництво, в

процесі якого відбувається якісне об'єднання сил, засобів і методів, що забезпечує оптимізацію процесу розслідування злочинів для найбільш якісного й ефективного виконання завдань, що стоять перед досудовим розслідуванням.

Теоретичні та практичні аспекти взаємодії слідчого та оперативних працівників є одним з найбільше досліджених і в той же час дискусійних питань.

Питаннями взаємодії слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування займалося багато вчених процесуалістів та криміналістів, зокрема О. М. Бандурка, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, Є. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, А. Я. Дубинський, Г. О. Душейко, В. С. Зеленецький, В. П. Корж, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, О. Р. Михайленко, М. А. Погорецький, Б. Г. Розовський, С. М. Стахівський, В. В. Топчий, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило та багато інших.

Основним завданням взаємодії органів досудового розслідування із співробітниками інших підрозділів є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб [3]

Правову основу взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси (далі - КК та КПК) України, закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, рішення Конституційного Суду України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, і нормативно-правові акти Міністерства внутрішніх справ України з питань організації взаємодії між органами та підрозділами внутрішніх справ при попередженні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень.

Так, кримінально-процесуальним кодексом передбачено, що слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [1].

В Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України затвердженої наказом МВС України від 06.07.2017 року № 570 (далі Інструкція) до процесуальної форми взаємодії зараховане:

1. Організація взаємодії при надходженні до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них.

2. Організація взаємодії у разі скерування оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу.

3. Створення і організація роботи слідчо-оперативних груп (під час досудового розслідування кримінальних правопорушень).

4. Виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування/

5. Забезпечення взаємодії у разі зупинення досудового розслідування [3].

Крім того, слідчий має право доручити проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам [2].

Це дає можливість органам досудового розслідування самостійно приймати рішення, які дії слід проводити для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення. Крім того, щоб взаємодія була ефективною, то вона має бути належно організована[4].

Відповідальність за належну організацію взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у разі попередження, виявлення й розслідування кримінальних правопорушень покладається на начальників територіальних органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування [5].

Як свідчить практика, така взаємодія виконує ряд функцій:

- надає діяльності суб'єктів цілеспрямований характер;
- дає можливість зосередити зусилля на найбільш актуальних поточних і перспективних завданнях виявлення, розслідування і розкриття конкретного кримінального правопорушення;
- допомагає визначити шляхи і засоби досягнення поставленої мети і створює умови для ефективного використання сил і засобів, якими розташовують взаємодіючі суб'єкти;
- сприяє найбільш раціональному використанню робочого часу, позитивно впливає на стиль роботи взаємодіючих сторін;
- нормалізує психологічну міжособистісну ситуацію [5].

Таким чином, під час виконання доручень взаємодії слідчого й оперативних працівників повинно відповідати двом умовам: чітке розмежування функцій взаємодії та взаємна погодженість рішень і дій слідчого і оперативних працівників, що, в свою чергу, є гарантією ефективності їх спільної діяльності у вирішенні завдань кримінального провадження.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 16 січня 2020 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/465117>.

2. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України від 24.10.2020 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

3. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 06.07.2017 року № 570 [Електронний ресурс]. -Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE30787.html.

4. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність / М. Багрій // Вісник Львівського університету. - 2013. - Випуск № 57. - С. 315-321

5. Хитра А. Я. Взаємодія слідчого та органу дізнання при провадженні кримінальних справ: курс лекцій / А. Я. Хитра, В. О. Кучер. - Львів: Держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. - 100с.

Никифорова О.А.

Доцент кафедри криміналістики та домедичної
підготовки
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Сучасні умови існування нашої держави передбачають підвищені вимоги до стану здоров'я поліцейських. Цьому сприяє існування безлічі несприятливих факторів зовнішнього середовища. Такого роду стресові ситуації можуть викликати зміни в психоемоційному статусі та забезпечити дезорганізацію професійної діяльності. Враховуючи збільшення кількості поліцейських, що беруть участь у військових конфліктах, на перше місце виходить використання профілактичних та відновлювальних заходів, які орієнтуються на забезпечення професійного здоров'я та працездатності особового складу. У зв'язку з посиленням в даний час інтенсивності службової діяльності виникла необхідність створення нової системи заходів щодо збереження та відновлення психічного здоров'я поліцейських Національної поліції України. Велика кількість досліджень, що були проведені безпосередньо під час бойових дій, переконливо показали, що за таких умов у значної частини їх учасників розвиваються емоційно-стресові розлади на фоні погіршення функціонального стану та адаптивних можливостей організму, що призводить до зменшення можливостей реалізації професійної діяльності підрозділів Національної поліції. Так, наприклад, в США проблему медико-психологічного забезпечення військових служб та поліції вивчають і приділяють їй велике увагу. Так розроблено та введено в дію «Рекомендації з профілактики бойового стресу», що містить детальний опис профілактичних заходів, що забезпечують підтримку оптимального рівня працездатності та боєздатності поліцейських. Тому виникає питання можливої необхідності реалізації подібних програм та розробки рекомендацій для працівників Національної поліції України. При чому, важливим аспектом цієї роботи повинно бути залучення до таких проектів і курсантів ВНЗ зі спеціальними умовами навчання. Нажаль, зараз відбувається зміна системи підготовки у вузах (в тому числі перехід на дистанційну форму навчання), що може призвести до недостатньої ефективності навчання, особливо в питаннях психологічної готовності поліцейських до подальшої професійної діяльності, в тому числі в бойових умовах. Наслідком цього може бути: «небойові втрати», втрата матеріальних коштів, працездатності, необхідність

підготовки нових спеціалістів [1]. Медико-психологічна реабілітація (МПР) є складовою частиною загальної системи реабілітації, що представляє собою єдину систему комплексу заходів, створених для попередження розвитку патологічних процесів, що ведуть до тимчасової або стійкої втрати працездатності, що є реалізацією Наказу МВС від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» [2].

Існуючі підходи, стандарти медико-психологічної реабілітації для поліцейських не забезпечують необхідної ефективності та вимагають суттєвого вдосконалення, оскільки найчастіше якщо і виконуються, то одразу після стресової ситуації. Для забезпечення високого рівня стресостійкості, яка необхідна в професійній діяльності, потрібно підібрати оптимальні методи медико-психологічної реабілітації, підтримання та відновлення функціональних резервів та психофізіологічної підготовки поліцейських після впливу бойового стресу включаючи й пролонговані наслідки [3]. Відсутність конкретних діагностичних та прогностичних критеріїв також створюють серйозні проблеми для їх впровадження.

Таким чином, проблема актуальна, але на сучасному етапі необхідно розглянути наступні питання:

- раннього виявлення функціональних порушень після бойового стресу;
- оцінки клініко-функціонального стану поліцейських після впливу бойового стресу;
- виключення організаційних і адміністративних бар'єрів в діяльності психологічного супроводу;
- недосконалість правової бази проведення медико-психологічної реабілітації в умовах підрозділу, на госпітальному етапі або у відомчому санаторії;
- недостатнє розуміння керівництвом важливості своєчасного та пролонгованого проведення профілактичних заходів для відновлення і підтримання працездатності особового складу.
- необхідність створення нових підходів і реабілітаційних програм з урахуванням методів інтегративної медицини та розвитком сучасних програмних комплексів.

Все це вимагає розробки персоніфікованих реабілітаційних програм, створених для оптимізації функціонального стану поліцейських.

Бібліографічні посилання

1. Шеховцова Е. В. Особливості розвитку професійних настановлень правоохоронців в процесі фахової підготовки : автореф. дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» – Харків, 2014. – 20 с.

2. Наказ МВС від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських»

3. Корчемнюк К. А. Психічні стани особового складу в екстремальних умовах та управління ними // Гуманізація взаємовідносин військових: вирішення конфліктів та психотерапія. – Київ : КНУ, 2015. – С. 21–24.

Обшалов Сергій Володимирович,
декан факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування ДДУВС
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ СКЛADOVOЇ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сучасний розвиток правовідносин у сфері захисту прав і свобод людини не повинен відбуватись без покращення діяльності правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України, з попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Можливість ефективного використання правової думки населення щодо соціальної необхідності недопущення відносно громадян учинення кримінальних правопорушень повинна стати основою у подальшій розробці законодавчого, нормативного та організаційного регулювання зазначеної діяльності.

Актуальними проблемними питаннями щодо попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень займалася низка учених, зокрема: Л.І. Аркуша, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.І. Василичук, І.П. Козаченко, А.Г. Лекарь, Є.Д. Лук'янчиков, Д.Й. Никифорчук, М.А. Погорецький, К.О. Чаплинський, Ю.М. Черноус, С.С. Чернявський, В.Є. Тарасенко, М.Є. Шумило та інші.

Нормативно, усі заходи та дії працівників підрозділів слідства, прокуратури, суду та пенітенціарної служби врегульовані основним законом України – Конституцією, Законами, кодексами України та внутрішньовідомчими наказами, розпорядженнями й вказівками. При цьому, ставлячи в основу своїх дій забезпечення прав та свобод громадян (Конституція) та здійснення об'єктивного кримінального судочинства, які є загальними, кожні з перерахованих галузей мають виконувати й окремі свої завдання, що передбачені законодавством тільки для них. Довий час під поняттям «поліція» чи «поліцейська діяльність» розумілися усі форми, в яких втілювалося вторгнення уряду у приватне та суспільне життя. Лише з ХІХ ст. цей термін отримав більш конкретне значення: поліцією стали називати урядову діяльність,

спрямовану на створення спільних умов безпеки, які окрема особа не здатна забезпечувати собі власними силами. Сутність же поліцейського завдання полягала у тому, щоб усунути загрози особі, суспільству, державі [1, с. 11].

Для належного забезпечення протидії злочинності силами та засобами адміністративної, процесуальної та оперативно-розшукової діяльності, на наш погляд, потрібно чітко розмежувати сфери її застосування та корисність для сучасного суспільства. Послідовно розкриваючи завдання, що законодавство ставить перед оперативним підрозділами правоохоронних органів, слід відмежувати наступні основні напрями застосування зазначених складових у протидії злочинності:

1) пошук й фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій;

2) отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

І якщо перший напрям фактично повністю повинен забезпечувати припинення та розкриття, а згідно нового кримінального процесуального кодексу – розслідування кримінальних правопорушень (справ кримінального провадження), то другий може містити суспільну користь й поза межами кримінального провадження, тобто повинен вирішувати питання попередження негативних явищ, подій, навіть тих, що не врегульовані чи не достатньо врегульовані чинним законодавством, але можуть призвести суттєву шкоду.

Більше того, Кримінальний процесуальний кодекс України визначив основними завданнями кримінального провадження захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2].

І якщо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду ... є достатньо аргументованим та підкріпленим змістом конкретних статей, то питання захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, на нашу думку, потребує додаткового розгляду та обговорення. Кодекс, на наш погляд, більше розкриває процедурний порядок поновлення прав і свобод, відшкодування шкоди у зазначеному напрямку. Питання ж попередження (недопущення, припинення) кримінальних правопорушень покладається на слідчого, який є офіційною і публічною особою та оперативні підрозділи (ст. 41), які можуть виконувати письмові доручення слідчого, користуватися, при цьому його правами, але «не мають права

здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора».

З огляду на те, що більшість кримінальних правопорушень можна розкрити за допомогою переважно негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, оскільки злочинці, при їх вчиненні, усіляко намагаються замаскувати чи знищити сліди злочину, по можливості зменшити кількість очевидців та свідків, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, потребує більш розгорнутого вигляду.

На нашу думку, актуальним питанням сьогодення є визначення сутності здійснення своєї роботи працівниками Національної поліції України у напрямку забезпечення захисту прав і свобод громадян. Тому дискусія з цього приводу не є безпідставною. Справедливість, об'єктивність, точне дотримання норм закону – головні вимоги слідчої діяльності.

У Конституції України підкреслюється, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Це повною мірою стосується особи правоохоронця. Конституція України підкреслює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, тому положення Основного Закону збігаються з загальнолюдським розумінням сутності гуманізму та принципами Загальної Декларації прав людини [3].

На думку І.В. Обшалової, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень – це процес установлення істинного знання щодо конкретної справи кримінального провадження, тобто з'ясування істини шляхом повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин справи, що полягає у збиранні, пошуку, виявленні, процесуальній фіксації інформації та доказів, перевірці винуватості осіб, які вчинили злочин, притягненні до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину і захисті від необґрунтованого притягнення осіб, непричетних до його учинення [4].

Перелік зазначених умов є важливим та потребує, на наш погляд, додаткового розкриття, розгляду та нормативного регулювання. Інформацію про подію вчинення злочину підрозділи Національної поліції отримують від різних джерел. У більшості випадків її отримують у вигляді заяв громадян, повідомлень посадових осіб та представників громадськості. Громадяни повідомляють про такі злочини, в яких вони були потерпілими, менше – свідками, або коли стало відомо про злочин від третіх осіб. Але сьогодні значна частина громадян, на жаль, не розуміє необхідності повідомляти до правоохоронних органів інформацію про подію злочину, обставини його учинення або про осіб, що підозрюються у вчиненні злочину.

Крім того, правовідносини, що існують у кримінальному судочинстві, зазвичай, «перевантажують» свідків, понятих, потерпілих процесуальними обов'язками. Правове регулювання діяльності правоохоронних органів України, зокрема Національної поліції, надає можливість повного та всебічного використання всіх їхніх наявних сил та засобів у практичній діяльності, тому

приведення до сучасних соціальних вимог суспільства нормативного забезпечення існуючих правовідносин є вкрай важливим та необхідним [4].

Бібліографічні посилання

1. Антологія міжнародного поліцейського права. (Історія. Предмет. Методи. Норми. Класифікація) у двох томах. / Під загальною редакцією: Ю.І. Римаренка, В.В. Коваленка, В.Я. Тація, Ю.С. Шемшученко, О.М. Бандурки, А.П. Гетьмана, О.М. Джужи, О.В. Негодченка, В.І. Олефіра. Т. 1. Від криміналістики до поліцейстики. – Херсон: Айлант, 2010. 724 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х.: Одиссей, 2012. 360 с.

3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. 80 с.

4. Обшалова І.В. Соціальна складова протидії злочинам підрозділами національної поліції (теоретичні та правові аспекти). Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи : матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 берез. 2017 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 92 с. С. 22–25.

Павлик Микола Петрович,
аспірант кафедри криміналістики
та судової медицини,
Національна академія
внутрішніх справ

ВІКТИМНІСТЬ ПОВЕДІНКИ ОСІБ, ЯКІ СТАЮТЬ ПОТЕРПІЛИМИ ВІД ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ

Наразі Україна перебуває у стані нестабільної економічної та політичної ситуації, а рівень доходів більшості її мешканців не забезпечує достатній рівень та якість життя, що є складовими добробуту населення.

Дослідження низького рівня заробітної плати у значної частки населення показали, що Україна разом із Албанією та Молдовою належить до трійки найбідніших країн Європи. За даними Всесвітнього банку в нашій державі понад 70% населення належить до категорії бідних. Особливістю українських реалій є й те, що певна частка зайнятого населення, в тому числі висококваліфіковані працівники, також належать до категорії бідних саме через низький рівень доходів від зайнятості. Тобто, навіть маючи роботу, людина фактично не може нормально відтворювати себе на ті кошти, які їй платить держава або

роботодавець. Оплата праці українців знаходиться на одному з найнижчих рівнів у Європі [1, с. 45].

Більш привабливі умови життя та праці за кордоном спонукають активну частину населення мігрувати в пошуках кращого життя та високооплачуваної роботи.

За даними Міністерства соціальної політики України, кількість українців, які перебувають на постійному працевлаштуванні за кордоном складає 3,2 мільйона осіб. Це 18 % всього економічно-активного населення країни [2].

Натомість, немає механізму, який би забороняв українцям реалізувати право на працю в іншій державі, оскільки це може суперечити як Конституції України, так і міжнародно-правовим нормам. Згідно ст. ст. 13 та 14 Загальної декларації з прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 року кожна людина має право на вільне пересування та вибір місця проживання в межах будь-якої держави, її залишення та повернення [3].

Як відомо, великий попит завжди зумовлює низку пропозицій, у тому числі з боку недобросовісних суб'єктів. Водночас, бажання отримати прибутки за незначний проміжок часу спонукає українців погоджуватися на достатньо «сумнівні» пропозиції від таких осіб, які намагаються ошукати заробітчан.

Насамперед, потерпілими від шахрайських дій стають особи, які не знають іноземної мови та звертаються в посередницькі фірми, не перевірявши їх ділової репутації та не вимагаючи документів, які засвідчують реальне існування підприємства, як юридичної особи.

Щодо вікових та освітніх характеристик, потерпілими від злочинних дій у сфері працевлаштування за кордоном стають в основному молоді, працездатні особи віком приблизно від 18 до 45 років. В основному такі особи обирають виробничу (пошив одягу та взуття, обробна промисловість, тощо) та сільськогосподарську сферу (збір врожаю фруктів та овочів, виноградарство, м'ясо-молочне виробництво тощо). Чоловіки здебільшого мають намір працювати у транспортній та будівельній сфері (монтажники, вантажники, водії, перевізники та ін.).

Особі віком від 45 років в основному прагнуть працевлаштуватися в якості соціальних працівників та обслуговуючого персоналу.

40 % осіб шукають роботу за кордоном відразу після закінчення навчальних закладів, не маючи трудового стажу в Україні. 35 % громадян мають вищу освіту, 45 % - мають середню, в основному технічну освіту. 20 % громадян взагалі не мають вищої освіти і сподіваються на отримання роботи за кордоном, пов'язану із виконанням виробничих завдань та обслуговуванням (столяри, штукатурки, газозварники, доглядальниці, домогосподарки, двірники, офіціанти та ін.).

В основному потерпілими стають працездатні, дієздатні особи. Рівень довіри таких осіб високий, що дозволяє злочинцям ошукувати та застосовувати у відношенні них злочинні схеми. Особливо довірливими є особи жіночої статі молодого віку, яких нерідко використовують у «секс індустрії» та ескорт послугах замість обіцяної роботи моделей, працівниць шоу-бізнесу та ін.

За рівнем матеріального добробуту, більшість жертв мали середній достаток (35 %) і бажали покращити рівень життя. 35 % знаходилися «на грані виживання» і бачили працевлаштування за кордоном як єдиний спосіб вирішення складного матеріального становища.

На думку В.П. Шейнова, засобом впливу шахраїв є юридична безграмотність, неухважність жертви, непоінформованість її у деяких юридичних питаннях [4, с.120].

Наші дослідження також підтверджують вказані характеристики. Так, бажаючи працевлаштуватися, потерпілі не завжди перевіряють документи, що засвідчують діяльність юридичної особи (ліцензію Міністерства соціальної політики України, установчі документи тощо). Крім того, не перевіряється наявність відповідної вакансії за кордоном.

55 % громадян шукали роботу через соціальні мережі, а 10 % взагалі використовувалися оголошення на стовпах та будинках.

Ряд громадян стали потерпілими, сплативши гроші за обіцяне «майбутнє» місце роботи до складання трудових договорів чи інших письмових підтверджень, але так і не отримали обіцяної роботи.

14 % громадян віддають свої документи, у тому числі паспорти, наражаючи таким чином себе на небезпеку. Віктимність відображається й бажанні заробити, не замислюючись, чи легальною буде робота. 78 % громадян працевлаштовуються неофіційно, що зумовлює величезні ризики. За таких обставин громадяни ризикують втратити зароблені гроші, не отримати низку послуг, у тому числі щодо лікування у випадку хвороби. Іноді наслідки неофіційного працевлаштування можуть бути набагато серйознішими – від трудової та сексуальної експлуатації до вбивства та торгівлі органами.

Бібліографічні посилання:

1. Шляга О.В., Пархоменко Л.О. Проблеми заробітної плати в Україні та шляхи їх вирішення: URL: <https://www.znu.edu.ua/ukr/university/11929> (дата звернення 12 вересня 2019 року).

2. Макроекономічний огляд Міністерства фінансів України за липень 2019 році: URL: <https://mof.gov.ua/uk>. (дата звернення 12 вересня 2019 року).

3. Загальна декларація з прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 року: URL: www.rada.gov.ua (дата звернення 08 вересня 2019 року).

4. Шейнов В.П. Психологія обмана и мошенничества. Мн.: Харвест, 2004. 464 с.

Поливанюк Василь Дмитрович

доцент кафедри тактико-спеціальної
підготовки факультету ПФППД

Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,

Нескаронних Нікіта Андрійович

курсант 2 курсу факультету ПФОДР

Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Слід зауважити, що багато науковців національну безпеку пов'язують лише з діяльністю спецслужб, ототожнюють з обороною держави тощо. Це справді так, у сучасному світі гарантії національної безпеки досі забезпечуються силою чи погрозою застосування такої сили, і військова могутність є одним із чинників сили держави.

Проте не слід відкидати й те, що все більшого значення набувають економічні, політичні, морально-етичні та інші несилові аспекти забезпечення національної безпеки. Наголосимо, що особливість національної безпеки проявляється у чіткому визначенні політики держави у цьому напрямку, дослідженні природи виникнення загроз, а не їх наслідків. Найбільшу небезпеку для нашої держави у сучасних умовах становлять зовнішні чинники, а не внутрішні загрози.

У сфері державної та громадської безпеки - розвідувальна та інша діяльність спеціальних служб і організацій іноземних держав, а також окремих осіб, спрямована на нанесення шкоди безпеці; діяльність терористичних організацій, угруповань та окремих осіб, спрямована на насильницьку зміну основ конституційного ладу, дезорганізацію нормального функціонування органів державної влади (включаючи насильницькі дії по відношенню до державних, політичних і громадських діячів), знищення військових і промислових об'єктів, підприємств та установ, що забезпечують життєдіяльність суспільства, залякування населення [2].

Якщо розглядати національну безпеку як цілісність структури функціонування суспільства, де усі її складові забезпечуються у повному обсязі та функціонують злагоджено (суверенітет, конституційний лад, територіальна цілісність, права та свободи громадян), то реальна загроза одній з їх складових і характеризує вказану стадію розвитку як суспільно небезпечну.

Державі доцільно вчасно виявляти можливу небезпеку, в цьому випадку може знадобитися лише комплекс профілактичних дій від безпосередніх загроз для національної безпеки країни [4].

Аби не погіршити наслідки зовнішніх і внутрішніх загроз, необхідно реагувати максимально швидко і завчасно ліквідувати загрозу, поки вона не призвела до значних соціально-економічних потрясінь в суспільстві. Загрози національній безпеці держави - це можливість заподіяння шкоди територіальній цілісності і суверенітету країни, її зовнішній і внутрішній безпеці, конституційним правам і свободам громадян.

Стан національної безпеки та обороноздатності країни прямо пов'язаний із забезпеченням захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства і громадян, забезпеченням стабільного розвитку країни, збільшенням продуктивності функціонування всіх сфер господарства, а також транспортних інфраструктур, забезпеченням економічного лібералізму соціальної справедливості, підвищенням рівня життя населення, запобіганням катастроф різного рівня: екологічних, техногенних та виробничих [3].

Основними причинами, що викликають виникнення зазначених загроз, є нестійкість фінансового становища підприємств, несприятливий інвестиційний клімат, збереження інфляційних процесів та інші проблеми, пов'язані з фінансовою дестабілізацією в економіці.

Запобігання або пом'якшення наслідків дій загроз національної безпеки України вимагає визначення і моніторингу факторів, які підривають стійкість соціально-економічної системи держави.

Перераховані фактори негативного впливу не тільки створюють додаткове навантаження для економіки країни, але і погіршують діловий клімат, знижують інвестиційну привабливість України для іноземних партнерів, що в чималому ступені сприяє наближенню ряду показників національної безпеки до критичних позначок [1].

Проведення моніторингу соціально-економічного стану – одна з нових функцій статистичних систем у різних країнах. Якщо раніше головними завданнями статистичних служб були спостереження за перебігом процесів та деякий аналіз даних, то останніми роками в багатьох європейських країнах статистичними організаціями проводиться моніторинг у широкому його розумінні: до завдань спостереження та аналізу додалися завдання короткотермінового прогнозування та візуалізації результатів моніторингу, подання їх конкретному користувачеві.

Таким чином, робимо висновки, необхідність вдосконалення нинішньої системи забезпечення національної безпеки України не викликає сумніву. Наявний в розпорядженні державних інституцій арсенал адміністративно-правових засобів аж ні як не сприяє адекватному реагуванню системи на потенційні виклики та загрози національним інтересам, а відтак переконує в необхідності вдосконалення саме інструментів інформаційно-аналітичного характеру.

Бібліографічні посилання

1. Пилипчук В.Г. Сектор безпеки в контексті створення й захисту суверенної Української держави : історичні та політико-правові аспекти / Стратегічна панорама. К.: НІСД. № 1. 2015. С.88-93.

2. Богуцький П.П. Правовий режим воєнної (військової) безпеки: комплексні ознаки міжгалузевого інституту права // Юридичний вісник. 2017. №4. С. 100-107.

3. Пилипчук В.Г. Досвід реформування і розвитку сектору безпеки України (кінець ХХ – початок ХХІ століття) / Стратегічні пріоритети. К.: НІСД. 2016. №3(28). С. 115-121.

4. Пилипчук В.Г. Пріоритети розвитку правової науки в галузі національної безпеки / Стратегічна панорама. К.: НІСД. 2009. № 2. С.36-40; // Вісник НАН України. 2010. № 5. С. 30-35.

Полупан Богдан Романович

Одосєвєв Андрій Вікторович

здобувачі вищої освіти другого
(магістерського) рівня

факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Стояцька Ганна Михайлівна,

кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та
психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ПРОЦЕДУРОЮ «IN ABSENTIA»: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність даного виду досудового розслідування для сучасного вітчизняного права зумовлена тим, що кримінальне провадження за відсутності обвинуваченого, як ще прийнято називати за процедурою «in absentia» є досить новим та майже не дослідженим інститутом кримінально процесуального законодавства.

Варто зазначити, що запровадження такого інституту кримінального провадження, а саме – кримінальне провадження за відсутності обвинуваченого – є вкрай позитивним, а також необхідним кроком на шляху реформування українського законодавства та наближення до стандартів європейських країн. Також, Україна, наразі, є унікальним плацдармом для розширення досвідної бази за цією процедурою, та саме у даний час розгляд та дослідження цієї вкрай цікавої тематики стає певним полем для вдосконалення як національного законодавства, так і збагачення міжнародного досвіду правозастосування.

Питання та деякі прогалини кримінального провадження висвітлювалися у працях таких видатних науковців, як Ю. Азаров, Д. Арабули, Р. Аширов, І. Басиста, І. Гловюк, В. Гринюк, М. Климчук, М. Мазур, В. Маляренко, Г. Матвієвська, О. Нагорнюк-Данилюк, І. Сливич, О. Татаров, В. Трофименко, В. Трубніков, С. Шаренко, О. Шило та інші.

О. Нагорнюк-Данилюк впевнений, що необхідність дослідження такого явища, як інститут кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого (*trial in absentia*), з урахуванням світових тенденцій до застосування його механізмів у кримінальному процесі, є очевидною [3, с. 113].

Необхідно зазначити, що кримінальне провадження за процедурою «*in absentia*» можна розглядати як спосіб обвинуваченого на захист свого права, опосередковано, дистанційно через свого захисника спробувати довести свою невинуватість.

Так, М. Мазур – суддя Верховного Суду України зазначає, що розгляд за відсутності обвинуваченого за чинним Кримінально процесуальним кодексом власне може бути у таких випадках [2, с. 4].:

- 1) видалення обвинуваченого тимчасово або на весь час судового розгляду (ч. 1 ст. 330 КПК);
- 2) спрощене провадження щодо кримінальних проступків (ст. 381-382 КПК);
- 3) спеціальне досудове розслідування та спеціальний судовий розгляд «*in absentia*» (ст.ст. 297-1 – 297-5, ч. 3 ст. 323 КПК).

Аналіз чинного кримінально процесуального законодавства дає певні причини говорити про те, що даний інститут має низку теоретичних прогалин. І, відповідно до цього, важливим моментом є вирішення цих прогалин, адже в майбутньому, вирішення таких питань можуть стати як судовим прецедентом, так і гарним базовим джерелом для світової практики.

Наприклад, О. Калінніков, зазначає що до основних колізій у законодавчому врегулюванні інституту «*in absentia*» належать такі [1, с. 63].:

- 1) невизначеність терміна «спеціальне досудове розслідування (*in absentia*)»;
- 2) неузгодженість спеціального досудового розслідування (*in absentia*) з гарантіями, визначеними Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і практикою Європейського суду з прав людини;
- 3) відсутність чітких правових підстав для здійснення спеціального досудового розслідування;
- 4) невизначеність терміна «міжнародний розшук»;
- 5) невизначеність терміна «наявність достатніх доказів для підозри»;
- 6) використання різних термінів «переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності» та «ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора» як підстави для здійснення спеціального досудового розслідування;
- 7) відсутність у підозрюваного та його захисника права на оскарження ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування;

8) не регламентованість порядку здійснення досудового розслідування після постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування.

Взагалі, так звані, заочні суди можуть забезпечити не більше ніж часткову форму справедливості щодо жертв. Зокрема, їх інтереси щодо правди та підзвітності є принципово скомпрометованими, якщо обвинувачений відсутній [4, с. 430]. В свою чергу, повна підзвітність не може бути досягнута, коли обвинувачений відсутній. Більшість постраждалих осіб бачать це так – якщо немає обвинуваченого, то й немає покарання. Відсутній обвинувачений не може бути покараний, чим перешкоджає принципу справедливості, чого й прагнуть досягти, так звані, жертви. Тому, варто наголосити на тому, що незважаючи на те чи присутній обвинувачений чи ні – це не впливає на те чи отримує він певні репарації та санкції чи ні.

Підсумовуючи вищезазначене, треба відмітити, що кримінальне провадження «in absentia», або заочне провадження – це спеціальна процесуальна процедура, за відсутності обвинуваченого. Це є самостійний інститут з певним особливим порядком застосування.

Ми вже з'ясували, що питання про здійснення заочного кримінального провадження є дещо дискусійним. Як показує міжнародна практика, то даний інститут є корисним, якщо його розглядати з точки зору спрощеної системи та процедури. Проте, запроваджений в Україні цей інститут має низку колізій, наприклад, щодо забезпечення прав та основоположних свобод, які повинні захищатись.

Проте, не менш важливим буде сказати, що переймання практики із міжнародного права у національне свідчить про позитивну тенденцію змін у розвитку цього інституту в межах кримінального провадження.

Бібліографічні посилання

1. Калінніков О. В. Спеціальне досудове розслідування (in absentia): теоретичні та практичні проблеми законодавства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 62-78.
2. Мазур М. Кримінальне провадження щодо злочинів, пов'язаних із окупацією Криму та конфліктом на Донбасі, за процедурою in absentia: сучасний стан і перспективи вдосконалення. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/22_05_2020_M_Mazyr_1.pdf.
3. Нагорнюк-Данилюк О. О. Поняття, сутність і значення інституту спеціального провадження в кримінальному процесі України. *Право і Безпека*. 2015. № 2. С. 113-120.
4. Caleb H Wheeler. Justice in the Absence of the Accused. *Journal of International Criminal Justice*. 2019, Volume 17, Issue 2. Pages 413–430.

Приловський Володимир Володимирович,
доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ВТЯГНЕННЮ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Кримінальні провадження будь-якої категорії повинні ґрунтуватися на цілеспрямованій і плановій діяльності працівників правоохоронних органів. Відповідні уповноважені особи повинні виконувати свої посадові обов'язки згідно конкретних обставин та обстановки. Загалом, можна сказати, що однією з основоположних наукових категорій для планування та організації досудового розслідування є слідча ситуація. У той же час, втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність характеризується специфічними обставинами, що впливають на алгоритми дій працівників Національної поліції під час виявлення і розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Тому вважаємо за необхідне дослідити питання типових слідчих ситуацій при розслідуванні визначеної категорії протиправних діянь.

Сутність початкового етапу розслідування у провадженнях цієї категорії характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі є «виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її джерел. Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців, тощо. Отримана інформація використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напрямку його пошуку [1]. У зв'язку з цим, постає питання, наповнення типових слідчих ситуацій розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи і таких компонентів, що часто зустрічаються. Так, М. С. Качковським були виділені декілька груп факторів, до першої з яких належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, яка вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної шкоди). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися у процес розслідування). Типові слідчі ситуації несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові

методики розслідування злочинів, пов'язаних із умисним введенням на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування взаємопов'язаними [2].

Класифікація слідчих ситуацій корисна як форма упорядкування та організації знань про неї, проте уявлення про неї має бути доповнено механізмом її впливу на процес розслідування, розглядом того, як саме слід в даних умовах організувати і реалізувати програму розслідування [3, с. 124]. В розрізі цього, доречно навести роздуми вчених, які класифікують провадження за джерелом первинної інформації про кримінальні правопорушення, а саме: 1) справи, порушені за оперативними матеріалами і 2) справи, за якими факт сутенерства виявлений слідчим в ході розслідування кримінальної справи про інший злочин. Науковець наголосив на тому, що від цього залежить набір способів збирання первинної інформації. У разі неповноти отриманої інформації на момент порушення кримінальної справи фактор раптовості при виробництві первинних слідчих дій в значній мірі буде втрачено, оскільки про порушення кримінальної справи в той же день повідомляється особі, щодо якої її порушено. При нестачі вихідних інформаційних даних слідчий позбавлений можливості відразу спланувати, підготувати і провести невідкладні слідчі дії таким чином, щоб факт сповіщення підозрюваних осіб про порушення кримінальної справи не став на заваді викриттю їх у злочинній діяльності [4, с. 11].

Тому після внесення відомостей до ЄРДР безпосередньо починається початковий етап розслідування, який має певні завдання:

1. Виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах».
2. Вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення й фіксація.
3. З'ясування й оцінка сформованої слідчої ситуації.
4. Виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин.
5. Визначення напрямку розслідування і розробка плану розслідування.
6. Обрання форми і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу.
7. Пошук і одержання інформації про механізм і обстановку злочину.
8. Збирання і вивчення відомостей про особистість потерпілого.
9. Пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання.

На основі дослідження матеріалів проваджень, встановлено, що на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність виникають наступні типові слідчі ситуації:

а) особа, яка втягнула неповнолітнього у протиправну діяльність, відома і затримана, є достатня кількість матеріальних й особистісних доказів, що свідчать про конкретні умови злочину, для повідомлення підозри – 15 %;

б) особа, яка втягнула неповнолітнього в протиправну діяльність, відома, але матеріальних й особистісних доказів недостатньо для повідомлення йому про підозру – 52 %;

в) особа, яка втягнула неповнолітнього в протиправну діяльність, відома, є достатня кількість матеріальних та особистісних доказів, але злочинець переховується від правоохоронних органів – 23 %;

г) виявлено факт втягнення неповнолітнього в протиправну діяльність, але особа злочинця не встановлена – 10 %.

Однією з основоположних наукових категорій для планування та організації досудового розслідування є слідча ситуація. Підтримується позиція, що вона являє собою динамічну інформаційну систему, елементами якої є істотні ознаки й властивості обставин, що мають значення у кримінальній справі, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін. На основі дослідження судово-слідчої практики та думок науковців були виокремлені типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Бібліографічні посилання:

1. Узунова О. В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та огрунтування припущень стосовно особи злочинця / Узунова О. В., Калюга К. В. [Електронний ресурс]– Режим доступу до ресурсу: <http://book.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter> (дата звернення – 28.09.2020)

2. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA> (дата звернення – 18.09.2020)

3. Коновалов С.И. Актуальные проблемы теории и методологии криминалистики: монография. Ростов н/ Д, 2010. 232 с.

4. Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Москва: Московская государственная юридическая академия. 2004. 21 с.

Приходько Владлена Олександрівна
старший інспектор організаційно-аналітичного відділу Управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Головного управління Національної поліції м. Києва,

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ МВС ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Під криміналістичним обліком слід розуміти засновану на наукових даних та узагальненнях практики протидії злочинності систему реєстрації, зосередження та систематизації об'єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою сприяння розслідуванню та попередженню злочинів. Наукову основу криміналістичних обліків складають положення науки криміналістики щодо індивідуальності об'єктів матеріального світу, їх відносної стійкості, об'єктивної можливості виявлення, фіксації, дослідження та оцінка ознак об'єктів, що, у свою чергу, базується на концептуальних положеннях галузей криміналістичної техніки: дактилоскопії, трасології, вчення про зовнішні ознаки людини, техніко-криміналістичному дослідженні документів, балістиці, фоноскопії, одорології та інших.

Серед багатьох критеріїв класифікації найбільш вагомим, на нашу думку, є поділення обліків за призначенням: оперативно-розшукові – містять інформацію про об'єкти, причетні до нерозкритих злочинів, а також про конкретні об'єкти, що становлять оперативний інтерес для їх встановлення за штучними чи власними ознаками; інформаційно-довідкові – містять інформацію про об'єкти, у минулому причетні до злочину, яка необхідна або може бути корисною для вирішення завдань, що виникають у процесі розслідування кримінальних правопорушень; довідково-допоміжні – колекції та каталоги різних об'єктів, які використовуються як зразки для порівняння при проведенні експертиз та досліджень, а також у розшуковій діяльності. Обліки оперативно-розшукового призначення безпосередньо пов'язані з подією злочину. Перш за все ці обліки складають сліди, вилучені під час проведення огляду місця події. Означені обліки ведуться Експертною службою МВС України та зосереджені у Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі (далі – ДНДЕКЦ) МВС України та науково-дослідних центрах в областях (далі – НДЕКЦ). Обліки інформаційно-довідкового призначення розташовані у Департаменті інформаційно-аналітичної підтримки (далі – ДІАП) Національної поліції України та територіальних управлінь (відділів) поліції в областях. У зазначених підрозділах обліки інформаційно-довідкового призначення реалізуються у вигляді інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – система «ІПП»), що складається з інформаційних підсистем (далі – ІП), згрупованих за однорідними ознаками.

Криміналістичні обліки використовуються в практичній діяльності з розслідування злочинів у залежності від виконуваних завдань, етапів розслідування та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі.

Використання того чи іншого виду обліку залежить також від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування. Розглянемо використання криміналістичних обліків при розв'язанні окремих з них. Самою простою та сприятливою для розслідування є ситуація, коли правопорушника затримано з документами, що посвідчують особу. В такій ситуації особа перевіряється на предмет: вчинення ним інших кримінальних правопорушень або знаходження особи під поліцейським наглядом за ІП «Особа» системи «ІПНП»; вчинення злочинів у минулому за ІС «ОДК»; наявності у неї дозволу на зберігання, носіння, перевезення зброї за ІП «Зареєстрована зброя»; включення його у реєстр суб'єктів підприємницької діяльності юридичних осіб за ІП «ЄДРПОУ» системи «ІПНП». Інформація зазначених підсистем, у разі виявлення, що особа є раніше судимою, містить дані про місце і час затримання, намагання протидіяти працівникам поліції, прояви агресивності, наявності при затриманні викрадених речей, зброї, наркотичних засобів тощо, а також дані про спосіб життя, нахили, звички, стосунки з членами сім'ї, колегами по роботі, товаришами, сусідами тощо.

Гіршою в інформаційному плані є слідча ситуація, коли особу підозрюваного встановлено, але не затримано та його місцезнаходження невідомо. У цьому випадку потрібне комплексне використання інформації криміналістичних обліків НДЕКЦ та ДІАП на центральному та регіональному рівнях. Також для перевірки особи можуть використовуватись інформаційні бази Державної міграційної служби та інших правоохоронних органів: Прокуратури України, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України та ін., а в окремих ситуаціях обліків Інтерполу та Європолу. Поряд з цим можливо використання баз даних різних установ та підприємств, наприклад Укрзалізниці, банків, медичних установ тощо.

Однією з складних та несприятливих є ситуація, при якій особа злочинця невідома, відсутні свідки та очевидці, але ним залишені певні матеріальні сліди. У такій ситуації для встановлення особи злочинця використовуються криміналістичні обліки в залежності від виду слідів, залишених злочинцем. Першочергове значення при цьому має дактилоскопічний облік, що реалізується у формі АПС «Дакто-2000», що міститься в НДЕКЦ. Перевірка слідів, вилучених на місці події дає позитивні результати, якщо особа раніше була затримана та її дактилокарта є у базі даних. Перспективним напрямком підвищення результативності використання дактилоскопічного обліку є мобільність при занесенні інформації до системи. Це можливо досягти шляхом створення пересувних комплексів з використанням сканування відбитків рук безпосередньо на місці події та передачею інформації одразу до автоматизованої інформаційно-пошукової системи. Досвід створення таких пересувних дактилоскопічних систем показав їх результативність у країнах Європи та США.

Також несприятливою вважається ситуація при якій злочинець не затриманий, але є свідки та очевидці, які його запам'ятали злочинця та можуть його описати або

є відеозображення, зафіксоване відеокамерою спостереження. У цьому випадку виникає необхідність встановлення місця імовірного знаходження або появи підозрюваного, організація розшуку шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, інших пошукових заходів. При цьому зі слів свідків-очевидців складається суб'єктивний портрет підозрюваного з використанням програмного комплексу «Фоторобот». Складений композиційний портрет перевіряється з використанням автоматизованої інформаційно-пошукової системи портретної ідентифікації. Ця система також дозволяє введення зображень, отриманих з відеокамер спостереження. На жаль, потрібно констатувати, що така система не набула достатнього розвитку та запровадження у підрозділах Експертної служби МВС України. В окремих обласних центрах такі програми встановлені, але база даних зображень портретів осіб є невеликою, що унеможлиблює її повноцінне використання. Водночас можна скористатись ІІ «Розшук» системи «ПНП», яка містить інформацію про осіб, які переховуються від слідства та ухиляються від відбування покарання або зникли безвісти. В ІІ «Пізнання» системи «ПНП» містяться відомості щодо підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду, зниклих безвісти, невпізнаних трупів та осіб, які не здатні через стан здоров'я або вік повідомити інформацію про себе.

Dr. Rafal Lizut,
Catholic University of Lublin

SOME ASPECTS OF CYBERSECURITY AND LAW

We have entered XXI century, where wars are fought in cyberspace and the most dangerous weapon is information with an access to manipulate it. Where huge disasters can be caused remotely, where houses and vehicles can be used to endanger or kill its owner, where citizens lives are being stolen or erased, where most of the greatest economies' currencies are mostly digital so vulnerable to cyberattacks and manipulation. Where elections can be tempered with by employing certain cyber tricks. What does this mean to be safe in this new world? How does law needs to change in this new reality to contribute to feeling of safety and safety itself?

An answer to this question is as complicated as new technologies it refers to. In order to aim at being safe in this new virtual/real world we need to reeducate ourselves regarding what action is safe or not, what we can expect from those, who are responsible for our safety and establish clear limits what is allowed and what is not in this new world with new possibilities, and how crossing that limits should be punished.

The most important role in preserving cybersecurity in cyberspace is its user. Especially when we do not speak of one's personal data but sensitive business and personal data of others. So significant concern related to our security is security of the institutions and their employees. The institutions at high risk of becoming a break-in attacks. When we think of great break ins, we think of highly skilled intellectuals or dark

organizations using millions of infected computers (zombie computers) to obtain a great computer power to break in, to decrypt, to crack. But in many cases breaking in to IT systems employs another skill - social engineering, so a skill to make people do what one wants. There are many examples of people using this technique to penetrate IT systems including one of the most famous crackers of our times – Kevin Mitnick¹. He claims that he used more often social engineering than actual cracking. According to Mitnick the reason is simple – it is easier to hack people than computers². Examples are many like the one showing us how using a voice of a crying baby, a phone spoofer (a service to pretend that call comes from desired phone number) and some social engineering skill to get one's phone number, check the password, get other data like email address etc. from a cellular company.³ So if we are talking about security in a company one can make IT upgrades with software and equipment, but as long they are operated by unprepared or careless person, all that technological upgrade is for nothing. Those, who work from within the protected area can allow breaking in by not knowing or neglecting what should be done to prevent it. Here I will indicate several topics related to the user security.

Things from the group of “intelligent” or “smart devices” add security risks. Even though convenient they are too much of a danger to be used in the places storing sensitive data and therefore should be prohibited unless proven safe.

Vehicle technology is developing rapidly but their security is not. Although it is comfortable to make a vehicle's operating system be accessible from the internet for telemetry and updates or upgrades, in my opinion safety is more important. Not only the vehicles passengers' safety but also other users of the road. So in the process of institutional approving a car model to access traffic the cars with main systems of the car accessible remotely should be disqualified. Also the issue of legal responsibility for an autonomous vehicle actions should be addressed.

In general we cannot stop popularization of “smart”, an internet-enabled devices. Whoever wants can use them at home at her or his own risk provided that he or she knows the risk. If we could force cigarettes producers to place a warning about health damage of the on cigarette boxes by introducing appropriate laws, we can certainly do the same concerning security risks in the things from the internet of things.

The above several examples showed how development of cyberspace can threaten our life in reality. In order to secure ourselves we need to secure cyberspace. Securing cyberspace is by no means only a IT specialist domain. It requires cooperation between IT specialists, social engineers, lawyers, law enforcement, media, equipment producers, software developers and others.

To secure our cyberspace and real space under its influence we need appropriate laws and the means to execute them. Law, as in case of any other part of reality, is to guide, prevent and punish. Guides offering regulations, prevents providing necessary conditions to fulfill and informing about punishment, and if a deed is already done it determines a punishment. It is directed not only at potential criminals, but all of those who neglecting cybersecurity directions put themselves and others at risk. And also at

¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Kevin_Mitnick

² https://www.mitnicksecurity.com/site/news_item/mitnick-hacking-people-easier-than-computers

³ <https://www.youtube.com/watch?v=lc7scxvKQOo>

those, who put us in danger by giving false information about imaginary security of solutions they are selling. The first step to universal security is universal awareness of threats and solutions. And law by introducing proper regulations is able to achieve this universality, at least has the greatest chance.

We can see first indications of appropriate steps taken by it. For example GDPR introduced by European Union. There are some good steps made by companies like Google, which defaults to TLS for all connections in the Android OS. In the domain of available solutions there are better tools like browser plugins demanding secure connections (for example EFF's HTTPS Everywhere⁴, browsers (like Brave browser⁵), encryption solutions (like Keybase⁶), communicators (like Signal). There are more security courses at the universities to produce security specialists. More and more companies and individuals use VPN's. Companies offer "bug bounties" where the company agrees to pay anyone who can do something specific like hacking on their system (e.g., access a database) in exchange for the hacker explaining how they did it. But still there is long way ahead of us. The actions, possibilities and awareness is a scarce. Still many activities in cyberspace and the related areas are unregulated. Even if some indications of steps towards resolution of the issue of cybersecurity are visible, we still need to go a long way to ensure security on our more and more digitized lebenswelt (the life-world).

Ратчик Вадим Михайлович,
доктор мед.наук, професор кафедри
загальної медицини з курсом фізичної терапії
Дніпровського національного
університету ім. О.Гончара
Турицька Тетяна Григорівна,
канд.біол.наук, децент кафедри
загальної медицини з курсом фізичної терапії
Дніпровського національного
університету ім. О.Гончара

АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ В АЛГОРИТМАХ НАДАВАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ ЗА УМОВ ПОШИРЕННЯ ЕПІДЕМІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Різновидом надзвичайних ситуацій природного характеру є особливо небезпечні епідемії. Епідемія - масове розповсюдження інфекційної хвороби. Інфекційні захворювання складають абсолютно самостійну групу, тому що відрізняються рядом особливостей і в першу чергу тим, що вони є заразними, тобто небезпечними для інших людей. Причиною інфекційних захворювань є проникнення в організм і паразитична розвиток в ньому мікроорганізмів-збудників: мікробів, вірусів, найпростіших, грибів. При антропонозних інфекціях

⁴ <https://www.eff.org/https-everywhere>

⁵ <https://brave.com/>

⁶ <https://keybase.io/>

джерелом збудників є людина (наприклад, при грипі). Вони виступають в якості додаткового джерела заразного початку для людини (малярія, чума). Поняття «епідемія» зв'язується з широкою територіальною поширеністю інфекційного захворювання і його масовістю. Про пандемії кажуть, коли інфекційне захворювання охоплює кілька країн, континентів або всю земну кулю (так, пандемія грипу - «іспанки» в 1918 році забрала життя більше 6 млн чоловік в світі). [1]

Спалах коронавірусу спочатку не викликав особливих побоювань – коронавіруси давно відомі науці. Однак цього разу хвороба розвивається з блискавичною швидкістю, а поширювалася в шаленій прогресії. Дослідження показали: збудником захворювання став новий – 2019 nCoV. У зв'язку з поширенням коронавірусу COVID-19 і визнанням його пандемією - тобто епідемією, яка поширилася по всьому світу, уряди багатьох країн ввели режим надзвичайного стану, карантини і інші екстрені заходи. Для запобігання поширенню інфекційних захворювань серед населення у вогнищі зараження (ураження) проводиться комплекс протиепідемічних та санітарно-гігієнічних заходів, до яких відносяться обсервація і карантин. [2]

Співробітники поліції у разі встановлення режиму обсервації забезпечують обмеження в'їзду і виїзду та обмеження транзитного потоку всіх видів транспорту.

Карантин - комплекс режимних, адміністративних, санітарних і протиепідемічних заходів, спрямованих на запобігання поширенню інфекційних хвороб і ліквідацію осередку ураження.

Введення карантину означає здійснення широкого комплексу обмежувальних адміністративно-господарських, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних, протиепідемічних заходів, обсяг і характер яких визначаються видом інфекції. Введення карантину призвело до закриття кордонів, скасування авіасполучень, припинили свою роботу кафе та ресторани. Через загрозу COVID-19 були встановлені правила щодо дезінфекції рук, дотримуватися дистанції в 1,5-2 метра і, звичайно, залишатися вдома. [2]

Змінилися вимоги щодо алгоритмів надання домедичної допомоги поліцейськими постраждалим згідно рекомендацій МОЗ України та Європейської Ради реаніматологів.

Алгоритм дій має бути таким:

1. Оцінити наявність критичних кровотеч та зупинити їх.
2. Оглянути місце події та впевнитись у тому, що надання допомоги буде безпечним: забезпечити власну безпеку, а також безпеку потерпілого та людей навколо.
3. Оцінити стан постраждалого (свідомість, дихання оцінюється візуальними ознаками рухів грудної клітини без щільного контакту з потерпілим без знімання маски з його обличчя).
4. За необхідності викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги. [3]
5. Забезпечити прохідність дихальних шляхів шляхом перерозгинання голови постраждалого (за виключенням випадків з підозрою травм хребта), по

можливості без застосування прийому Сафара для виключення ризику інфікування поліцейського.

6. Якщо у постраждалого відсутні ознаки життя та немає критичної кровотечі (або ви вже її ліквідували) – розпочати серцево-легеневу реанімацію без штучної вентиляції легень. Доведено сумнівний захист клапана-плівки рятувальника, якщо постраждалий інфікований COVID-19.

7. Перевести постраждалого у стабільне положення (на боці, обличчям до себе, рука під головою, нога зігнута в коліні), якщо не йдеться про підозру на травми хребта та кісток тазу і серцево-легенева реанімація була вдалою.

8. Не залишати постраждалого та контролювати стан його життєвих функцій до прибуття екстрених служб.

Бібліографічні посилання

1. Мазуренко О.В., Терент'єва А.В., Іскра І.А. Деякі питання міжвідомчої координації в процесі подолання медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій» // Економіка та держава. — № 2. — 2014

2. <https://moz.gov.ua/covid-19-oficijni-dokumenti-i-rekomendacii>

3. Мислива О.О. Основи надання патрульною поліцією невідкладної (домедичної та медичної) допомоги постраждалим особам: навч. посіб. / О.О. Мислива. – Дніпро: ДДУВС, 2018. – 144 с.

Резцова Наталія Сергіївна

викладач кафедри

кримінального процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ НА ПІДСТАВІ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ ПРО ДОЗВІЛ НА ЗАТРИМАННЯ З МЕТОЮ ПРИВОДУ: ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК

Кримінальна процесуальна діяльність нерозривно пов'язана із застосуванням до осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, примусових заходів, що обмежують права та свободи людини, зокрема - затримання особи. Цей захід кримінально-процесуального примусу доволі активно застосовується у правозастосовній практиці. Так, за статистичними даними Національної поліції, кількість затриманих осіб становить у 2013 р.- 13916, у 2014 р.- 12371, у 2015р. - 11644, у 2016 р - 9437 осіб, у 2017 р. - 9850, у 2018 р. - 10241, у 2019 - 10510, у 2020 р. – 9204 осіб [1] Затримання особи є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, а саме - тимчасовим запобіжним заходом, порядок застосування якого регламентовано як в міжнародних документах (ст. 9 Міжнародного пакту про

громадянські та політичні права [2], ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [3], тощо) так і в національному законодавстві (ст. 29 Конституції України [4], ст.ст. 131, 188-191, 207-213, 298-2, 582, глава 41 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) [5], та рядом інших законів).

Затримання на підставі ухвали слідчого судді або суду з метою приводу є одним із видів затримання, *метою* застосування якого є: досягнення дієвості кримінального провадження (ст. 131 КПК України) а також привід для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (188 КПК України) [5].

Суб'єктом такого затримання є уповноважена службова особа, якою відповідно до ч. 6 ст. 191 КПК а також згідно з ч. 3 ст. 207 КПК є «особа, якій законом надано право здійснювати затримання» [5]. На сьогодні, законодавець досі в жодному нормативно-правовому акті не передбачив вичерпний перелік категорій службових осіб, уповноважених здійснювати затримання, що є цілком логічним, адже його доповнення або скорочення залежить від внесення змін і доповнень до законодавства України, пов'язаних із реформуванням системи органів правопорядку (створення нових, реорганізація або ліквідація існуючих органів тощо).

Аналізуючи чинне кримінально-процесуальне законодавство, науковці-процесуалісти дійшли до висновку, що такими повноваженнями на сьогодні наділені: поліцейські; військовослужбовці Національної гвардії України; співробітники Служби безпеки України; військовослужбовці, а також працівники Державної прикордонної служби України, залучені до оперативно-службової діяльності; посадові особи податкової міліції; працівники Національного антикорупційного бюро України; посадові особи органів доходів і зборів; посадові особи, залучені до антитерористичної операції, в районі її проведення; уповноважені посадові особи Державного бюро розслідувань; посадові і службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів; військовослужбовці служби правопорядку; капітани суден України; працівники з'єднань, військових частин і підрозділів, зокрема чергові сили Збройних сил України; військовослужбовці Управління державної охорони України [6, с.48]; [7, с. 322-325].

Підстави такого виду затримання. Юридичною підставою такого затримання є ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу; Фактичними підставами є: 1) неприбуття підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою за умови, що ухвала про привід не була виконана. Неявка підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про обрання інших запобіжних заходів не є підставою для винесення ухвали про затримання з метою приводу; 2) неприбуття без поважних причин, чи наявність ризику неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [8].

Процесуальний порядок затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу є наступним:

1) прокурор, слідчий за погодженням з прокурором у разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом без поважної причини, складає клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

2) звернення слідчого до прокурора для погодження клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (звернення до прокурора є непотрібним у разі самостійного складання такого клопотання прокурором). Слідчий в порядку п. 5 ч.1 ст. 40 КПК України звертається до прокурора для погодження такого клопотання. Прокурор згідно з п. 10 ст. 36 КПК України може як погодити так і відмовити у його погодженні. У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання, слідчий має право відповідно до ч. 3 ст. 40 КПК України звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

3) подання клопотання слідчого, погодженого з прокурором чи прокурора про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до слідчого судді. Таке клопотання може бути подане: 1) одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою; 2) після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику; 3) після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю.

Вищезазначене клопотання згідно з ч. 1 ст. 184 КПК України подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування. У разі здійснення досудового розслідування слідчою групою, для визначення територіальної юрисдикції суду першої інстанції при розгляді клопотань потрібно керуватися постановою керівника відповідного органу досудового розслідування про створення слідчої групи, в якій визначено місце проведення досудового розслідування.

Визначення слідчого судді, який буде розглядати таке клопотання здійснюється в порядку ст. 35 КПК України.

4) Розгляд слідчим суддею клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді

клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядається слідчим суддею, судом негайно після одержання цього клопотання в закритому судовому засіданні за участю прокурора. Слідчий суддя, суд не має права відмовити в розгляді клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого, навіть якщо існують підстави для затримання без ухвали суду про затримання з метою приводу.

Автори дослідження «Роль слідчого судді у кримінальному провадженні» проаналізувавши 611 ухвал слідчих суддів, розміщених в Єдиному реєстрі судових рішень, дійшли до висновку, що наразі наявна різна практика розгляду слідчими суддями клопотання щодо дозволу на затримання підозрюваного або обвинуваченого з метою приводу. Так, найчастіше слідчі судді вимагають формального підтвердження факту завчасного повідомлення особі про підозру. Водночас наявні випадки надання дозволу на затримання без попереднього повідомлення особі про підозру, в яких слідчі судді керуються загальними засадами кримінального судочинства. Також слідчі судді не мають уніфікованого підходу до вирішення питання щодо одночасно поданих клопотань: 1) про дозвіл на затримання та 2) про обрання запобіжного заходу. Зокрема, наявні практики задоволення першого та відмови у задоволенні другого через фізичну відсутність особи, котра підлягає триманню під вартою. Паралельно наявні й практики одночасного винесення рішення щодо обох клопотань та закріплення їх в одній ухвалі, якою задовольняється перше та відмовляється у задоволенні другого клопотання. Крім того, наявні й практики задоволення першого клопотання та зупинення провадження або відкладення розгляду другого клопотання до моменту затримання особи [9].

5) Постановлення ухвали слідчим суддею за результатами розгляду клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

За результатами розгляду такого клопотання, слідчий суддя постановляє одну з ухвал: 1) про дозвіл на затримання з метою приводу. Така ухвала відповідно до ст. 189 КПК України повинна містити: найменування суду, прізвище та ініціали слідчого судді, судді (суддів); прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного, обвинуваченого, для затримання якого постановляється ухвала, відомі на момент постановлення ухвали, а якщо прізвище, ім'я, по батькові не відомі, - докладний опис такої особи; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа, і його правову кваліфікацію за законом України про кримінальну відповідальність; посилання на обставини, які дають підстави для: обґрунтованої підозри про вчинення особою кримінального правопорушення; висновку про існування ризику, зазначеного у клопотанні про застосування запобіжного заходу; висновку щодо існування обставин, зазначених у п.п. 1 або 2 ч. 4 ст. 189 КПК України, для прийняття рішення про надання дозволу на затримання; дату постановлення ухвали; дату втрати законної сили ухвалою

(ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту: приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду; закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії; добровільного з'явлення підозрюваного до слідчого судді, а обвинуваченого до суду, про що слідчий суддя, суд повідомляє прокурора; відкликання ухвали прокурором); підпис слідчого судді, судді (суддів), який постановив ухвалу; ім'я, по батькові, адреса і телефон прокурора або слідчого, за клопотанням якого постановлена ухвала; 2) про відмову у задоволенні клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також є достатні підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування, або одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду із клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу і зазначені у ст. 177 КПК України.

За результатами аналізу судової статистики, слідчі судді, в більшості випадків (у 2016 році - 89%, у 2017 р. - 88%; у 2018 р. - 86%) задовольняють клопотання сторони обвинувачення та постановляють ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу [9].

Ухвала про відмову у задоволенні клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою може бути оскаржена в апеляційному порядку (тоді як ухвала про дозвіл на затримання оскарженню не підлягає відповідно до ст. 309 КПК України та рішення Конституційного суду України від 17 березня 2020 року № 5-р/2020 у справі за конституційною скаргою Татькова В.І. щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 КПК [10].

б) здійснення затримання особи уповноваженими службовими особами на підставі ухвали слідчого судді, суду про затримання;

7) негайне вручення затриманій особі копії ухвали слідчого судді, суду про затримання;

8) негайне повідомлення уповноваженою службовою особою слідчого, прокурора про затримання особи;

9) доставлення затриманої особи до слідчого судді не пізніше 36 годин з моменту затримання. Після доставлення затриманого до слідчого судді розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою проводиться на загальних засадах [11].

Оскільки, законодавцем в ст. 191 КПК України, на відміну від ст. 208 КПК України, не регламентовано ані порядок фіксації такого затримання, ані обов'язок уповноважених службових осіб роз'яснити базові права затриманій особі та за необхідності їх реалізувати - уповноважені службові особи на затримання під час такого затримання, зобов'язанні до внесення відповідних змін до КПК України, застосовувати аналогію права, та діяти у відповідності до ст.ст. 5, 6 ЄКПЛ а також до ст.ст. 208-213 КПК України, що регламентують порядок дій уповноважених осіб після затримання без ухвали слідчого судді, суду, а саме: зафіксувати затримання у відповідному протоколі, роз'яснити затриманій особі на зрозумілій для неї мові її базові права та забезпечити їх реалізацію [12]. Таке застосування процесуальної аналогії, на нашу думку, має на меті забезпечення процесуальних гарантій затриманої особи та не суперечить ч. 6 ст. 9 КПК України, яка дозволяє у випадках коли положення КПК України не регулюють питання кримінального провадження, застосовувати загальні засади кримінального провадження, визначені у ч. 1 ст. 7 КПК України.

Бібліографічні посилання

:

1. Рогальська В.В., Солдатенко О.А., Лазарева Д.В., Черняк Н.П., Черненко А.П. Затримання особи без ухвали слідчого судді працівниками національної поліції: методичні рекомендації. Дніпро : ДДУВС, 2018. 61 с.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року. – URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення – 26.11.2020).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.). – URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення – 26.11.2020).

4. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення **26.11.2020**).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384> (дата звернення **26.11.2020**).

6. Лазарева Д.В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному процесі України: монографія. Дніпро. ДДУВС, 2018. 188с. С.48

7. Фоміна Т. Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практик монографія. Харків: Панов, 2020. 576с. С.322-325

8. Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід. WikiLegalAid URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%97%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8_%D1%8F%D0%BA_%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0

D0%BF%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4 (дата звернення: 23.11.2020).

9. Ю. Белоусов, В. Венгер, А. Орлеан, Є. Крапивін, С. Шапутько, В. Яворська Резюме та інфографіка дослідження «Роль слідчого судді у кримінальному провадженні». Київ.2020. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/06/infograf_ukr.pdf?fbclid=IwAR3koe7XC2ea99hFrVPG5hrKxU7Z33kCwf8_gb-4xHLocl7luBXh0_JG0T4 (дата звернення: 26.11.2020).

10. Рішення Конституційного суду України від 17 березня 2020 року № 5-р/2020 у справі за конституційною скаргою Татькова В. І. щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 КПК України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

11. Пархоменко О.А., Рогальська В.В. Процесуальний порядок застосування запобіжних заходів у вигляді затримання та тримання під вартою: методичні рекомендації. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 43 с.

12. Рогальська В.В. Регламентація та реалізація права на інформування осіб щодо яких здійснюється кримінальне переслідування в контексті забезпечення справедливого судочинства: окремі аспекти. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Випуск 2. Том 3. С. 123-127

Рец В.В.,

курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Гаркуша А.Г.,

доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх, кандидат юридичних наук, доцент

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Тимчасовий доступ до речей і документів у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) як правовий інститут є новелою, а тому має ряд особливостей та проблемних питань, які найближчим часом законодавцю варто вирішити. Це сприятиме реалізації завдань кримінального процесу, зокрема, швидкому, повному та неупередженому досудовому розслідуванню. Однак для того, щоб удосконалювати конкретний механізм, слід розуміти його базові засади.

Досліджуваний інститут в КПК України має самостійний розділ – «Заходи забезпечення кримінального провадження». Зазначена інституція не має окремого законодавчого визначення, але відповідно до позиції висловленої Вищим спеціалізованим судом України із розгляду цивільних і кримінальних справ під заходами забезпечення кримінального провадження необхідно розуміти передбачені КПК України заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості [1].

Правовий зміст поняття «захід забезпечення» влучно розкривається тлумаченням термінів. «Забезпечувати» визначається у сенсі – створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось [2]. Очевидно, що кримінально-правовий зміст відповідає вищевикладеному змісту, тому що заходи забезпечення насамперед покликані створити умови для дієвого та ефективного здійснення кримінального провадження, гарантувати проведення такої законодавчої процедури, що забезпечить поновлення порушених прав та притягнення винних до відповідальності. Основною рисою, що наповнює зміст поняття «заходи забезпечення» на нашу думку має бути саме наявність державного примусу.

Згідно ст. 131 КПК України одним із видів заходів забезпечення кримінального провадження є тимчасовий доступ до речей та документів. «Тимчасовий доступ до речей і документів» є елементом доволі великого інституту в кримінальному процесі, який має назву «заходи забезпечення кримінального провадження». Дана сукупність заходів є новим підходом до систематизації окремих складових в один інститут, а тому сьогодні серед науковців точаться дискусії стосовно поняття та процесуального порядку застосування кожного заходу забезпечення кримінального провадження. Серед них судова практика як найбільш поширений виокремлює тимчасовий доступ до речей і документів.

Поняття та процесуальний порядок реалізації положень тимчасового доступу закладено у Главі 15 КПК України, яка охоплює статті 159-165 КПК України [3]. Звертаючись до дефініції даного поняття, зазначеної у ч. 1 ст. 159 КПК України, варто зауважити, що «тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості з ними ознайомитися, зробити їх копії та вилучити їх» [3]. Таке роз'яснення репрезентує досліджуваний захід як процесуальну можливість збору доказового матеріалу, тобто, отримуючи ухвалу слідчого судді на тимчасовий доступ до речей і документів, слідчий має змогу отримати інформацію, яка вказує на конкретні обставини у кримінальному провадженні і теоретично може мати доказове значення.

Незважаючи на це, переважна більшість науковців не вважають тимчасовий доступ до речей і документів інструментарієм у збиранні доказів. З цим не можна погодитися. Зокрема, тимчасовий доступ до речей і документів

не є першопочатковою дією під час досудового розслідування, якщо існує необхідність ознайомитися із певним матеріалом і конкретна інформація представляє інтерес для досудового розслідування. Слідчому кримінальним процесуальним законодавством надано право на діяльність емпіричного характеру, яку він здійснює з метою побудови доказової піраміди. Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України «сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України» [3].

Виходячи із даного законодавчого формулювання способу збирання доказів стороною обвинувачення, слід підкреслити, що слідчий, прокурор та інші суб'єкти сторони обвинувачення мають право витребувати, необхідні за їх суб'єктивним переконанням для доведення винуватості або невинуватості особи, дані. У подальшому отримана інформація може бути використана як доказ або в якості підтвердження окремих обставин.

Саме тому тимчасовий доступ не є обов'язковим заходом у кожному кримінальному провадженні для отримання необхідної інформації. Він є швидше похідним рішенням слідчого, погодженого з прокурором, у випадку, якщо особа, у володінні якої перебувають речі або документи, що становлять інтерес досудового розслідування, добровільно не надає їх для ознайомлення, копіювання або вилучення. Тимчасовий доступ віднесено до системи заходів забезпечення кримінального провадження, тому що він забезпечує уповноваженій службовій особі можливість зібрати докази належним чином для проведення всебічного дослідження сукупності наявних фактів кримінального правопорушення.

Отже, тимчасовий доступ до речей і документів виступає засобом збору доказів у кримінальному провадженні та застосовується у тому випадку, коли у сторони кримінального провадження виникли труднощі зі збором необхідних відомостей, які становлять інтерес для досудового розслідування. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження покликаний забезпечувати дієвість та ефективність досудового розслідування в процесі з'ясування обставин кримінального правопорушення.

Бібліографічні посилання

1. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/conv/print> (дата звернення: 05.11.2020).

2. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/zabezpechuvaty> (дата звернення: 05.11.2020).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України в редакції від 11.09.2020 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2020).

Рогальська Вікторія Вікторівна

Доцент кафедри

кримінального процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю В ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Допит особи в кримінальному процесі завжди розумівся як важливий процесуальний засіб для встановлення фактичних даних, що мають доказове значення та завдяки якому органи досудового розслідування забезпечують виконання завдань кримінального провадження, передбачених в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1].

В ході реформи кримінального процесуального законодавства України, яка відбулася в 2012 році, законодавець спробував нівелювати ризики неналежного поведження під час допиту на стадії досудового розслідування, ввівши заборону суду обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому або прокурору, або посилатися на них (ч. 4 ст. 95 КПК України). Втім, такий радикальний підхід законодавця привів до іншої проблеми: показання, дані слідчому (детективу), дізнавачу або прокурору в ході досудового розслідування, «знецінилися» в очах сторін кримінального провадження та суду. Органи досудового розслідування стали неохоче виділяти ресурси для якісного проведення допиту, обґрунтовуючи це мінімальною «вагою» результатів такої роботи в порівнянні з витраченим часом. Як наслідок, для працівників органів досудового розслідування зник сенс не тільки в тому, щоб отримувати свідчення із застосуванням насильства або погроз, а й в тому, щоб взагалі отримувати якісні показання на досудовому розслідуванні. Проте, на відміну від встановленої в Україні повної заборони використовувати досудові показання в суді, в ряді іноземних юрисдикцій (Канаді, Великобританії, Італії, Хорватії та багатьох інших країнах) передбачається застосування «тесту допустимості показань» для перевірки добровільності наданого свідчення (зізнання). Якщо такі показання проходять перевірку, суд їх приймає. Якщо ж вони викликають сумнів або якщо доведено, що свідчення були отримані під тиском, в умовах жорстокого поведження або катування підозрюваного, суд їх не враховує. Ці допити

проводять за участю захисника, із застосуванням відеофіксації і обов'язковим роз'ясненням і дотриманням базових прав допитуваної особи. Про те, що проведення таких допитів та надання переваги показанням, наданим під час досудового слідства, над показаннями, наданими на відкритому суді, саме по собі не викликає питання справедливості судового провадження, якщо ця перевага обґрунтована і показання були надані за власним бажанням особи йдеться і в рішенні Європейського суду з прав людини «Макеян та інші проти Вірменії». Отже, підсумовуючи, можна констатувати що закріплена в КПК України абсолютна заборона використовувати досудові показання в суді є дуже жорстокою, в порівнянні з практиками багатьох західних юрисдикцій [2].

Окрім того, в останні десятиріччя в багатьох державах світу (Канада, Великобританія, Австралія, Норвегія та ін..) спостерігається тенденція щодо заміну класичного допиту на впровадження процесуального інтерв'ю (investigative interview). Хуан Мендес в своїй доповіді в якості спеціального доповідача ООН з питань тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання ще в 2016 році закликав міжнародне співтовариство розробити світові стандарти, які визнають процесуальне інтерв'ю прикладом кращої практики в роботі правоохоронних органів. Вибір на користь процесуального інтерв'ювання обумовлений тим, що вчені і практики з різних куточків світу рекомендували інтерв'ю на основі взаємної довіри як найбільш безпечний і ефективний підхід до розслідування злочинів, а також у протидії тероризму [3].

Наразі в Україні також реалізовується пілотний проект щодо впровадження процесуального інтерв'ю в діяльність органів досудового розслідування. Так, протягом останнього року, окремі детективи Національного антикорупційного бюро України та слідчі слідчих відділів розслідувань особливо тяжких злочинів слідчого управління Головного управління Національної поліції України у Львівській області та слідчого управління Головного управління Національної поліції України в Дніпропетровській області, після проходження відповідних тренінгів, проводять допити за методикою процесуального (слідчого) інтерв'ю під час розслідувань кримінальних злочинів [4].

Процесуальне (слідче) інтерв'ю - це метод проведення опитування (допиту), орієнтований на збір об'єктивної і неупередженої інформації в рамках проведення службового розслідування. Всі інтерв'ю називають процесуальним інтерв'ю незалежно від того, проводяться вони з постраждалими, свідками або підозрюваними, проте різниця між «класичним допитом» і «процесуальним інтерв'ю» є найбільш очевидними у разі їх порівняння на прикладі проведення допиту слідчим (детективом) підозрюваної особи: 1) мета процесуального інтерв'ю полягає в отриманні максимально об'єктивної інформації про обставини події, тоді як допит переважно спрямований на отримання визнання підозрюваної особи у скоєному кримінальному правопорушенні; 2) відмінності в цілі використання цих методів викликають істотну різницю в загальній атмосфері їх проведення. Так, зокрема, необхідною умовою проведення ефективного процесуального інтерв'ю є налагодження і підтримка

психологічного контакту з підозрюваним, що дозволяє усунути бар'єри в комунікації і сприяє отриманню необхідної інформації. Навпаки, допит орієнтований на встановлення контролю над підозрюваним особою, в тому числі з-за використання психологічних маніпуляцій для його схилення до давання свідчень проти себе; 3) в ході процесуального інтерв'ю слідчий використовує переважно відкриті питання, спрямовані на отримання максимальної кількості інформації, тоді як під час допиту переважають закриті запитання[3].

Моделі процесуального інтерв'ю діляться на класичні (такі, як PEACE і KREATIVE), гібридні (REID і PHASE) і спеціалізовані (NICHD і WISCI). Ці моделі відрізняються тим, який підхід до проведення опитування в рамках кримінального розслідування є домінуючим: обвинувальний (accusatorial) підхід, властивий для допиту, або підхід, який передбачає застосування методів опитування, спрямованих на збір інформації (information-gathering methods), властивий для процесуального інтерв'ю. Аналіз різних моделей процесуального інтерв'ю дозволяє виділити властиві їм загальні елементи, до яких відносяться: підготовка і планування, встановлення психологічного контакту, роз'яснення прав і порядку проведення інтерв'ю, отримання інформації, завершення і оцінка отриманої інформації і якості самого інтерв'ю. Сукупність цих елементів можна розглядати як якусь узагальнену модель процесуального інтерв'ю, основу якої складає британська модель PEACE, що є аббревіатурою її п'яти обов'язкових етапів: Planning & Preperation; Engage & Explaining; Account; Closure; Evaluation. Ця модель впроваджена в законодавстві Великобританії, Австралії, Канади, Нової Зеландії та окремих європейських країн [3]; [5]. Американські вчені також все частіше рекомендують замінити нинішні допити в США на модель інтерв'ю PEACE, відзначаючи, що «британський підхід до розслідування шляхом інтерв'ювання пропонує потенційно ефективну альтернативу класичному обвинувальному за своїм характером допиту» [6].

В Україні детективи і слідчі Національної поліції при проведенні допитів за методикою проведення процесуального інтерв'ю також використовують її узагальнену модель, елементи та умови якої були детально проаналізовані в дослідженні, що проводилося членами експертної групи з виробництва практик процесуального інтерв'ю, до складу якої увійшли детективи НАБУ, слідчі Державного бюро розслідувань, слідчі Національної поліції, прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, адвокати, представники кафедр кримінального процесу вузів Міністерства внутрішніх справ України та представники правозахисних організацій [3]; [7].

Автори дослідження та учасники пілотного проекту дійшли до висновку, що впровадження процесуального інтерв'ю на зміну традиційним допитам є сучасним світовим трендом, спрямованим на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування. Процесуальне інтерв'ю направляє правоохоронців проводити всебічне і об'єктивне розслідування обставин скоєного кримінального злочину і запобігає встановленню передчасних висновків. Як наслідок, цей метод допомагає органам правопорядку ефективно розслідувати факти кримінальних правопорушень і при цьому забезпечувати

процесуальні гарантії всіх учасників провадження, що сприяє формуванню стійких відносин довіри до роботи правоохоронних органів у цілому. Процес проведення такого опитування (допиту, інтерв'ю) може істотно вплинути на результат, справедливість, ефективність і надійність будь-якого подальшого кримінального провадження [3].

Для ефективності впровадження процесуального інтерв'ю в діяльність органів досудового розслідування пропонується ряд заходів, основні з яких спрямовані на: 1) зміну нормативного регулювання проведення допиту, а саме: надати судам можливість використовувати свідчення, дані в ході досудового розслідування, за умови дотримання критеріїв допустимості доказів, а також при забезпеченні процесуальних гарантій допитуваних осіб (участь адвоката, забезпечення права на мовчання, здійснення відеофіксації допиту); 2) забезпечення навчання працівників органів правопорядку (розробити і впровадити національну навчальну програму з процесуального інтерв'ю для різних рівнів навчальної підготовки прокурорів, слідчих (детективів) і оперативних працівників, а також окремо для керівників (як для базової підготовки при отримання освіти у вищих навчальних закладах, так і для первинної професійної підготовки, підвищення кваліфікації і додаткової підготовки), забезпечити поетапне проходження навчальної програми з процесуального інтерв'ю усіма слідчими (детективами) і їх керівництвом; 3) забезпечення підтримки впровадження процесуального інтерв'ю з боку органів досудового розслідування, а саме: розробити і впровадити єдині для органів досудового розслідування стандарти з облаштування кімнат для проведення допиту, єдині форми бланків протоколів допиту, плану допиту і оцінки якості проведення допиту та ін.) [3].

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітн. 2012 р. № 4651- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 07.11.2020).
2. Discussion paper «Розкажи мені що сталося, або зізнайся». Т. Філоненко, Ю. Белоусов, А. Орлеан, Є. Крапивін, В. Яворська https://drive.google.com/file/d/1u4NpuWydF6xsZ6n4VZ3pS9vuoxDEx4Kc/vi ew?fbclid=IwAR04JqaW7k2fyZ_-YIAC8_V2fKYCt2WjuSYwNQMJruZkee7flhHHlTHr6_k (дата звернення: 07.11.2020).
3. Розкажи мені що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. /Ю. Белоусов, О. Броневицька, С. Деркач, В.Луцик, А.Орлеан, В. Рогальська, Т.Філоненко, В.Яворська. К.: Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. 232с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/07/investigationresearch_web.pdf (дата звернення: 07.11.2020).

4. Процесуальне інтерв'ю в Україні: перші підсумки https://nabu.gov.ua/novyny/procesualne-intervyu-v-ukrayini-pershi-pidsumky?fbclid=IwAR1lymxlaLqnvT82wzh6ZNAgjfVbwSZnp_FaFRZkvZB6eh4ESzZ70g75I58 (дата звернення: 07.11.2020).
5. Луцик В.В., Гавгун С.Р. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. Часопис Київського університету права 2020 № 1 С. 316-323
6. Schollum M. Bringing PEACE to the United States: A Framework for Investigative Interviewing. URL: https://www.niaia.org/files/uploads/Schollum_PEACE.pdf (дата звернення: 07.11.2020).
7. Броневицька О.М. Фазова модель процесуального інтерв'ю. IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: кво вадіс?»: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС. 2018. С. 14-17.

Руденька Ірина Олександрівна,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ГЕМОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Упродовж сторіч дорогоцінні метали, дорогоцінне і напівдорогоцінне каміння відігравали важливу роль у грошовому обігу, складали його основу, власне, були грішми й предметом або засобом вчинення злочинів. Утрата дорогоцінними металами, дорогоцінним і напівдорогоцінним камінням колишнього місця в сучасному безпосередньому грошовому обігу призвела до того, що низка питань щодо їх обігу «випала» з поля зору дослідників кримінального, фінансового права та криміналістики.

Як свідчить судово-слідча практика, виробництво, видобуток, використання та операції із діамантами, дорогоцінним, напівдорогоцінним, декоративним камінням та їх аналогами відрізняється підвищеною криміногенністю, зумовлюють необхідність наукового дослідження та розроблення сучасних методик їх експертного дослідження, де пріоритетне місце посідає техніко-криміналістичне забезпечення проведення гемологічних експертиз.

Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів докладно розглядалися в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених (Г.А. Абдумаджидов, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, І.О. Ієрусалімов, П.Т. Скорченко, В.В. Тіщенко, Ю.М. Чорноус та ін.). Проведений аналіз робіт цих авторів показує, що їхні дослідження мають велике теоретичне й практичне значення.

На нашу думку, найбільш повно і обґрунтовано поняття «техніко-криміналістичного забезпечення» як складової криміналістичного забезпечення, розкриває А.В. Іщенко, який зазначає, що криміналістичне забезпечення, як і будь-яка діяльність, у найбільш загальному вигляді складається з трьох компонентів: суб'єкт, об'єкт та зв'язок між ними. Останній не є чимось постійним, а відрізняється різними поєднаннями, які у певні періоди часу можуть передувати один одному, змінюють один одного або співіснують один з одним. Це і є закономірностями предмета криміналістичного забезпечення як виду діяльності. Об'єктом буде діяльність з використання науково-технічного потенціалу, який складається з криміналістичних знань, криміналістичної освіти і криміналістичної техніки; суб'єктами – органи законодавчої влади, управління, а також науково-дослідні організації та навчальні заклади, наукові і практичні працівники, педагоги; взаємозв'язки і взаємовідносини між вказаними компонентами розподіляються за основними напрямками: організаційно-управлінського, наукового, інформаційного та правового забезпечення [1, с. 68-69].

Проведений В.В. Тіщенко аналіз сучасних наукових досліджень техніко-криміналістичного забезпечення практики боротьби зі злочинністю свідчить, що його основними напрямками є не тільки впровадження новітніх технічних розробок, а й удосконалення практики застосування комплексу техніко-криміналістичних засобів [2, с. 91].

Дослідження техніко-криміналістичного забезпечення проведення гемологічної експертизи відповідає сучасним завданням криміналістики, адже можна стверджувати, що саме криміналістика дає можливість реалізувати всі вимоги, які пред'являються до даної слідчої (розшукової) дії за допомогою належного використання відповідних технічних засобів, прийомів і методів їх використання. Розглянемо гемологічне обладнання.

Рефрактометр. Прилад, що призначений для вимірювання величини показників заломлення і величини двозаломлення дорогоцінного каміння (рис.1).

Рис. 1 Рефрактометр

Спектроскоп СГ-1. Прилад для визначення спектрів поглинання в кольорових каменях (рис. 2). Принцип простий: промінь поглинання відбивається від поверхні каменю або ж проходить через нього, пропускається через спектроскоп і розкладається на сім кольорів. При цьому один або ж кілька спектрів поглинається елементом-барвником. Таким чином, в спектроскопі ми повинні бачити спектри поглинання у вигляді темних смуг.

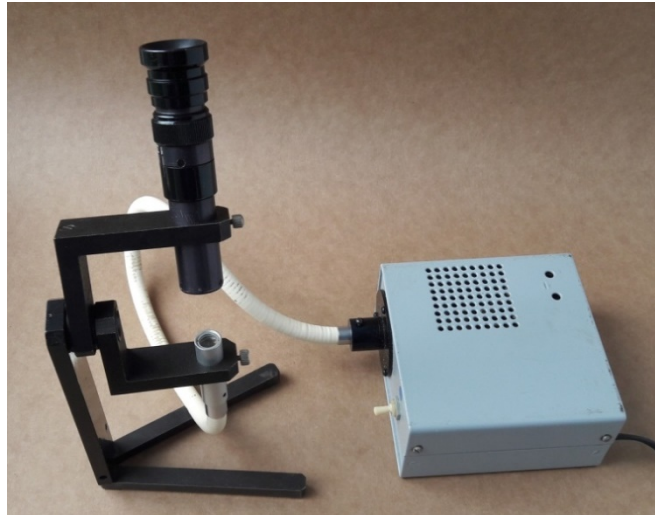

Рис. 2 Спектроскоп на підставці зі світловодом і освітлювачем ОГ-2.

Полярископ ПГ-2 використовують для визначення анізотропії, тобто відмінності властивостей середовища у різних напрямках. (рис. 3). Виконаний у вигляді корпусу прямокутної форми, всередині якого розміщена лампа розжарювання. Для виходу світла передбачені два вікна, закриті молочними скельцями. На горизонтальному майданчику корпусу закріплений один з поляроїдів і вертикальна направляюча у вигляді циліндричного стержня, на якій з можливістю вертикального переміщення і кругового обертання встановлені лупа і другий поляроїд.

Рис. 3 Полярископ з двома поляроїдами.

Лупа ЛГ-1 призначена для вивчення зовнішньої і внутрішньої будови каменю (рис. 4). Виконана вона у вигляді корпусу циліндричної форми, всередині якого розміщена оптична система, що складається з вимірювальної шкали і двох ідентичних, симетрично розташованих склеєних компонентів. Вимірювальна шкала являє собою скляну пластинку, на яку нанесена напиленням хрому вимірювальна шкала з діапазоном вимірювань від 0 до 20 мм і ціною поділки 0,1мм.

Рис. 4 Лупа з 30^X збільшенням.

Олівці для визначення твердості – набір металевих тримачів з вставленими в них уламками стандартних мінералів зі шкали Мооса (рис. 5).

Рис. 5 Олівці твердості від 5 до 10 за Шкалою Мооса.

Ультрафіолетові лампи. Для діагностики самоцвітів використовують як довгохвильове (400–315 нм), так і короткохвильове випромінювання (280–215 нм), джерела якого часто змонтовані в одній установці (рис. 6).

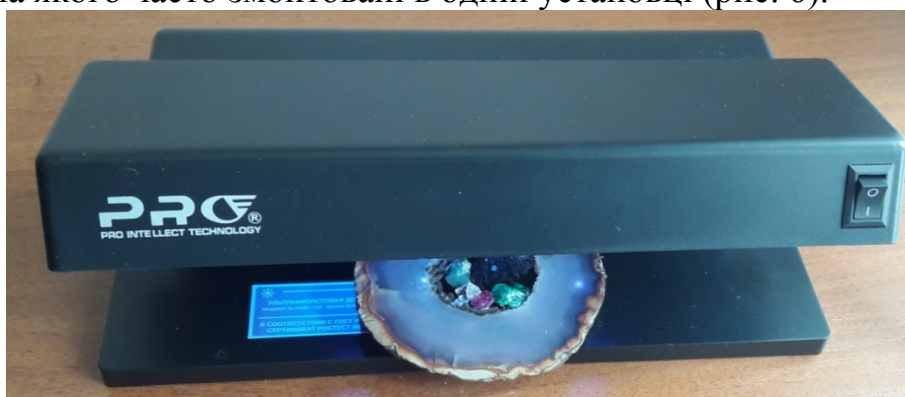

Рис. 6. Ультрафіолетова лампа PRO 12 LED.

Мікроскоп призначений для вивчення внутрішньої будови каменю, а також для діагностики включень (твердих, рідких, газових і їх комбінацій) (рис. 7). З

допомогою мікроскопа відрізняють природні камені від синтетичних аналогів і визначають імітації.

Рис. 7 Бінокулярний мікроскоп.

Гемологічна лампа. Лампа з розсіяним «денним світлом», з двома 15-ватними елементами (рис. 8). При розбракуванні алмазів за забарвленням їх розглядають з боку павільйону на нейтральному білому фоні (наприклад, на складеному аркуші білого паперу або спеціальному підносі для сортування каменів).

Рис. 8 Гемологічна лампа.

Підсумовуючи, можна зазначити, що вибір досліджуваних засобів, які використовуються в процесі проведення судово-гемологічної експертизи,

визначається умовами проведення експертизи, зокрема матеріально-технічною базою, наявними у замовника та у випробувальній лабораторії засобами вимірювання. Крім того, оснащення експерта засобами гемологічного обладнання та оргтехніки залежить від матеріальних можливостей експертної установи.

Бібліографічні посилання

1. Іщенко А.В. Теорія та практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посібник / А.В. Іщенко, І.О. Іерусалімов, Ж.В. Удовенко. К. : Центр учбової літератури, 2007.

2. Тіщенко В.В. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монографія: / В.В. Тіщенко, А.А. Барцицька. Одеса: Фенікс, 2012. 260 с.

Свистіль С. В.

(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю МАЛОЛІТНЬОЇ АБО НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Як відомо, для швидкого та повного розкриття кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять ряд дій, які мають пізнавальну спрямованість. Перш за все варто звернути увагу, що слідчі дії істотно пов'язанні із дотриманням прав і законних інтересів осіб. На сьогоднішній день досить багато питань виникає з приводу проведення допиту, адже у результаті цього одержується великий об'єм інформації, що стосується кримінального провадження.

Розглядаючи деякі з особливостей допиту неповнолітнього чи малолітнього слід зазначити, що такий допит дещо відрізняється від допиту дорослої особи. Очевидною стала необхідність розроблення процесуальних механізмів, які більшою мірою допоможуть з'ясувати обставини. Проаналізувавши практику минулих років, опинившись в умовах допиту, який супроводжується маніпулятивними техніками, залякуванням, а іноді й тортурами, будь-яка людина сильно нервує, а це сповільнює роботу мозку та пам'яті. У той же час необхідно зазначити, що в основі процесуального інтерв'ю лежать принципи міжособистісного спілкування - повага, етика та права людини. Безумовно, методологія процесуального інтерв'ю дозволяє тестувати не одну ключову, а всі можливі гіпотези, виключаючи ті, що спростовуються кримінального провадження [1].

На відміну від іноземних працівників поліції, в Україні про такий метод відомо вузькому колу осіб, а тому процесуальне інтерв'ю щодо дітей проходить не належним чином. Під час інтерв'ю малолітньої чи неповнолітньої особи застосовуються загальні правила, що встановлені ст. 224 та ст. 226 КПК України [2]. Слід зазначити, що нижню вікову межу законодавець не встановлює і тому

всі діти до 14 років віднесені до категорії малолітніх осіб, а можливість їх інтерв'ю визначається конкретною ситуацією, зокрема колом і характером обставин відомі малолітній особі, які необхідно встановити.

Одним із нововведень є те, що створені «зелені кімнати» з метою проведення інтерв'ю дітей, які фігурують як потерпілі чи свідки, в умовах, що мінімізують повторну травматизацію психіки дитини. Успішність такого інтерв'ювання дитини визначається місцем розташування та облаштування приміщення, в якому він буде проведений; попереднім психологічним вивченням дитини, завдяки якому можна підготувати її до співпраці з правоохоронцями [3, с. 11]. Методичні рекомендації передбачили і те, що є необхідність не лише у наявності зелених стін, шпалер, килимового покриття, меблів, звукоізоляції, але й у наявності спеціально створених іграшок у вигляді людей, як і жіночої, так і чоловічої статі, які мають усі відповідності до фізіології людей. Такі іграшки дають можливість з'ясувати всю інформацію щодо кримінальних проваджень, що стосуються сексуального насильства, зґвалтування дітей, які у зв'язку із недостатнім розвитком не можуть пояснити усіх дій і назвати належним чином певні органи.

Моделі процесуального інтерв'ю неповнолітніх і малолітніх осіб пройшли тривалий шлях розвитку. Найпоширенішою класичною моделлю процесуального інтерв'ю, яка повністю заперечує застосування обвинувального підходу є модель PEACE. PEACE—це абревіатура, що складається з назв етапів цієї моделі, яких має дотримуватися кожен інтерв'юер. Мова йде про те, що з використанням такої моделі потрібно спланувати та підготуватись до інтерв'ю; встановити контакт із дитиною та роз'яснити процедуру, яка проходитиме; дитина здійснює виклад обставин кримінального провадження; завершення інтерв'ю; та оцінка проведеного інтерв'ю [4, с. 27].

Враховуючи вище викладене, необхідно розглянути кожен із етапів інтерв'ю. В процесі планування та підготовки необхідно насамперед визначити мету інтерв'ю на основі плану розслідування, який містить усі відповідні та конкуруючі версії, що підлягають перевірці. Також оскільки інтерв'ю підлягає дитина, то слід підготувати організаційні моменти, а саме забезпечити присутність законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

Встановлення контакту із малолітнім чи неповнолітнім та роз'яснення процедури полягає передусім у встановленні психологічного контакту з дитиною. Найперше, пропонується дитині розповісти про себе та в процесі цієї розмови слідчий пояснює правила та причини проведення інтерв'ю. Якщо дитина складно іде на контакт, пропонується зіграти гру, в ході якої ставляться питання, а відповідь на які буде «так або ні».

В подальшому пропонується малолітній або неповнолітній особі розповісти про всі обставини, які стосуються кримінального провадження. Проходить таке інтерв'ю у вільній розповіді дитини власними словами, шляхом «вільного пригадування» ситуації, в якій вона опинилась. Важливо зазначити, що у ході інтерв'ю пропонується уникати перебивання, швидкого переходу до інших тем або ж до попередніх, постановки у одному питанні декількох, що

призводить до дезорієнтування дитини. Слідчому також пропонується попросити пригадати дитину, як вона почувалася в той день, що вона бачила, якою була погода. Безумовно, пригадування таких деталей дозволить дитині точніше згадати умови на момент інциденту.

На етапі завершення інтерв'ю слідчому рекомендується перевірити надану інформацію та переконатись, що всю інформацію дитина розповіла. Слід також повідомити дитині, що вона має захист та може бути відкритою для подальшої співпраці.

На останньому етапі відбувається оцінка зібраної та отриманої інформації, оцінюється й якість проведення інтерв'ю, легкість обміну інформацією. Таким чином, необхідно з'ясувати чи досягнута мета інтерв'ю, а також визначити позитивні аспекти і розглянути можливості для вдосконалення процесу проведення інтерв'ю. Ця стадія – це шанс оцінити отриману під час інтерв'ю інформацію в контексті її впливу на досудове розслідування в цілому.

Отже, процесуальне інтерв'ю має свої переваги і демонструє ефективність інтерв'ювання для розслідування будь-яких злочинів. Проаналізувавши усю суть даного питання, з'являється необхідність розробити та впровадити національну навчальну програму з процесуального інтерв'ю в Україні. Співробітники поліції повинні бути належним чином навчені для того, щоб отримувати інформацію без застосування насильства та із використанням нових моделей інтерв'ю.

Бібліографічні посилання

1. Допит vs процесуальне інтерв'ю: що ефективніше для розслідування? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/golovna/dopit-vs-procesualne-intervyu-shcho-efektivnishe-dlya-rozliduvannya.html>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. «Зелені кімнати»: нормативно-правове забезпечення функціонування / К.Б. Левченко, М.В. Євсюкова ; за заг. ред. О.М. Бандурки та К.Б. Левченко. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2012. – 24 с.

4. Ю. Белоусов, О. Броневицька, С. Деркач, В. Луцик, А. Орлеан, В. Рогальська, Т. Філоненко, В. Яворська «Розкажи мені що сталося, або зізнайся». Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. — К.: Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. — 232 с.

Сивоєриова Тетяна Леонідівна,
викладач кафедри кримінально-
правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Єрмеков Єрсултан Сулейменович,
докторант Академії правоохоронних
органів Республіки Казахстан

ОКРЕМІ СПОСОБИ ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОБЛІКОМ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН

З кожним роком автомобілепотік в світі збільшується в рази, що у свою чергу породжує виникнення нових способів скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із обліком транспортних засобів, а відповідно і нових методів розкриття таких кримінальних правопорушень. При порівнянні практики виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обліком транспортних засобів, в Україні та Республіці Казахстан, можна помітити певні спільні риси не тільки щодо способів фальсифікації ідентифікаційних номерів транспортних засобів, а й перспективність розслідування таких правопорушень. Так, зміни в процедурі реєстрації (перереєстрації) транспортних засобів в Республіці Казахстан (відміна огляду під час перереєстрації), призвели до того, що спостерігається збільшення автомобілів «двійників» - з однаковими VIN-кодами. З огляду статистичних даних в Україні за останні роки (з 2014 року) за кримінальними провадженнями по ст.290 КК України тільки 1-2 % направляються до суду з обвинувальним актом [1].

Слід також зазначити, що експлуатація транспортного засобу з підробленим або зміненим ідентифікаційним номером, номером двигуна, шасі або кузова, або зміненим без дозволу відповідних органів номерної панелі з ідентифікаційним номером транспортного засобу не передбачає окремого складу кримінального правопорушення, а передбачає лише адміністративну відповідальність, яка передбачена статтею 121-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2]. В частині кримінальної відповідальності може лише розглядатися тільки дії, що передбачає частина четверта ст. 358 КК України, як використання завідомо підробленого документу, в даному випадку документу виданого на транспортний засіб з підробленим або зміненим ідентифікаційним номером, номером двигуна, шасі або кузова, або зміненим без дозволу відповідних органів номерної панелі з ідентифікаційним номером транспортного засобу [3].

Одразу ж виникає питання, яким чином власник транспортного засобу, що має ознаки підроблення, отримав завідомо неправдивий документ для подальшого використання транспортного засобу.

Відповідно до п.3 Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів,

напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1998 р. № 1388 державна реєстрація транспортних засобів проводиться територіальними органами з надання сервісних послуг МВС (далі - сервісні центри МВС) з метою здійснення контролю за відповідністю конструкції та технічного стану транспортних засобів установленим вимогам стандартів, правил і нормативів, дотриманням законодавства, що визначає порядок сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), використанням транспортних засобів в умовах воєнного і надзвичайного стану, а також для ведення їх обліку та запобіганню вчиненню щодо них протиправних дій [4].

Державна реєстрація (перереєстрація), зняття з обліку транспортних засобів сервісними центрами МВС може проводитися через центри надання адміністративних послуг, утворені відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги», на основі рішень, узгоджених між сервісними центрами МВС та органами, які прийняли рішення про утворення центрів надання адміністративних послуг.

Центри надання адміністративних послуг підключаються до електронних баз даних (реєстрів), необхідних для проведення державної реєстрації (перереєстрації) та зняття з обліку транспортних засобів, з метою прийняття, перевірки та передачі документів, видачі оформлених результатів.

Державний облік зареєстрованих транспортних засобів передбачає реєстрацію, накопичення, узагальнення, зберігання і передачу інформації про такі засоби та відомостей про їх власників, які вносяться до Єдиного державного реєстру транспортних засобів, держателем якого є Міністерство внутрішніх справ України.

Для оптимізації процедури державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку (далі – державна реєстрація) автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів (далі – ТЗ), захист майнових прав громадян, а також виявлення фактів знищення, підробки або зміни номерів вузлів та агрегатів ТЗ, підроблення реєстраційних документів на транспортний засіб та інших документів, які є підставою для реєстрації транспортного засобу (далі – реєстраційні документи) у територіальних органах з надання сервісних послуг Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 18.01.2016 № 28, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 09 лютого 2016 р. за № 204/28334, затверджена Інструкція з організації взаємодії підрозділів Експертної служби МВС із територіальними органами з надання сервісних послуг МВС.

Надання таких монопольних повноважень Державі, в особі співробітників Сервісних центрів та Експертних підрозділів системи МВС України, свідчить у першу чергу про обов'язок встановлення фактів підроблення, та негайне повідомлення органам досудового розслідування про такі факти, та надання підтверджуючих матеріалів має в першу чергу передбачати відповідальність посадових осіб, які на час проведення огляду транспортного засобу при його реєстрації (перереєстрації) допустили подальше використання такого

транспортного засобу, а також здійснили внесення завідомо неправдивої інформації до Єдиного державного реєстру транспортних засобів.

Таким чином, виявлення підроблення або зміни ідентифікаційних номерів, номерів двигунів, шасі або кузова, або змінення без дозволу відповідних органів номерної панелі з ідентифікаційним номером транспортного засобу працівниками Сервісних центрів та Експертних установ системи МВС це є основний законодавчо закріплений спосіб виявлення такого виду злочину. Будь який виявлений подібний факт має бути негайно повідомлений органу досудового розслідування для обов'язково внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, у відповідності до ст. 214 КПК України.

А враховуючи, що відповідно до Порядку, експлуатація транспортних засобів, що не зареєстровані (не перереєстровані) в уповноважених органах МВС та без номерних знаків, що відповідають державним стандартам, а також ідентифікаційні номери складових частин яких не відповідають записам у реєстраційних документах або знищені чи підроблені, забороняється, зазначений транспортний засіб має бути переданий до органу досудового розслідування для дослідження в експертній установі та визначення як речовий доказ у кримінальному провадженні.

Невиконання чи неналежне виконання своїх повноважень посадовими особами Сервісних центрів, які, виявляють факти підроблення або зміни ідентифікаційних номерів, номерів двигунів, шасі або кузова, або змінення без дозволу відповідних органів номерної панелі з ідентифікаційним номером транспортного засобу, призводить до подальшої незаконної експлуатації транспортного засобу, використання його у шахрайських цілях з корисною метою, а також укриття, або маскування інших більш тяжких злочинів.

Таким чином, можна зазначити, що в Україні, на відміну від Республіки Казахстан, існує процедура звіряння ідентифікуючих даних під час перереєстрації транспортних засобів. Така процедура за своєю суттю є основним способом виявлення порушень щодо обліку транспортних засобів, а отже ретельність та уважність уповноважених осіб під час проведення цієї процедури дасть змогу вчасно виявляти кримінальні правопорушення, пов'язані з обліком транспортних засобів.

Бібліографічні посилання

1. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=104402

2. 3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1813>

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n198>

4. Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на

шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1998 р. № 1388. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1388-98-п#Text>

Сіренька Дар'я Сергіївна,

курсант IV курсу

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Зарубей Вікторія Володимирівна,

професор кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження відіграє важливу роль в процесі запобігання злочинності та ефективної боротьби з нею. Інститут забезпечення безпеки осіб є невід'ємним елементом реалізації основоположних прав та свобод людини і громадянина. Так, ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найважливішою соціальною цінністю [1].

Розкриття кримінальних правопорушень безпосередньо залежить від всебічного та повного дослідження обставин кримінального провадження, встановлення фактів та відомостей, що дає можливість правильно оцінити докази та прийняти рішення у конкретній ситуації. Важливим джерелом виявлення таких фактів та відомостей безперечно можна вважати показання свідків, потерпілих та інших учасників кримінального провадження. Тому з огляду на це забезпечення їх участі у кримінальному провадженні є одним із основних завдань органів досудового розслідування та суду, оскільки достовірні показання насамперед дозволяють перевірити отримані відомості, встановити належність доказів та виявити нові.

Досить часто на практиці трапляються випадки, коли свідки або потерпілі відмовляються давати показання, змінюють свої попередні свідчення або ж надають неправдиву інформацію, а також ухиляються від вчинення процесуальних дій у зв'язку з тим, що існує загроза застосування до них, членів їхніх сімей, близьких родичів насильства чи інших форм протиправного впливу. За матеріалами опитування прокурорів та слідчих, у 40% проваджень по злочинах проти життя і здоров'я особи мав місце протиправний вплив на свідків. Його було вчинено у формі: 43% – насильства; 8% – погрози розголосу відомостей; 24% – підкупу. Внаслідок таких дій, близько 30% осіб – змінювали свідчення та до 30% – ухилялися від участі у кримінальному провадженні [2, с. 208].

Саме ефективне застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є єдиним способом уникнення подібних ситуацій. Зокрема, у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) наявні положення, що спрямовані на унеможливлення такого протиправного впливу. Наприклад, у розділі II КПК України містяться заходи забезпечення кримінального провадження, які направлені попередити можливий негативний вплив на учасників кримінального провадження. Крім того, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає відповідальність за нежиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст.380 ККУ України), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України), що є важливою гарантією забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Проте основним нормативно-правовим актом України у даній сфері є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (далі – Закон), який регламентує підстави, приводи та порядок здійснення уповноваженими органами заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, житло і майно осіб, які беруть участь у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень. Відповідно до ст. 20 Закону підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну. Приводом для вжиття зазначених заходів може бути: – заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; – звернення керівника відповідного державного органу; – отримання оперативної чи іншої інформації про наявність відповідної загрози [3].

Так, наприклад, 12 лютого 2020 року Комінтернівський районний суд м. Харкова при розгляді у відкритому судовому засіданні в м. Харкові в кримінальному провадженні, відомості про кримінальне правопорушення у якому, внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12015220540002993 від 31.12.2015 року за обвинуваченням ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, який обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України клопотання про застосування заходів безпеки,- встановив: в провадженні суду знаходиться кримінальне провадження за обвинуваченням ОСОБА_3, у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України.

В судовому засіданні потерпілою, законним представником неповнолітньої потерпілої - ОСОБА_1 та законним представником неповнолітньої потерпілої - ОСОБА_2 заявлено клопотання про забезпечення заходів безпеки у вигляді особистої охорони, оскільки на їх адресу надходять погрози стосовно завдання шкоди їх життю та здоров'ю, а також життю та здоров'ю їх близьких. При цьому, ОСОБА_1, зазначила, що у даному кримінальному провадженні вона є потерпілою, тому нею будуть надаватись пояснення через які їй, та членам її

родини може загрожувати небезпека для життя та здоров'я. Прокурор Тимченко Н.О., захисник обвинуваченого - адвокат Бондаренко Н.В., обвинувачений - ОСОБА_3 не заперечували проти клопотання потерпілої, законного представника неповнолітньої потерпілої - ОСОБА_1, законного представника неповнолітньої потерпілої - ОСОБА_2 .

Суд, заслухавши думку учасників судового провадження, дійшов наступного. Так, згідно ч. 1 ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», заходи щодо безпеки осіб, взятих під захист, застосовуються тільки за наявності підстав, зазначених у статті 20 цього Закону. Порядок здійснення заходів безпеки визначається цим Законом, іншими актами законодавства України. Відповідно до положень ч. 1 ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути, зокрема, заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича.

Таким чином, враховуючи, що ОСОБА_1 є учасником кримінального провадження - має статус потерпілої, крім того, враховуючи, що законним представником неповнолітньої потерпілої - ОСОБА_2 під час судового провадження вказано, що на їх адресу, надходять погрози щодо завдання шкоди здоров'ю та життю ним та їх близьким, тому суд вважає за необхідне клопотання потерпілої, законного представника неповнолітньої потерпілої - ОСОБА_1 та законного представника неповнолітньої потерпілої - ОСОБА_2 про забезпечення заходів безпеки у вигляді особистої охорони задовольнити, та застосувати заходи безпеки у вигляді особистої охорони щодо ОСОБА_1 , ІНФОРМАЦІЯ_2 , ОСОБА_2 , ІНФОРМАЦІЯ_3 , ОСОБА_4 , ОСОБА_5 , ІНФОРМАЦІЯ_4 , ОСОБА_6 , ІНФОРМАЦІЯ_5 , з метою запобігання завдання шкоди життю та здоров'ю останніх [4].

Отже, процедура забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні має важливе значення в процесі розслідування, виявлення, запобігання та попередження кримінальних правопорушень, оскільки всі учасники кримінального провадження мають бути впевнені в тому, що їх участь не спричинить для них та їх близьких будь-яких негативних наслідків. Держава в особі уповноважених органів повинна гарантувати учасникам кримінального провадження здійснення своїх невід'ємних прав та свобод і в разі потреби надати їм відповідний захист.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Підтримання прокурором державного обвинувачення : підручн. [для студентів вищих юридичних навчальних закладів] / Є. Блажівський, М. Якимчук,

І. Козьяков, М. Туркот та ін. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – 512 с.

3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>

4. Ухвала Комінтернівського районного суду м. Харкова у справі № 641/5619/16-к від 12 лютого 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87627003>

Сіроух Ірина Володимирівна,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

В умовах реформування правової держави, її економічної та соціальної сфер, особливої уваги набуває протидія кримінальним правопорушенням проти моральності.

На необхідність законодавчого, організаційно-тактичного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням проти моральності наголошували низка учених, зокрема: Є. Ю. Буждиганчук, Д. О. Кирюха, М. В. Куратченко. В. О. Лазарєв, В. О. Малярова, К. Ю. Назаренко та ін.

Одним з найбільш небезпечних діянь у сфері моральності є створення місць розпусти, сутенерство, втягнення неповнолітніх у заняття проституцією та ін. Особливі складнощі під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень виникають, коли до злочинної діяльності залучаються організовані кримінальні угруповання.

На думку Є. Ю. Буждиганчук, це зумовлено тим, що до злочинів залучається значна кількість осіб, зокрема, для організації злочинної діяльності та вчинення різноманітних супутніх кримінально караних діянь. Тому дослідження питань криміналістичного забезпечення розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою, є надзвичайно важливим на сучасному етапі розвитку нашого суспільства. Завдяки застосуванню різноманітних сучасних технологій (мережі Internet, мобільних телефонів), злочинні групування вдосконалюють свою діяльність та знаходять новітні способи вчинення злочинів. Використання лідерами кримінальних групувань корумпованих зв'язків в органах влади й управління, правоохоронних органах надає злочинній діяльності більш тривалий та латентний характер. Лише у 7 % лідери злочинних груп притягувалися до кримінальної відповідальності, що свідчить про стійкість ОГ та досить розгалужену ієрархічну систему надання послуг інтимного характеру.

Втім визначити справжні розміри організованої злочинності у зазначеній «сфері послуг» досить складно, адже більшість випадків їх учинення залишаються латентними. Означене актуалізує низку питань у сфері виявлення та розслідування сутенерства, вчиненого ОГ, що породжує уникнення злочинцями відповідальності за свої діяння. Тому діяльність підрозділів Національної поліції України у цьому напрямі потребує певних коригувань з урахуванням сучасних потреб практики та сучасних форм і методів протидії злочинній діяльності у сфері моральності [1, с. 1-2].

Окрім того, К. Ю. Назаренко відзначає, що за даними Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, суттєво збільшилася кількість нерозкритих злочинів, значно знизилась якість їх розслідування органами досудового слідства. За цих умов важливого значення набуває удосконалення слідчої діяльності, один із напрямів якої полягає у підвищенні ефективності проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та розшукових заходів. Зважаючи на це, криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, сьогодні потребує розробки й суттєвого оновлення. На необхідність розробки окремої методики розслідування цих злочинів вказали 92 % опитаних працівників слідчих підрозділів Національної поліції України [1, с. 6].

На підставі узагальнення правоохоронної практики, зокрема аналізу кримінальних справ й кримінальних проваджень, узагальнення даних опитування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, можна дійти висновку, що на сьогодні так звана «секс-індустрія» відноситься до п'яти найбільш прибуткових сфер кримінальної діяльності.

Останнім часом у науковій літературі та суспільстві відбувається дискусія, а що робити з такою діяльністю.

Так, з однієї сторони представники громадськості вважають, що така діяльність посягає на концептуальні засади виховання, релігійні основи, звичаї та норми моралі. Негативно впливає на молодь та майбутні покоління. Безумовно з цим не можна не погодитися.

З іншого боку, прихильники легалізації проституції наводять досвід Європи, обґрунтовуючи можливість: наповнити державний бюджет, запобігти певним злочинам та соціально-небезпечним хворобам (СНІД, туберкульоз, венеричні захворювання).

Так, на сьогодні, у 8 країнах Європи (Австрії, Німеччині, Греції, Латвії, Нідерландах, Туреччині, Угорщині, Швейцарії) проституція повністю легалізована. Проте деякі країни ЄС легалізували індивідуальну проституцію, проте заборонили роботу борделів і сутенерів (Бельгія, Люксембург, Польща, Чехія).

Сьогодні спостерігається розвиток такого напрямку як «секс-туризм». Більшість людей намагаються потрапити у країни, де розвинутий секс-бізнес, для отримання яскравих вражень.

Окрім того, деякі туроператори в Україні дедалі частіше пропонують 5-зіркові готелі – так звані «21+», концепцію яких складають «вільні статеві відносини».

Нажаль така тенденція спостерігається і в країнах із суворими релігійними правилами й традиціями.

Зважаючи на це, дана проблематика має цілу палітру актуальних дискусійних питань та наукових підходів, які потребують негайного вирішення з урахуванням сучасного розвитку суспільства взагалі, та стану правоохоронної практики зокрема.

Бібліографічні посилання

1. Буждиганчук Є.Ю. Розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою : Автореф. дисер. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. (спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) / Буждиганчук Євдокія Юріївна. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». К., 2020. 20 с.

2. Назаренко К.Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. (спец. 12.00.09) / Назаренко Катерина Юріївна. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2016. 218 с.

Скок Олександра Сергіївна,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Заркенов Медет Сембаєвич,

докторант Академії правоохоронних органів при Генеральній прокуратурі Республіки Казахстан

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН

Відповідно до п. 8 ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кіберзлочином або комп'ютерним злочином є суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України [1].

Чинний Кримінальний кодекс України (далі КК України) в Розділі XVI регулює питання кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [2],

натомість Кримінальний кодекс Республіки Казахстан (далі КК РК) у Главі 7 встановлює кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері інформатизації та зв'язку [3].

За статистичними даними Генеральної прокуратури України [4], починаючи з 2015 року кількісний показник кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку становив 598 зареєстрованих кримінальних правопорушень; у 2016 р. – 865; у 2017 р. – 2673; у 2018 р. – 2301; у 2019 р. – 2204; у 2020 р. (10 місяців) – 2217. При цьому, кількість кримінальних правопорушень, по яким особам вручено повідомлення про підозру по ст.ст. 361-363¹ КК України у 2015 р. – 263; у 2016 р. – 472; у 2017 р. – 1272; у 2018 р. – 1608; у 2019 р. – 1481; у 2020 р. (10 місяців) – 1515.

Статистична картина щодо зареєстрованих окремих кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XVI КК України, виглядає наступним чином: у 2015 р. за ст. 361 КК України «Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку» – 432; у 2016 р. – 494; у 2017 р. – 1795; у 2018 р. – 1023; у 2019 р. – 1183; у 2020 р. (10 місяців) – 1035; у 2015 р. за ст. 361¹ КК України «Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут» – 21; у 2016 р. – 15; у 2017 р. – 35; у 2018 р. – 134; у 2019 р. – 191; у 2020 р. (10 місяців) – 114; у 2015 р. за ст. 361² КК України «Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації» – 59; у 2016 р. – 28; у 2017 р. – 64; у 2018 р. – 52; у 2019 р. – 57; у 2020 р. (10 місяців) – 121; у 2015 р. за ст. 362 КК України «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї» – 75; у 2016 р. – 311; у 2017 р. – 670; у 2018 р. – 1070; у 2019 р. – 762; у 2020 р. (10 місяців) – 933; у 2015 р. за ст. 363 КК України «Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється» – 9; у 2016 р. – 15; у 2017 р. – 6; у 2018 р. – 12; у 2019 р. – 7; у 2020 р. (10 місяців) – 11; у 2015 р. за ст. 363¹ КК України «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку» – 2; у 2016 р. – 2; у 2017 р. – 3; у 2018 р. – 10; у 2019 р. – 4; у 2020 р. (10 місяців) – 3.

За даними Комітету з правової статистики та спеціальним облікам Генеральної прокуратури Республіки Казахстан [5], за останні п'ять років, кількість правопорушень у сфері інформатизації та зв'язку, зареєстрованих в

ЄРДР наступна: у 2015 р. – 130; у 2016 р. – 113; у 2017 р. – 97; у 2018 р. – 68; у 2019 р. – 99; у 2020 р. (10 місяців) – 59.

У 2015 р. за ст. 205 КК РК «Неправомірний доступ до інформації, в інформаційну систему або мережу телекомунікацій» було зареєстровано правопорушень – 47; у 2016 р. – 42; у 2017 р. – 52; у 2018 р. – 27; у 2019 р. – 59; у 2020 р. (10 місяців) – 46; у 2015 р. за ст. 206 КК РК «Неправомірні знищення або модифікація інформації» – 13; у 2016 р. – 9; у 2017 р. – 21; у 2018 р. – 13; у 2019 р. – 5; у 2020 р. (10 місяців) – 3; у 2015 р. за ст. 207 КК РК «Порушення роботи інформаційної системи або мереж телекомунікацій» – 9; у 2016 р. – 11; у 2017 р. – 3; у 2018 р. – 3; у 2019 р. – 6; у 2020 р. (10 місяців) – 2; у 2015 р. за ст. 208 КК РК «Неправомірне заволодіння інформацією» – 13; у 2016 р. – 17; у 2017 р. – 4; у 2018 р. – 11; у 2019 р. – 9; у 2020 р. (10 місяців) – 3; у 2015 р. за ст. 209 КК РК «Примус до передачі інформації» – 1; у 2016 р. – 0; у 2017 р. – 0; у 2018 р. – 1; у 2019 р. – 0; у 2020 р. (10 місяців) – 0; у 2015 р. за ст. 210 КК РК «Створення, використання або розповсюдження шкідливих комп'ютерних програм і програмних продуктів» – 20; у 2016 р. – 10; у 2017 р. – 7; у 2018 р. – 4; у 2019 р. – 3; у 2020 р. (10 місяців) – 2; за ст. 211 КК РК «Неправомірне поширення електронних інформаційних ресурсів обмеженого доступу» – 19; у 2016 р. – 17; у 2017 р. – 7; у 2018 р. – 6; у 2019 р. – 8; у 2020 р. (10 місяців) – 2; за ст. 212 КК РК «Надання послуг для розміщення інтернет-ресурсів, які переслідують протиправні цілі» – 4; у 2016 р. – 2; у 2017 р. – 1; у 2018 р. – 1; у 2019 р. – 2; у 2020 р. (10 місяців) – 0; за ст. 213 КК РК «Неправомірні зміна ідентифікаційного коду абонентського пристрою стільникового зв'язку, пристрою ідентифікації абонента, а також створення, використання, поширення програм для зміни ідентифікаційного коду абонентського пристрою» – 4; у 2016 р. – 5; у 2017 р. – 2; у 2018 р. – 2; у 2019 р. – 7; у 2020 р. (10 місяців) – 1.

Серед діянь, відповідальність за які встановлено Розділом XVI Особливої частини КК України нетяжкими злочинами є діяння, передбачені ч. 1 ст. 361, ч. 1 ст. 361¹, ч. 2 ст. 361¹, ч. 1 ст. 361², ч. 2 ст. 361², ч. 1 ст. 362, ч. 2 ст. 362, ч. 1 ст. 363¹, ч. 2 ст. 363¹; тяжкими злочинами – ч. 2 ст. 361, ч. 3 ст. 362, 363.

За КК РК кримінальними проступками є діяння, передбачені ч. 1 ст. 205, ч. 2 ст. 205, ч. 1 ст. 206, ч. 1 ст. 208, ч. 1 ст. 211, ч. 1 ст. 213; злочинами невеликої тяжкості – ч. 3 ст. 205, ч. 2 ст. 206, ч. 1 ст. 207, ч. 2 ст. 208, ч. 1 ст. 209, ч. 1 ст. 212, ч. 2 ст. 213; злочинами середньої тяжкості – ч. 2 ст. 207, ч. 1 ст. 210, ч. 2 ст. 211, ч. 3 ст. 213; тяжкими злочинами – ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 207, ч. 3 ст. 208, ч. 2 ст. 209, ч. 3 ст. 209, ч. 2 ст. 210, ч. 3 ст. 210, ч. 3 ст. 211, ч. 2 ст. 212.

Покарання, передбачені в санкціях статей Особливої частини КК України та КК РК, за досліджувані кримінальні правопорушення, можна поділити на наступні групи : покарання, не пов'язані з позбавленням волі; альтернативні покарання, або позбавлення волі, або інше, більш м'яке покарання; покарання у виді позбавлення волі.

Так, за КК України покарання, не пов'язані з позбавленням містяться в санкціях ч. 1 ст. 362, ст. 363, ч. 1 ст. 363¹; альтернативні покарання, або

позбавлення волі, або інше, більш м'яке покарання – ч. 1 ст. 361, ч. 1 ст. 361¹, ч. 1 ст. 361², ч. 2 ст. 363¹; покарання у виді позбавлення волі – ч. 2 ст. 361, ч. 2 ст. 361¹, ч. 2 ст. 361², ч. 2 ст. 362, ч. 3 ст. 362.

Для порівняння КК РК покарання, не пов'язані з позбавленням містить в санкціях ч. 1 ст. 205, ч. 2 ст. 205, ч. 1 ст. 206, ч. 1 ст. 208, ч. 1 ст. 211, ч. 1 ст. 213; альтернативні покарання, або позбавлення волі, або інше, більш м'яке покарання – ч. 3 ст. 205, ч. 2 ст. 206, ч. 1 ст. 207, ч. 2 ст. 207, ч. 2 ст. 208, ч. 1 ст. 209, ч. 1 ст. 210, ч. 2 ст. 210, ч. 2 ст. 211, ч. 1 ст. 212, ч. 2 ст. 213; покарання у виді позбавлення волі – ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 207, ч. 3 ст. 208, ч. 2 ст. 209, ч. 3 ст. 209, ч. 3 ст. 210, ч. 3 ст. 211, ч. 2 ст. 212, ч. 3 ст. 213.

Отже, за категоріальною приналежністю досліджуване коло діянь за КК України належать до нетяжких та тяжких злочинів, натомість за КК РК вони визначаються як кримінальні проступки, злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості та тяжкі злочини. Проведений кримінально-правовий аналіз покарань, передбачених за кримінальні правопорушення в інформаційній сфері показав, що, як за КК України так і за КК РК, їх можна умовно поділити на три групи : покарання, не пов'язані з позбавленням волі; альтернативні покарання, або позбавлення волі, або інше, більш м'яке покарання; покарання у виді позбавлення волі. Аналіз статистичних даних щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень вказує на постійне зростання їх кількості за останні п'ять років, що безпосередньо пов'язано із активним використанням комп'ютерів та інформаційних систем при вчиненні правопорушень.

Бібліографічні посилання

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 10.11.2020).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14> (дата звернення 10.11.2020).

3. Уголовный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 03.07.2014 г. № 226-V. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&doc_id2=31575252#activate_doc=2&pos=22;-126&pos2=3204;-78 (дата звернення 09.11.2020).

4. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2015-2020 р.р. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата обращения 03.11.2020).

5. Статистические отчеты о зарегистрированных преступлениях и результатах деятельности органов уголовного преследования за 2015-2020 г.г. URL: <https://www.qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat> (дата обращения 01.11.2020).

Сербін Микола Миколайович,
провідний фахівець з організації наукової роботи
Запорізького НДЕКЦ МВС,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВТЕЧ З МІСЦЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Втеча з місця позбавлення волі, відповідальність за вчинення якої передбачена ст.393 Кримінального кодексу України [1] – один з найбільш поширених злочинів проти правосуддя взагалі й у пенітенціарній системі зокрема.

За даними проведеного нами моніторингу, за період з 2017 по червень 2020 року в установах виконання покарань було вчинено 116 злочинів даної категорії. Цілком зрозуміло, що ліквідація наслідків вказаних кримінальних правопорушень тягне за собою значні матеріальні витрати, залучення великої кількості особового складу установ пенітенціарної системи і органів внутрішніх справ, що звичайно перешкоджає їх нормальній роботі.

Також слід враховувати й ту обставину, що втечі з місць позбавлення волі, дуже часто поєднані із вчиненням інших тяжких злочинів проти власності і проти особи.

Одним з першочергових завдань діяльності слідчого при розслідуванні даної категорії злочинів є термінове прийняття ефективних заходів щодо ізоляції від оточуючих осіб, які їх вчинили.

Основним процесуальним засобом вирішення цього питання служить обрання підозрюваному запобіжних заходів, під якими в кримінальному процесі прийнято розуміти встановлені законом примусові заходи, які обмежують свободу підозрюваного з метою позбавлення його можливості: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ст.177 Кримінально-процесуального кодексу України) (далі по тексту - КПК) [2].

Для забезпечення виконання цих завдань слідчому відповідно до ст.176 КПК надається право винести клопотання, погоджене з прокурором, і звернутися з цим клопотанням до слідчого судді щодо обрання підозрюваному одного з наступних запобіжних заходів: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою.

Закон не встановлює обов'язковості застосування запобіжного заходу до підозрюваного, надаючи право слідчому, в провадженні якого знаходиться

кримінальне провадження, самостійно вирішувати питання про необхідність обрання запобіжного заходу в кожному конкретному випадку. Рішення даного питання пов'язане з встановленням в процесі розслідування обставин, які б відповідали процесуальним умовам допустимості застосування запобіжних заходів і які б визначали тактичну доцільність їх обрання у відповідній ситуації розслідування.

В цьому відношенні характерним є той факт, що під час досудового розслідування даної категорії злочинів, слідчий натикається на низку специфічних обставин, врахування яких в значній мірі впливає на процесуальні та тактичні особливості застосування запобіжних заходів щодо підозрюваних з числа засуджених.

У найбільш загальному вигляді вплив зазначених обставин на процесуальні й тактичні особливості застосування запобіжних заходів простежується в наступному.

По-перше, під час розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі, зазвичай немає необхідності в застосуванні заходів щодо запобігання можливості засуджених ухилитися від слідства та суду.

По-друге, більшість видів запобіжних заходів, передбачених законодавством, до підозрюваних із числа засуджених застосувати неможливо. Так, у силу самого факту відбуття засудженими покарання у вигляді позбавлення волі немає сенсу застосування до них такого запобіжного заходу, як особисте зобов'язання.

Однак практика показує, що під час розслідування злочинів, вчинених засудженими в умовах виправних установ, нерідко виникає гостра потреба у прийнятті заходів, які б виключали можливість перешкоджання встановленню істини з боку підозрюваних або вчинення ними нових злочинів під час розслідування у кримінальному провадженні. Однак ні особиста порука, ні застава, у даних цілях в якості запобіжних заходів використовуватися не можуть.

Представники адміністрації виправної колонії уже в силу свого посадового становища несуть відповідальність за додержанням порядку в установі. З урахуванням покладених на них функцій вони зобов'язані вживати заходи, що виключають можливість вчинення особами з числа засуджених, тим більш підозрюваними нових злочинів, а також запобігання можливих вчинків з їх боку, які були б пов'язані з протидією розслідуванню.

Засуджені особи, які відбувають покарання у виправних колоніях, безперечно не можуть виступати як поручителі. Особиста порука за підозрюваних виключається, оскільки вони самі відбувають покарання у виправних установах за вчинені злочини, а тому не заслуговують на довіру, як того вимагає закон.

Таким чином, єдиним запобіжним заходом, що може застосовуватися до підозрюваних з числа засуджених, є тримання під вартою.

По-третє, суть обмежень, пов'язаних із обранням підозрюваним із числа засуджених як запобіжного заходу тримання під вартою, значно відрізняється за характером обмежень від випадків застосування цих заходів щодо осіб, які

вчинили злочини і в період розслідування не відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Застосування зазначеного запобіжного заходу в кримінальних провадженнях про злочини засуджених, які вчинили їх у виправних колоніях, зводиться до зміни, як правило, на більш суворі умови їх ізоляції та утримання. Зміни допустимі лише при нагальній необхідності обрання згаданого запобіжного заходу.

І, нарешті, серед обставин, що повинні братися до уваги при вирішенні питання про необхідність обрання підозрюваному з числа засуджених в якості запобіжного заходу тримання під вартою, велике значення мають наступні:

1) пов'язані з видом режиму умови утримання й розміщення засуджених в тій установі, де вчинено злочин;

2) складність оперативної обстановки, що склалася в цій установі на момент розслідування взагалі, і в результаті вчинення злочину зокрема;

3) наявність і характер побутових і злочинних зв'язків підозрюваного зі свідками й потерпілими, а також з іншими засудженими, особливо з числа злісних порушників режиму;

4) особисте ставлення підозрюваного до вчиненого ним злочину, його позиція у провадженні та реальний термін кримінального покарання, який може бути призначений злочинцю з урахуванням терміну невідбутого ним покарання за попереднім вирокком;

5) ступінь доведеності злочину та пов'язана з нею організаційно-тактична доцільність ізоляції підозрюваного та відправлення його етапом за межі виправної колонії, у якій провадиться досудове слідство (як показує практика, в більшості випадків місцем перебування згаданої категорії осіб слідчі обирають дисциплінарні ізолятори виправної колонії), оскільки подібне передбачено законом;

6) можливості адміністрації виправної установи застосовувати до підозрюваного з числа засуджених режимних, оперативних та інших заходів, передбачених нормами кримінально-виконавчого права, здійснення яких дозволяє досягти цілей запобіжних заходів без їх обрання.

На нашу думку, наведений перелік не є вичерпним, і, залежно від конкретних умов вчинення злочину та провадження розслідування, він може деталізуватись і доповнюватись. Це право залишається за особою, яка проводить досудове слідство і несе відповідальність за всі процесуальні рішення у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 25-26, ст. 131.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

Олена СОЛДАТЕНКО,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Становлення громадянського суспільства в Україні продовжується і на сьогоднішній день, головною метою якого є дотримання верховенства права, захист особи в усіх сферах суспільного життя, охорона її свобод та законних інтересів. Вітчизняне законодавство є основною гарантією такого захисту. Однак, і в чинних законах України зустрічаються прогалини, які потребують свого вирішення і вдосконалення.

Прийняття в 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) не є тому виключення [1]. Окремі положення КПК України потребують більш чіткого визначення, так як є суперечливими і не доскональними. Запровадження інституту затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення має свої кримінально-процесуальні особливості, які потребують детального розгляду і аналізу.

Відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України затримання є тимчасовим запобіжним заходом, яке застосовується лише в рамках кримінального провадження за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене покарання у виді позбавлення волі, та у випадках чітко визначених законом. Але, незважаючи на короткостроковість затримання, за характером обмежень прав і свобод воно є одним з найбільш суворих запобіжних заходів, так як воно пов'язане з обмеженням права людини і громадянина на свободу та особисту недоторканність (таке право регламентується як нормами національного законодавства, починаючи з Конституції України, так і нормами міжнародного законодавства – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод).

Метою застосування затримання є: з'ясування причетності чи непричетності затриманого до вчинення злочину; вирішення в подальшому за необхідності питання про застосування запобіжного заходу у виді взяття під варту; запобігання здійсненню особою, підозрюваною у вчиненні злочину, дій, що перешкоджають виконанню завдань кримінального судочинства, якщо є достатні підстави побоюватися таких дій; сприяння невідкладному встановленню і закріпленню доказів «по гарячих слідах».

Аналіз норм КПК України дозволяє виокремити наступні види затримання: на підставі ухвали слідчого судді (суду) про дозвіл на затримання з метою приводу - ст. 187–191; без ухвали слідчого судді (суду) - ст. 207, 208. Вказані види затримання розрізняються за такими критеріями: цільовим призначенням, суб'єктами їх здійснення, підставами застосування, процесуальним порядком виконання.

Звернемо увагу на затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення відповідно до ст. 207, 208 КПК України.

Законне затримання особи здійснюється з позиції того, що ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді (суду). Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою, має право затримати без ухвали слідчого судді (суду) особу в наступних випадках: при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. Після затримання виникають такі обов'язки: негайно доставити її до уповноваженої службової особи, негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

В той час уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді (суду) затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі у випадках: якщо особу застали під час замаху або вчинення злочину; якщо після вчинення злочину очевидець, (в т.ч. потерпілий), або сукупність очевидних ознак вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ.

Однак, норми КПК України не визначають такого учасника в кримінальному провадженні як затриманий. Особа, яка була затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, набуває статусу підозрюваного. У зв'язку з цим, затриманій особі за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення обов'язково вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки.

Ще одним недоліком інституту затримання можна вважати неповне тлумачення поняття «уповноважена службова особа». КПК України не дає чіткого переліку таких осіб. Звертаючись до реалізації практичних аспектів, то на практиці поширене тлумачення, що нею є лише слідчий органу досудового розслідування, який відповідно до цього наділений повноваженням складати протокол про затримання особи в порядку ст.208 КПК України. Однак, системне тлумачення законодавства, в т.ч. і ЗУ «Про Національну поліцію» дозволяє дійти висновку, що будь-який атестований поліцейський наділений повноваженням із затримання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, отже він є також уповноваженою службовою особою [2].

Далі, виходячи з неповноти терміну «уповноважена службова особа», необхідно акцентувати увагу на момент затримання та доставлення особи до органу досудового розслідування. Відповідно до ст. 209 КПК України особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Доставлення особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, здійснюється до

найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструють відомості щодо затриманого. Про момент затримання і доставлення уповноважена службова особа повідомляє свій підрозділ органу досудового розслідування за допомогою технічних засобів. Строк такого затримання не може перевищувати 72 годин [1].

Таким чином, підсумовуючи викладений матеріал та норми чинного кримінального процесуального законодавства, робимо висновок про те, що інститут затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є новелою в КПК України. Цей запобіжний захід потребує свого вдосконалення і більш чіткого нормативного регулювання. На законодавчому рівні необхідно детально прописати перелік осіб, які будуть належати до категорії «уповноважена службова особа», встановити чіткі часові кордони моменту затримання і доставлення. Вирішення вказаних прогалин покращить дію кримінального процесуального законодавства.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384> (дата звернення: 20.09.2020).
2. Про Національну поліцію: Закон України № 580-VIII від 2 липня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 06.09.2020).

Сорока Ірина Вікторівна,

викладач кафедри криміналістики та судової
медицини НАВС,

кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ГАБІТОСКОПІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Одним із завдань кримінального провадження є ефективне забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, пошук винних осіб та притягнення їх до кримінальної відповідальності. Для досягнення вказаного завдання застосовуються різні способи і методи, серед яких особливе місце займає ідентифікація особи за ознаками зовнішності, що є об'єктом дослідження криміналістичної габітоскопії. Для теорії важливим є вивчення її особливостей з метою вироблення нових теоретичних положень та вдосконалення існуючих. Результатом вказаної діяльності є їх застосування в практичній діяльності підрозділів та посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження або беруть в ньому участь.

Окрім того, сучасні умови зумовлюють вироблення правопорушниками нових методів та способів приховання кримінально караних діянь, в тому числі й змінення ознак зовнішності, а тому існує необхідність у виробленні нових засобів та заходів щодо ідентифікації особи в таких умовах.

Одним із найскладніших завдань у процесі розслідування правопорушень є криміналістичне встановлення особистості, тобто ідентифікація (ототожнення) живих осіб і трупів. Перші експертизи встановлення особи за ознаками зовнішності виконав у дореволюційні роки К.Г. Прохоров. Під час проведення експертиз у процесі ототожнення він використовував ознаки словесного портрета. Так в основу ідентифікації особи за ознаками зовнішності було покладено вчення про словесний портрет. Перший радянський посібник зі створення та використання словесного портрета «Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска» було розроблено М.С. Бокаріусом та видано в Харкові. Посібник призначався для оперативних працівників. Його було видано малим тиражем, а отже, за межі України він потрапив в обмеженій кількості. Найдоступніше питання ідентифікації за фотокартками було висвітлено у праці М.Д. Вороновського «Уголовная техника», виданій у 1931 році. Згідно з методикою цього дослідження детально вивчають ознаки зовнішності, які відобразилися на відповідних фотографіях, та роблять їх опис за системою словесного портрета [4, с. 150].

У структурі судової габітоскопії треба виділити складові частини. Першу групу становлять теоретичні основи габітоскопії (поняття, історія виникнення, об'єкт, предмет, сфера застосування, завдання). До другої групи належать методи та засоби збирання і фіксації інформації про зовнішність (поняття зовнішності, частини, деталі, ознаки, систем елементів, джерела інформації про зовнішність, методи, принципи, правила, послідовність опису зовнішності). Третю групу формують практичні основи використання зовнішності людини, які передбачають застосування відомостей про зовнішність людини, що відображанні на різних матеріальних носіях, у різних сферах людської діяльності [2, с. 130].

Криміналістична габітоскопія вивчає:

- структуру і властивості зовнішнього вигляду людини, систему його елементів і ознак, основні передумови його використання в практиці попередження й розкриття кримінальних правопорушень;
- закономірності відображення зовнішнього вигляду людини в різних відображеннях, систему і характеристики відображень і можливості їх використання в криміналістичній практиці;
- загальні закономірності збирання і використання даних про зовнішній вигляд людини, систему науково-технічних засобів і методів збирання даних про зовнішній вигляд людини, їх вивчення і використання;
- науково-технічні засоби і методи вивчення й використання, методика портретної експертизи [3, с. 81].

Об'єктом вивчення габітоскопії є зовнішність людини, її ознаки та їх класифікація. Предметом вивчення габітоскопії є закономірності виникнення,

зміни, дослідження і використання зовнішності людини з метою її ідентифікації [2, с. 130].

Отже, габітоскопія вивчає закономірності фіксації (форми, види, прийоми, способи) зовнішнього вигляду людини і розробляє комплекс техніко-криміналістичних засобів і пристосувань та методів пошуку, збирання, дослідження і використання даних про зовнішній вигляд людини з метою її ідентифікації в теорії криміналістики і практичній діяльності правоохоронних органів [1, с. 32-33].

Підводячи підсумок, зазначимо, що під час здійснення кримінального провадження його учасники наділяються низкою прав та обов'язків, які спрямовані на досягнення як проміжних завдань, що виникають в процесі його здійснення, так і загальних завдань кримінального провадження, визначених у Кримінальному процесуальному кодексі України. Одним із проміжних завдань, що можуть виникати під час здійснення своєї діяльності учасниками кримінального провадження, є ідентифікація особи, що може бути здійснена за різними критеріями, в тому числі, й за ознаками зовнішності. Наука, яка спрямована на вивчення такої ідентифікації, називається габітоскопією. Вона в своєму розвитку пройшла досить довгий шлях, змінювались способи та методи її дослідження, а тому на сьогодні відомі різні її назви, зокрема, «криміналістична габітологія», «криміналістичне вчення про прикмети людини», «ідентифікація людини за ознаками зовнішності» тощо. Для ефективного здійснення ідентифікації особи застосовуються певні методи та засоби. Великого поширення набуло складення фотороботу, за допомогою якого можна не лише встановити особу, але й використати в подальшому для її розшуку. Також важливого значення мають експертні дослідження, зокрема фототехнічна та портретна експертизи, роль яких у кримінальному провадженні полягає не лише в ідентифікації особи, але й в тому, що в подальшому висновки таких експертиз стають речовими доказами, що впливають на досягнення завдань кримінального провадження.

Бібліографічні посилання

1. Ващук О.П. Криміналістична класифікація ознак зовнішності людини: теоретичний аспект. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2013. Випуск 58 (2). С. 32-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58%282%29__8

2. Жвалова Г.В., Садченко О.О. Наукові основи ідентифікації особи за рисами зовнішності. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи*. 2015. С. 130-132. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/9026/1/%2b%20СУДОВО-ЕКСПЕРТНА_p130-132.pdf

3. Маланчук П.М., Соколенко Т.С. Наукові положення ідентифікації людини за ознаками зовнішності. *Правові горизонти*. 2017. Випуск 6 (19). С. 79-83. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/65460/1/Malanchuk_Sokolenko.pdf

4. Манько Є.С. Історія розвитку, поняття та теоретичні основи ідентифікації особи за ознаками зовнішності. *Криміналістичний вісник*. 2017. № 1 (27). С. 148-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2017_1_25

Стояцька Ганна Михайлівна,
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЛОГІЧНА ПРИРОДА СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ «ДОСТАТНЯ ПІДСТАВА»: ПИТАННЯ КВАНТИФІКАЦІЇ

У сучасній теорії кримінально-процесуального права одним з сенсоутворюючих формулювань є стандарт доказування «достатня підстава» (що часто визначається та перекладається науковцями як «ймовірна причина») і низка похідних від нього категорій – «відповідна підозра», «вмотивована підозра», «обґрунтована підозра», «допустимість доказів», «вагоме переконання», «переконання за більшою вірогідністю» тощо. Враховуючи чималу традицію існування і функціонування у вітчизняному праві терміну «достатня підстава» та його активне використання у англосаксонській правовій системі, а також наявність подібних формулювань у рішеннях міжнародних установ, обов'язковість виконання яких має для України преюдиціальне значення, аналіз логічного потенціалу зазначеної категорії не буде зайвим.

Логічна природа категорії «достатня підстава» є гарантією того, що самі її існування та функціонування в кримінальному процесі спрямоване на створення оптимальних умов для досягнення істини у справі. Оскільки логіка (в тому числі і юридична) базується на наборі строгих правил міркування для пошуку достовірних (істинних) висновків, то достатня підстава, як категорія, що лежить в основі одного з логічних законів, має гарантувати що жодне процесуальне рішення не буде необґрунтованим, а кримінальне провадження ґрунтуватиметься на вагомих аргументах. Водночас, переважна більшість фахівців, що досліджують природу змісту зазначеного стандарту доказування, схиляються до думки що «достатня підстава» є типово оцінним поняттям і наголошують на його амбівалентності.

Так, зокрема М.А. Погорецький та О.А. Міцкан звертають увагу на те, «що даний стандарт застосовується для прийняття більшості процесуальних рішень на стадії досудового розслідування, але законодавець не надав нормативного визначення стандартів доказування в цілому та окремих їх видів, через що виникають значні труднощі в правозастосуванні» [1, с.32]. На цьому ж наголошують А.А. Павлишин та Х.Р. Слюсарчук, зазначаючи що «хоча відповідний стандарт доказування був перейнятий вітчизняним законодавцем та

знайшов свій нормативний прояв у КПК України, ... і хоча відповідний стандарт доказування закріплений у Конституції США, проте ні Конституція, ні жодний інший нормативно-правовий акт не надає його визначення» [2, с.105]. Це стосується і КПК України – термін «достатня підстава» вживається в ньому без тлумачення [3].

Ці ж автори наголошують, що «суть достатньої підстави не може бути зведена до встановлення сукупності правил або математичної формули у кримінальному провадженні» [2, с.105]. Аналіз численних рішень з практики Верховного суду США та Верховних судів окремих штатів, практики Європейського суду з прав людини, різноманітних спроб ідентифікувати «достатню підставу» лише як один зі стандартів доказування, або ж навпаки, прагнення розмежувати, виокремити його в ієрархії інших стандартів (таких як «обґрунтована підозра» та «поза розумним сумнівом»), свідчать про відсутність чіткої дефініції даної категорії в рамках кримінального процесу.

Вочевидь, логіка надає тут певні дороговкази, особливо враховуючи що логічний закон достатньої підстави (principle of sufficient reason), було сформульовано Готфрідом Лейбніцем у «Монадології» як «сила, згідно з якою ми вбачаємо, що жодне явище не може опинитися істинним або дійсним, жодне твердження справедливим без достатньої підстави, чому саме справа йде так, а не інакше, хоча ці підстави в більшості випадків зовсім не можуть бути нам відомі» [4, с.417-418]. Водночас парадоксальне за своєю суттю визначення закону достатньої підстави дане в українському Філософському енциклопедичному словнику, де наголошується, що «для математичної логіки закон достатньої підстави не має формального виразу, а виступає змістовим принципом, що частково реалізується через вимогу повноти системи аксіом» [5, с.171]. Ця парадоксальність «часткової реалізації через повноту» наштовхує на думку, що ключ до розуміння сутності достатньої підстави якраз і необхідно вбачати в кількісних показниках.

В логіці кількісність (квантифікація) застосовується для визначення предметної області, в межах якої певні твердження (в нашому випадку твердження про наявність або відсутність доказів для винесення того чи іншого рішення) можуть вважатись істинними або хибними. Саме так два основних квантори – універсальний та екзистенціальний – використовуються для позначення загальності певних суджень (тверджень) про існування/неіснування певних фактів. І в юридичній логіці, і в кримінальному аналізі через квантифікацію розраховується ступінь вірогідності – через формулу співвідношення «кількості разів, коли відбулась подія, до кількості можливостей, що були для події» [6, с.54]. Шкала Р. Басіґаля [7, с.333], що широко використовується для ілюстрації ймовірності застосування стандарту доказування «достатня підстава», є свідченням саме квантифікаційної його природи.

В цьому сенсі додаткового подальшого аналізу потребує не лише зв'язок доктрин юридичної логіки та кримінально-процесуального права відносно прояснення сенсу категорії «достатня підстава», але й їх зв'язок з сучасною семантикою, яка дозволить інтерпретувати цю категорію через вираз частковості

або загальності. Зокрема, вагомий предметний матеріал для дослідження може надати синергія правової епістемології та семантики: роботи Ларі Лаудана «Правда, помилка та кримінальне право: Нарис юридичної епістемології» [8] та Стефана Крамера «Кількісна оцінка та онтологічні зобов'язання другого порядку» [9]. Адже в ході кримінального провадження доведення винуватості здійснюється в напрямку від аналізу окремих елементів кримінального правопорушення до висновку про наявність всіх його елементів. Тобто квантор існування в ході логічних процедур та дій щодо встановлення істини у справі, змінюється на квантор загальності. Для того, аби згодом, безпосередньо на стадії судового провадження і процедур доведення, здійснити зворотній шлях – від загального до одиничного.

Підсумовуючи, можна зазначити, що феномен «достатності» у досліджуваному стандарті доказування носить суто логічний характер і є таким, що базується на кількісних вимірах. Суттєвий потенціал для подальшого аналізу його природи обумовлюється: по-перше поступовою інтеграцією вітчизняного законодавства в світові юридичні практики; по-друге необхідністю термінологічного визначення та теоретичного, доктринального обґрунтування. В цьому сенсі дослідження еволюції, особливостей, видової різноманітності стандартів доказування, що застосовуються в кримінальному провадженні (зокрема і категорії «достатня підстава») вбачається таким, що є на часі.

Бібліографічні посилання

1. Погорецький М.А., Міцкан О.А. Стандарт доказування «достатня підстава» у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. №3. 2019.
2. Павлишин А.А., Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «достатня підстава»: тлумачення Верховного Суду США та національна практика застосування. *Правова позиція*. № 1 (20). 2018.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
4. Лейбниц Г.-В. Сочинения в четырех томах: Т. I. М.: Мысль, 1982. 636 с. (*Филос. наследие*. Т. 85). С.413-429.
5. Філософський енциклопедичний словник. К., Абрис, 2002. 744 с.
6. Основи кримінального аналізу: посіб. з елементами тренінгу / Користін О. Є., С. В. Албул, А. В. Холостенко та ін. Одеса : ОДУВС, 2016. 112 с.
7. Bacigal R. Making the Right Gamble: the Odds on Probable Cause. *74 Mississippi Law Journal*. pp.279-335. 2004.
8. Laudan L. Truth, Error and Criminal Law: An Essay in Legal Epistemology. Cambridge University Press, Published in the United States of America by Cambridge University Press, New York. 2006.
9. Krämer S. Everything, and then some. *Mind*, 126(502), pp. 499-528. 2017.

Олександр Павлович Страшко,
курсант 3-го курсу факультету підготовки
фахівців для підрозділів стратегічних
розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Наталя Валеріївна Павлова
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри криміналістики на та
домедичної підготовки,
підполковник поліції

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина - обов'язком держави в особі спеціально уповноважених на те органів і посадових осіб [1]. Пріоритет прав і свобод людини і громадянина, закріплений в Конституції України, обов'язковий для всіх гілок державної влади, в тому числі і для її виконавчої гілки в особі органів досудового розслідування. Так, в Конституції закріплені основні принципи, реалізовані як в кримінальному судочинстві в цілому, так і в рамках досудового розслідування зокрема.

Необхідно відзначити, що Конституцією України регламентовані не всі права і свободи, якими володіє людина. У ній знайшли своє відображення тільки фундаментальні права і свободи. Дана ситуація характерна майже для всіх демократичних конституцій, де при найповнішому перерахуванні прав і свобод у підсумку визнається, що перелік не є вичерпним, тобто що за людиною і громадянином залишаються також й інші права і свободи. У Конституції України з цього приводу зазначається наступне (ст. 22 КУ): «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [1]. Дане формулювання можна тлумачити тільки як визнання невичерпності свободи і як повага до багатогранних прав і свобод, які при всій їх важливості не відносяться до категорії основних. Такі права і свободи неконституційного рівня закріплюються усіма галузями національної системи права, в тому числі кримінально-процесуальним правом.

Покладаючи на органи кримінального судочинства настільки соціально важливе завдання, держава допускає втручання в зону особистих інтересів, при цьому встановлює їх межі і гарантії від необґрунтованого обмеження прав і свобод особистості. При досудовому розслідуванні, реалізуючи норми щодо

захисту прав особистості, мається на увазі два види інтересів, які вступають у протиріччя: інтереси суспільні та інтереси особисті, у зв'язку з цим виникає потреба встановлення оптимального співвідношення між інтересами суспільними і інтересами особистими. І якщо перші знаходять своє найбільш повне вираження в рішенні задач досягнення істини у кримінальному провадженні, у свою чергу другі - в забезпеченні дотримання прав і законних інтересів особистості. Проблеми підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, посилення процесуальних гарантій реалізації прав і свобод особистості займали і займають в даний час значне місце в дослідженнях багатьох вчених і практиків.

Динамічність кримінально-процесуального законодавства в деяких випадках призводить до неточного і неповного дотримання норм процесуального права, що регулює права і свободи громадян. У зв'язку з цим у спеціальній літературі неодноразово піднімалося питання про те, що одним із важливих завдань органів прокуратури є завдання реалізації правозахисної функції, пов'язаної з наглядом за дотриманням прав і свобод людини і громадянина на стадії досудового розслідування.

Крім прокурорського нагляду на стадії досудового розслідування з метою забезпечення законності і обґрунтованості рішень і дій органів досудового розслідування, що обмежують конституційні та інші права і свободи громадян, здійснюється судовий контроль. Судовий контроль проявляється в санкціонуванні застосування таких запобіжних заходів, як взяття під варту і домашній арешт, а також продовження застосування знаходження під вартою, застосування до особи примусових заходів медичного та виховного характеру, у видачі дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, здійснення деяких слідчих (розшукових) дій тощо, в прийнятті право-відновлювальних рішень, а саме розгляді скарг на неправомірні рішення і діяння (дії або бездіяльність) органів досудового розслідування. Умови кримінального переслідування, функції розкриття і розслідування злочинів і викриття винних на стадії досудового розслідування нерідко тягнуть за собою обмеження прав і свобод учасників кримінального судочинства. Це стосується особистої недоторканності громадян, їх права на недоторканність житла і власності, права на таємницю листування, телефонних переговорів тощо. Обмеження зазначених прав допускається виключно на підставі судового рішення. Судовий контроль охоплюється поняттям правосуддя, і є однією з найважливіших гарантій основних прав і свобод громадян. Судовий контроль являє собою систему перевірочних заходів, спрямованих на попередження можливих помилок органів досудового розслідування і виправлення вже допущених порушень. Право кожного громадянина на судовий захист відкрило шлях для судового оскарження ряду слідчих і прокурорських рішень на стадії досудового розслідування, що значно розширило права учасників процесу [2].

У висновку слід зазначити, що держава в особі законодавчих, виконавчих і судових органів, а також сучасне українське суспільство усвідомлюють необхідність і цінність невід'ємних прав людини і громадянина на стадії досудового розслідування і намагаються в повному обсязі забезпечити їх точне і

гарантоване здійснення. Створення юридичних механізмів захисту прав та свобод людини - невідкладне, злободенне завдання, без вирішення якого не може розвиватися і зміцнюватися вільне демократичне суспільство. В даний час охорона прав і свобод людини і громадянина на стадії досудового розслідування здійснюється у вигляді відомчого контролю, прокурорського нагляду, судового контролю, правосуддя, забезпечення учасників кримінального судочинства правовою допомогою. Невідкладна судова перевірка, що здійснюється за скаргами зацікавлених осіб, не тягне ні зупинення провадження у справі в цілому, ні призупинення виконання відповідних рішень або дій. Перевірка ведеться на основі представлених органами розслідування матеріалів, які обґрунтовують відповідні рішення або дії. Діяльність суду протікає в умовах змагальності, порядок розгляду скарг точно регламентований законом, забезпечує гласність та публічність розгляду, участь зацікавлених осіб. Судочинство, відповідне перерахованим принципам, створює умови для з'ясування дійсних обставин та винесення законного, обґрунтованого, справедливого рішення.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 01.11.2020).
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення 01.11.2020).
3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: [5https://zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення 02.11.2020).

Аліна ГАРКУША

доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)

Наталія Темрієнко,

(курсант 4-го курсу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ)

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Правовий інститут тимчасового доступу до речей та документів є новим для вітчизняного кримінально-процесуального законодавства України. Але навіть сьогодні КПК України потребує як ефективного застосування різноманітних процесуальних засобів, заснованих на інтегрованих у його положення європейських стандартах кримінального провадження, так і

вдосконалення підходів до його використання, вмілого застосування такої важливої правової категорії, як судовий розсуд [1, с. 21].

З огляду на це практика застосування тимчасового доступу до речей та документів вказує на низку проблемних питань, які потребують ретельного дослідження з метою вдосконалення положень чинного КПК України. Перш за все, необхідно встановити чіткий та ефективний процесуальний механізм його практичного застосування. З одного боку, це дозволить уникнути невинного порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а з іншого – досягти швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування та судового вирішення справи по суті.

Систематичний аналіз положень статей 159-166 КПК України дає змогу зазначити, що рішення слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей та документів може виконувати фізична особа, яка є стороною кримінального провадження. Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України у кримінальному провадженні беруть участь дві сторони, зокрема сторона обвинувачення та захисту. З боку сторони обвинувачення це слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у справах, встановлених КПК України.

Таким чином, у нормах гл. 15 КПК України, який безпосередньо регулює порядок тимчасового доступу до речей та документів, прямого посилання на потерпілого, його представника та законного представника, як осіб, які мають право на тимчасовий доступ до речей та документів, немає. Тобто в даному випадку ці особи не є стороною кримінального провадження і позбавлені прямої можливості застосовувати в своїх законних інтересах розслідуваний правовий інститут.

Але, в свою чергу той факт, що кількість поданих на розгляд слідчих суддів клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів суттєво переважає над кількістю поданих клопотань про застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження, зумовлений тим, що речі і документи мають доказове значення, а отже отримання до них доступу є необхідним як для встановлення обставин у кримінальному провадженні та винних осіб у вчиненні кримінального правопорушення, так і для їх долучення до матеріалів кримінального провадження в якості доказів [10].

Аналіз п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України дозволяє зробити висновок, що перелік осіб, яких законодавець визнав за доцільне включити до учасників кримінального провадження, є вичерпним. На наш погляд, ця процесуальна норма дозволяє зробити висновок, що віднесення особи до законодавчої категорії "учасники кримінального провадження" здійснювалося за принципом "Усі особи, які беруть участь у кримінальному провадженні, є її учасниками", і що цей перелік є вичерпним. Виправданим винятком із цього принципу є виключення учасників із суду. Можливо, саме так законодавець хотів підкреслити свій особливий статус у процесі.

Однак питання про невключення власника речей та документів до кола учасників, фактична участь яких передбачено у гл. 15 КПК України "Тимчасовий

доступ до речей та документів". На жаль, власник речей та документів, фактична участь яких регулюється гл. 15 Кримінально-процесуального кодексу України. Одразу слід зазначити, що КПК України містить низку процесуальних норм, у яких вживається слово "власник" (статті 174, 264, 270 КПК України та ін.). Але у зв'язку з тим, що ми зацікавлені у дослідженні участі у кримінальному провадженні лише власника речей та документів у межах процесуального інституту тимчасового доступу до речей та документів, у цьому дослідженні увага буде присвячена пізніше у цьому розділі.

Стороною кримінального провадження стороною захисту є підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, особа, щодо якої застосовується примусові заходи медичного або освітнього характеру або питання про їх застосування, їх захисники та законні представники. Тобто ці особи законодавцем наділені правом застосовувати тимчасовий доступ до речей та документів [2, с. 175-176].

Заходи щодо забезпечення кримінального провадження – передбачені законодавством правові механізми стримувань, противаг та примусу, які використовуються у кримінальному провадженні для досягнення мети та завдань кримінального процесу. Будь-які заходи кримінально-процесуального примусу - це заходи державної влади, які завжди пов'язані з обмеженням прав, свобод та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу. Під час застосування заходів щодо забезпечення кримінального провадження конституційні права людини в тій чи іншій мірі обмежуються. Як справедливо зазначає О. Г. Шило, навіть коли особа не заперечує проти обмеження своїх прав і свобод, що пов'язано із застосуванням ЗЗКП, вони все одно є примусовими, оскільки сама можливість примусу передбачена законом [4, с. 118].

У літературі тимчасовий доступ до речей та документів належить до групи заходів щодо забезпечення кримінального провадження, що обмежує приватне життя громадян [5, с. 629–630]; заходи, спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення, збір та зберігання доказів [6, с. 258]; заходи щодо забезпечення отримання доказів [7, с. 165]; заходи, спрямовані на збір та перевірку доказів [8, с. 293] та ін. Тимчасовий доступ до речей та документів спрямований на забезпечення можливості формування правового становища сторін кримінального провадження [9, с. 335]. Ми погоджуємось з думкою Г. Філоненка, який зазначає, що такий захід для забезпечення кримінального провадження є складним, як тимчасовий доступ до речей та документів. Тимчасовий доступ до речей та документів має досить складну мету, яку, до речі, визначив законодавець.

Слід зазначити, що, з одного боку, тимчасовий доступ до речей та документів справді відповідає всім особливостям міри кримінального провадження, оскільки це дозволяє кожній стороні (наголосимо: кожна сторона) ознайомитись з речами та документами, зробити їх копії (ч. 1 ст. 159 ЦПК України). З іншого боку, тимчасовий доступ до речей та документів відповідає усім властивостям слідчої (розшукової) дії, оскільки дозволяє використовувати як доказ інформацію, що міститься у речах та документах (п. 6 ч. 2 ст. 160 КПК

України), а також у випадку, якщо слідче суддя (суд) ухвалить відповідне рішення про їх відкликання (здійснить їх виїмку) (ч. 1 ст. 159 КПК 30 України.)

Незважаючи на необхідність незалежного вивчення такої процесуальної категорії, як тимчасовий доступ до речей та документів, ми можемо стверджувати: досить важливе значення в процесі доказування, як визначено законодавцем, є заходом для забезпечення кримінального провадження, і тому такий захід для забезпечення кримінального провадження є досить значним. місце серед засобів доказування у кримінальному провадженні, відіграє важливу роль у зборі та перевірці доказів.

Бібліографічні посилання

1. Коровайко О. Розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : проблемні питання, що виникають у практиці слідчих суддів. *Слово національної школи суддів України*. 2013. № 1 (2). С. 21-31.

2. Кузубова Т. Учасники кримінального провадження уповноважені на здійснення тимчасового доступу до речей і документів. *Застосування положень КПК України : Проблеми та шляхи їх вирішення : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 3-ї річниці КПК України)*. Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС, 2015. 432 с.

3. Сліпченко В. І. Тимчасовий доступ до речей і документів: процесуальний порядок отримання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 507-514.

4. Шило О. Г. Заходи забезпечення кримінального провадження за новим КПК України. *Досудове розслідування : Актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали пост. діючого наук.-практ. семінару (19 жовт. 2012 р.)*. Вип. 4. Х. : ТОВ "Оберіг", 2012. С. 187-191

5. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 628-632

6. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

7. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д. П. Письменного. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

8. Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 32. 240 с.

9. Філоненко Г. Г. Тимчасовий доступ до речей і документів при розслідуванні ухилення від сплати податку на прибуток. *Держава і право*. 2013. Вип. 61. С. 334-339.

10. Гаркуша А.Г., Наливайченко А.А. Проблеми застосування положень КПК України щодо тимчасового доступу до речей і документів. Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-твнутр. справ, 2017. С. 50-52

Tudorică Alin-Andrei,
Police Commissioner
Police instructor
Chair of Judicial Training and Criminology
„Vasile Lascăr” Police Agents School
Câmpina, Romania

MODERN ASPECTS OF CRIME PREVENTION

We are passing through a period of time in which the big known social scourges - corruption, poverty, unemployment, drugs, and alcoholism - are completed by terrorism, organized crime, deterioration of urban environment, as well as subtle factors such as abuse, discrimination, absence of control, advocacy of violence through media. All of these factors are complemented, naturally, with particular ones for every country or region, thus amplifying social vulnerability and criminal costs. The groups which suffer the most due to high criminality rate remain always the same: the young, the elderly, women, single persons, people who live in the suburbs. Although immediate risks seem urgent, lasting improvement appear only when indirect factors are approached: poverty, illiteracy, unemployment, lack of perspective etc. Therefore, preventing crime becomes imperative for this period of time, in which **the main objectives are social order, consolidation of mechanisms used to respect and apply the law, education and solidarity of the public.**

Consequently, preventing crime as a social and antisocial phenomenon, which accompanies every form of organization of human existence has constituted to this day a challenge for theoreticians and practitioners of criminal sciences worldwide. Limiting to a certain extent the effects of this manifestation, characteristic of the human behavior and reducing them to a certain degree of endurance, has always represented a major preoccupation of the state, regardless of its nature. Naturally, prevention is part of the forms of reaction of society towards criminality and definitely constitutes the final, yet optimal, means of answer society must give to this species of human behavior.

1. DEFINITION OF THE CONCEPT OF CRIME PREVENTION. PURPOSE AND DUTIES OF PREVENTION MEASURES

„Prevention is not only the artwork of a specialist, but it requires the general effort. Beyond very limited recommendations, it implies the call for a change in mentalities ... A society where communication is reconstructed, where constraints remain slim, where the person is constantly taken into consideration, will refuse violence. By refusing this defiance, a world not without violence, but a calmer world will be born.” (Answer to violence, tome 1, Presses Pocket, Paris 1977, page 222).

Fight against criminality is happening in all states through specific measures, both prevention and constraint measures, with the enforcement of criminal sanctions. The problem of criminality persists in all states and the fight against it is inspired by the criminal politics, implying solutions at a national level.

The concept of prevention is translated by taking steps which lead to impeding the committing of crimes. The concept of prevention and fight against crime encompasses 2 determinations:

1. Post-crime prevention

2. Pre-crime prevention

Post-crime prevention signifies the ensemble of measures for re-socialization of persons who have suffered a condemnation, applied as provided by the law, either by state bodies competent in enforcing criminal punishment (when the punishment is executed in custody), by penitentiary bodies, or by groups of people (when the punishment is executed through labor), with the aim of avoiding recidivism.

Pre-crime prevention means an uninterrupted social process which implies an ensemble of social measures, applied by state bodies as provided by the law, mainly by the bodies under The Ministry of Internal Affairs and The Ministry of Justice, who work closely with different associations and organizations, in order to prevent and eliminate potential risks of committing crimes, through the identification, neutralization and removal of socio-human, subjective and objective sources, which can determine or facilitate anti-social acts. These measures are destined to essentially contribute to the permanent education of all members of society, in the spirit of obeying criminal law and legal order.

The activity of fighting crime should be understood as an ensemble of judicial and criminal measures, taken by specialized state bodies, in accordance with the law, in order to achieve the goal of the criminal trial, which is the timely and complete determination of the acts which constitute crimes, in such a manner that any person who has committed a crime will be criminally sanctioned, according to their guilt, and that no innocent person will be sanctioned according to criminal law.

Preventing crime signifies pre-empting the primary performing of those human actions or inactions, which society considers harming for its values, for which reason these behaviors have been sanctioned by criminal law.

The main objective of prevention is constituted by the ensemble of factors which determine or facilitate the realization of the criminal act.

Crime prevention represents a multilateral system of measures, aimed at:

- a) Revealing and eliminating or reducing or neutralizing the causes of crime, of some separate types of crime, as well as the conditions which facilitate it
- b) Revealing the groups of persons who bear a high criminal risk and reducing it
- c) Revealing and eliminating situations from certain geographic areas
- d) Revealing the persons whose behavior indicates the real possibility of committing crimes, as well as the corrective influence on them.

2. CLASSIFICATION OF CRIME PREVENTION AND ITS ROLE

Fight against crime must be done in 2 ways, namely:

- a) A preventive way, for impeding the committing of crimes
- b) A repressive way, for punishing those who commit crimes.

In the fight against crime, an important role is also played by the activity of the police, who prevent crime through control and public order surveillance.

There are 2 forms of crime prevention:

The first form refers to the prevention of appearance or existence of social or individual causes, which can lead to committing crimes. For example: poverty, economic crisis, conflicts between people, individual crises.

The second form refers to direct prevention of crime. For example: in the situation of the existence of a group of recidivists who always commit crimes, police bodies who monitor this group can intervene against them and in this case, stop them from committing crimes.

In accordance to the volume and the territory of crime prevention and prophylaxis, one can differentiate the following measures:

- 1) **General**, which aim at the discovery, the elimination and neutralization of causes and conditions which can generate the committing of the criminal act. These measures can be aimed at large groups of persons, for example: in the fight against drug traffic, human traffic, gun traffic, etc.
- 2) **Special**, which are aimed towards certain categories of crimes or groups of criminals. For example: drug users, prostitutes.
- 3) **Individual**. These are the measures which apply to specific persons, which are on the verge of committing a crime.

1. **General prevention**

Is a complex multi-phasic process, comprised of interdependent elements. Thus, positive development of society, improvement of economic, politic and social institutions, would actively contribute to the general prevention of crime. In the same time, the purpose of crime prevention is not directly aimed at the change of the economic situation, but it influences a series of negative manifestations, such as:

- Poverty
- Unemployment, etc.

Nevertheless, fight against crime does not directly pursue the raise in the level of culture of the population, but, obviously, it influences the behavior, interests and motivation of human acts and, consequently, the choice between good and bad, between a legal and an illegal behavior.

This form of prevention, namely the general prevention of crime, encompasses the main domains of social life, such as: the economic, administrative, cultural domain etc. Due to the existence of specific aspects of these domains of activity, these can generate the causes for the committing of crimes.

This complexity of criminal situations has determined Enrico Ferri to claim that using only punishment is not sufficient in the fight against crime. As an argument, Enrico Ferri states that fight against social reasons which generate crime, growth of the role of education, improvement of administration, improvement of economic conditions, etc. are also necessary.

In perspective, general prevention must bear a long-term nature, must embody all spheres of human life. For example: in the economic sphere - the development of production and use of efficient technologies, the lowering of inflation, creating new

workplaces, the raise of salary level at European scale, in the social sphere - the development of middle class, strengthening family connections, etc.

2. **Special prevention**

Special prevention is that form of prevention which aims at directly impeding the committing of a crime. In the case of special crime prevention, it is a matter of specific acts, crimes which are on the verge of being committed and which can be stopped and prevented from happening. In this context, police plays an important role in special prevention, through the special duties it has. The measures which prevent the committing of certain crimes, in the case of special prevention, may be the following:

- 1) Making the citizens aware of the places in which crimes can be committed
- 2) Protecting goods with the help of alarm systems, etc. Special crime prevention has a much more specific character than general prevention. Thus, through special prevention, one may comprehend the prevention of committing new crimes. Special crime prevention, in the most direct way, is tightly connected to general prevention, except the measures of special prevention are much more specific and have limits concerning time, space, and persons. Moreover, general prevention takes action in the frame of the entire society, encompasses multiple spheres, such as: economic, social, politic, cultural, educational, etc.
- 3) Judicial factual measures can be a part of both general and special prevention. Special crime prevention measures are extremely diverse and can be classified under multiple criteria, such as:
 - Judicial
 - Economic
 - Educational, etc.

3. **Individual prevention**

Targets the group of persons who have not committed crimes yet, but may commit them in the near future. This type of preventive activity is directed towards a specific person and towards his social micro-environment. Therefore, individual prevention must be directly aimed, as is the case with special prevention, at the person and their negative particularities, at the micro-environment, which participates in the most active manner to the shaping of the personality, as well as at the causes and conditions, which can generate or facilitate the committing of the crime.

The purpose of individual prevention consists of tracking these persons, exerting a positive influence on them, as well as on the micro-environment they belong to, in order for them to refrain from committing crimes or in order to eliminate the causes and conditions which can generate it.

3. **MODERN MODELS OF CRIME PREVENTION**

1. **The repressive model**

For a very long time, the social reaction against crime has had a strict repressive character. The customs of private justice consider the offence towards a group must automatically ripple to the clan they belong to, with the responsibility of the retaliation

belonging to the entire group. Under „divine revenge”, the leader (afterwards, the judge) could impose the application of the law.

The repressive model targets the following:

- Rigorous codification of crimes and punishments, the necessity to elaborate a body of clear and accessible written laws
- Justification of the punishment by its retributive, discouraging and therefore useful character when it comes to the conservation of public order
- The necessity to apply moderate, yet secure and prompt punishment
- The introduction of an accusatory system in the criminal procedure; the necessity for public trial and evidence
- The abolishment of torture as an investigation procedure, as a means to obtain evidence
- The necessity to prevent crime.

2. **The preventive model**

The founder of this model is Enrico Ferri, jurist and sociologist, who challenges the repressive system conceived by the classic school. The ideas supported by the positivist school are:

- The importance of criminal behavior for the court
- Revealing hereditary and environmental factors which have determined the behavioral evolution of the criminal
- Deletion of the classic image of the reasonable person, in control of his acts and always at liberty to choose between good and bad
- The criminal is not always at liberty to choose, being defined only by natural law (discovered only by science)
- The individualization of punishment should be done taking into account the personality of the criminal and the specific conditions which have determined the occurrence of the criminal activity.

According to these opinions, the punishment constitutes a means of social defense bearing a curative character, aimed at curing the criminal.

Modern crime prevention methods one can encounter:

- Concluding partnerships with representatives of civil society: government institution, NGOs, local public authorities
- Promoting public-private partnership in crime prevention activities
- Initiation and development of local prevention programs, projects concerning prevention and fight against crime and action plans
- Development of informative and preventive activities in communities bearing a risk of victimization
- Development of educational and preventive activities, anti-victim and anti-crime training activities, from which vulnerable groups, such as children, women, elderly, persons bearing a risk of marginalization, can benefit from

- Conceiving promotional and informative materials, such as flyers, posters, brochures bearing a preventive character.

3. **Social defense doctrine**

This doctrine is trying to combine the two conceptions (the one belonging to the classic school and the one belonging to the positivist school), granting criminal law a new purpose, namely social defense achieved both through prevention and through repression.

Fundamental ideas of this doctrine claim that:

- Social defense refers to the protection of society against crime
- Protection is achieved through criminal and extra-criminal measures with the aim of neutralizing the offender (by applying emotional and educational methods or by elimination or segregation)
- Social defense supports the criminal politics which prioritizes the prevention of crime and the treatment of the offender (aiming at the re-socialization of the criminal)
- Re-socialization is considered a result of the humanization process of new criminal law
- Humanization of criminal law and of the criminal trial is based upon the scientific knowledge of both the criminal phenomenon and the personality of the offender.

4. **The curative model**

This model of criminal politics is substantiated on the results of scientific research of criminology. To the scientific data provided by clinic criminology, ideas of the social defense doctrine have added and in particular, of the new social defense.

The curative model targets:

- The focus of criminal politics on the idea of the re-socialization of the criminal
- The introduction of treatment methods which can contribute to the social rehabilitation of the individual
- The introduction of individualization techniques meant to contribute to the growth of the efficiency of treatment, both in the moment of the judicial individualization of the sanction and in the period of time of its execution
- The introduction of an ensemble of social, economic, cultural, etc. measures, with the purpose of facilitating the most adequate social rehabilitation of the criminal, after the completion of the treatment. In the U.S.A., the idea of treatment underwent a certain judicial consecration in the system of sentences with an undetermined duration, combined with the measure of parole „on faith”.

These means of non-repressive sanctioning have targeted the execution of the sanction of semi-armed prison, with the purpose of facilitating re-socialization (the criminal is allowed to live in his family and social environment, keeps his workplace, but spends the week-ends and his leave in the penitentiary).

List of used sources

1. Answer to violence, Volume 1, Presses Pocket, Paris, 1977, page 222;
2. Muțiu, Florentina Olimpia, 2014, <https://drept.uvt.ro/wp-content/uploads/2014/07/conf.-univ.-dr.-florentina-olimpia-mutiu.pdf>.
3. Clioclei, Valerian, 2009 Critics of criminal reason. Studies of judicial criminology and criminal law, Bucharest, C.H Beck Publishing House
4. Gassin, Raymond, 1998, Criminology, 4th edition, Paris, Dalloz.
5. Chipăilă, Ion, 2009, General Criminology, Craiova, Sitech Publishing House

Діана ТУПОТІНА

Курсант 3 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Ганна БІДНЯК,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ І ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОБОЇВ

Практика призначення судових експертиз при розслідуванні побоїв має певну специфіку в питаннях організації експертних досліджень. Призначення судових експертиз обумовлено тим, що відповідно до кримінального законодавства для кваліфікації злочинів проти здоров'я, в тому числі і побоїв необхідно встановити ступінь тяжкості заподіяння шкоди здоров'ю потерпілому.

При визначенні механізму заподіяння побоїв важливу роль відіграють: дрібні подряпини, садини, синці, які часто не вказані в медичних документах при первинному огляді лікаря. При експертному дослідженні ці пошкодження значимі, перш за все, для визначення слідчим (дознавачем) і судом складу кримінального правопорушення.

При цьому не можна забувати про те, що особам, яким заподіяно побої або інші насильницькі дії, надається медична допомога, і пошкодження з часом видозмінюються, загоюються. Це ще одна обставина, яку необхідно враховувати слідчому (дознавачу) при призначенні судово-медичної експертизи у справах даної категорії і при оцінці її результатів.

Можливості судово-медичної експертизи речових доказів у кримінальних справах про побої, на жаль, використовуються не в повній мірі, хоча могли б надати істотну допомогу в розслідуванні.

При нанесенні ушкоджень предметами, використовуваними в якості знарядь злочину, в результаті зіткнення з тілом потерпілого, як правило, утворюються накладення у вигляді слідів біологічних виділень (крові, поту), частинок тканини. Однак при вивченні кримінальних проваджень про побої встановлено, що дослідження біологічних виділень на знаряддях кримінального правопорушення не призначаються [1].

Так, наприклад гр. А, перебуваючи в нетверезому вигляді, в ході чергового скандалу нанесла своїй сьєкрусі С. кілька ударів по голові молотком для оброблення м'яса, тим самим завдала їй фізичного болю. У даному кримінальному провадженні в ході огляду місця події дізнавачем був вилучений халат з плямами бурого кольору, який належить потерпілій, який був долучений як доказ протоколом огляду предметів, а плями бурого кольору залишилися не дослідженими. Проведена лише судово-медична експертиза потерпілої.

На одязі потерпілого крім крові і слідів від знарядь можливо їх поєднання з волоссям, слиною, потім тіла і волокнами одягу підозрюваного (при контакті цих осіб). У зв'язку з цим необхідно звертати увагу на сліди боротьби на ділянках одягу, які стикалися з тілом і одягом правопорушника; на них в першу чергу вірогідні різні мікрооб'єкти і вищеназвані сліди.

При судово-медичному дослідженні виявлених накладень представляється можливим визначити, наприклад, яким з декількох схожих предметів були нанесені ушкодження або поранення. Практика показує, що частки накладення зберігаються на предметах навіть після того, як ці предмети були піддані різному впливу: вимиті, протерті, перебували в землі, використовувалися в роботі. Мікрочастинки, незважаючи на це, виявляються в різних поглибленнях, присихають і важко змиваються. Особливе значення при огляді місця події у справах про побої має виявлення і подальше судово-медичне дослідження слідів крові, не тільки її груповій і статевій приналежності, а й механізму утворення виявлених слідів, що нерідко, як показує практика розслідування побоїв, не береться слідчими і органами дізнання [2].

Для проведення судово-медичної експертизи у справах про побої неоціненну допомогу надають речові докази і документи, здобуті при виробництві інших слідчих дій. Так, в розпорядження експерта можуть бути надані медичні документи (найчастіше - історія хвороби, медична і травмакарта, який отримав побої, рентгенівські знімки, наприклад - кісток носа, значно рідше протоколом допиту лікуючого і дільничного лікарів та інші), знаряддя кримінального правопорушення, виявлені при проведенні огляду місця події або обшуку, протоколи слідчих дій.

Таким чином, судова експертиза і попередні дослідження є найважливішими процесуальними формами використання спеціальних знань, які мають кардинальне значення в процесі оцінки доказів при розкритті та розслідуванні побоїв, особливо на початковому етапі. Встановлення ступеня

тяжкості тілесних ушкоджень, а також дослідження знаряддя і механізму нанесення побоїв безперечно взаємопов'язані. У зв'язку з цим дуже важливо використовувати знання сучасної науки, так як результати судових, зокрема, судово-медичних, експертиз та інших досліджень, поряд з іншими доказами, надають неоціненну допомогу у встановленні істини у справі, правильної кваліфікації злочинів, доведенні вини особи, яка вчинила побої або інші насильницькі дії.

Бібліографічні посилання

1. Герасименко О. І., Антонов А. Г., Комісарова Н. О., Комісаров М. Л. Судова медицина: підручник / за заг. ред. Герасименка О. І. К.: КНТ, 2014
2. Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2004. 19 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D1%81%D1%82+242#w14978>

Усатенко Вікторія Вікторівна

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Наталя Валеріївна Павлова

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри криміналістики на та домедичної підготовки,

підполковник поліції

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Актуальність дослідження слідчого експерименту зумовлюється великою практичною значущістю його результатів, а отже його організаційно-тактичне забезпечення повинно бути досконалим та доступним для встановлення істини щодо обставин вчиненого суспільно-небезпечного діяння.

Слідчий експеримент передбачає проведення спеціальних дій з метою перевірки, зібрання та одержання нових доказів, оцінки слідчих версій і встановлення можливості існування певних фактів, які можуть мати значення для розслідування. Крім того, метою слідчого експерименту є перевірка та уточнення показань свідків, потерпілих, підозрюваних, інших даних, отриманих

під час огляду місця події та проведення інших слідчих (розшукових) дій [1, с. 123; 2, с. 167].

З огляду на тактику проведення слідчого експерименту слід сказати, що це складна слідча (розшукова) дія що зумовлена використанням різноманітних технічних та наочних засобів, кількістю учасників, проведенням експериментально-дослідницьких дій. Як відомо, проведення слідчого експерименту умовно поділяється на три етапи, а саме підготовчий, робочий та заключний.

Підготовка до проведення слідчого експерименту має складатися з таких основних етапів: 1) проведення попереднього допиту, особи показання, якої перевіряються; 2) попередній виїзд на місце, де мають проводитись експериментальні дії та визначення доцільності проведення слідчого експерименту безпосередньо на місці події. Про це зазначають і науковці, що у деяких випадках бажано попередньо ознайомитись з місцем проведення, щоб визначити найбільш доцільне розміщення учасників експерименту, необхідність використання між ними засобів зв'язку.

В свою чергу, не здійснення попереднього виїзду для ознайомлення з місцем події є згубною практикою та такою, яка не відповідає основним настановам криміналістичної тактики та стверджує, що важливим у плануванні слідчого експерименту є визначення так званих «опорних пунктів» – елементів, які в процесі відтворення обстановки події є основою для співставлення показань з реальними обставинами [3, с.18].

Слідчий експеримент повинен бути проведений в умовах максимально наближених до умов, в яких відбувалась злочинна подія (дія). Важливою передумовою проведення слідчого експерименту є допит. Загалом, слідчому рекомендується допитати додатково й інших учасників справи про обставини та деталі, що безпосередньо впливатимуть на підготовку, проведення та оцінку отриманих результатів. Чим більше такої інформації, тим точніше можна відтворити (реконструювати) обстановку, яка була на час скоєння злочину [3, с.56].

При підготовці слідчого експерименту, слідчому необхідно продумати чи є необхідність для проведення реконструювання. Ступінь реконструкції обставин події залежить від характеру експерименту, обстановки, у якій він здійснюватиметься, від наявних можливостей реконструювання. Не завжди обстановку можна реконструювати. Недотримання цієї умови розцінюється як порушення вимог кримінального процесуального закону, що спричиняє втрату доказового значення одержаних даних. Тобто, якщо з'ясується, що обстановка змінилася та реконструкція її є неможливою, то необхідно встановити, чи не вплинуть зміни, що відбулися, на достовірність результатів експерименту, тобто чи останні матимуть доказове значення у справі. Якщо відповідь на це питання є негативною, то від проведення слідчого експерименту слід відмовитися [4, с.146].

Вважаємо, що доцільно слідчий експеримент розглядати у двох аспектах:

- як допоміжний спосіб вчинити протидію розслідуванню злочину для підозрюваного;

- як викривальна, перевірна дія, результати якої будуть корисними для подальшого розслідування.

Слідчий експеримент одночасно може бути як корисним для встановлення істини, так і за умови неправильного чи некоректного його проведення шкідливим та таким, що унеможливорює подальше ведення слідства. Підозрюваний, маючи на меті ухилення від відповідальності, плануючи подальшу втечу та переховування від слідства може використовувати слідчий експеримент як спосіб вчинення протидії розслідуванню злочинів. Виїжджаючи на місцевість для проведення даної слідчої дії підозрюваний планує втечу та подальше переховування від слідства. Такі випадки є непоодинокими, про що свідчать досліджені матеріали справ з архіву місцевих судів. В такому випадку, слідча дія як слідчий експеримент спрацьовує на користь підозрюваного. Завданням слідчого під час проведення експерименту є чітко спланований порядок тактичних заходів для проведення слідчої дії та забезпечення належної та достатньої охорони для підозрюваного, а також охорони та контролю ситуації на місцевості. Зазвичай, до таких способів втечі вдаються особи, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, розуміють особливості проведення слідчої дії. Також слідчому варто звернути увагу на емоційний та психологічний стан підозрюваного під час проведення даної слідчої дії. Особа, яка планує втечу помітно нервує, оцінює обстановку та шляхи втечі, розгублена та незконцентрована на розмові зі слідчим.

В ході проведення слідчого експерименту особливої уваги заслуговує встановлення обставин суб'єктивної сторони злочину. Встановлюючи обставини та перевіряючи отримані дані в ході проведення слідства, можна встановити характер вини підозрюваного, а також чи мало місце провокації з боку потерпілої сторони.

Нерідко під час проведення слідчого експерименту має місце конфліктна ситуація між слідчим та особою показання якої перевіряються. Протидія розслідуванню злочину у ході проведення слідчого експерименту виявляється, в тому числі, у змові, обмові, самообмові і лжесвідчення, які є результатом настанови на дачу неправдивих показань. Д.Д. Заяць пропонує наступні тактичні прийоми для викриття вказаних вище фактів протидії розслідуванню злочинів, зокрема реверсивне відтворення показань, використання «негативних обставин», деталізація пояснень та демонстрації дій, реконструкція обстановки з попереднім змінюванням обстановки, в якій відбувалась досліджувана подія, спостереження за дезадаптивною поведінкою особи, показання якої перевіряються [5, с. 14].

Негативними обставинами, які мають вплив на проведення розслідування є протидія з боку самих осіб, які причетні до ведення розслідування. Слідчий своїми непрофесійними діями, зволіканням, неухважністю, халатністю може чинити протидію у процесі розслідування злочинів, у тому числі при проведенні слідчого експерименту. В даному випадку, не розглядаються ситуації, коли слідчого заохочують до «потрібного» ходу розслідування. Так, низька ефективність діяльності учасників будь-якої слідчої дії, непідготовленість до участі у слідчій дії, втрата контролю над ситуацією, відсутність чітко

спланованого ходу проведення слідчих дій, відсутність запасного плану проведення слідчої дії, на випадок виникнення форс-мажорних ситуацій тощо може запобігати встановленню об'єктивної істини.

Отже, слідчий експеримент надзвичайно складна та, одночасно, пізнавальна слідча дія, яка при коректному застосуванні тактичних прийомів спростовує неправдиві показання, дає можливість перевірити певні обставини та викрити винних.

Бібліографічні посилання

1.Афонін Д.С. Особливості тактики проведення слідчого експерименту та роль спеціаліста під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки руху та експлуатації залізничного транспорту. *Криміналістичний вісник*: наук-практ.зб. Київ., 2013. №2(20). С. 123–127.

2.Криміналістика: підручн. для студ. вищ. навч. закл. К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська. 2-е вид. перероб. і доп. ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

3.Балицький Т.М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09.. Ірпінь, 2015. 219 с.

4.Белкин Р.С., Белкин А.Р. Эксперимент в уголовном судопроизводстве : метод. пособие Белкин Р.С., Белкин А.Р. Москва.: Издательская группа «ИНФРА-М–НОРМА», 1997. 160 с.

5.Заяць Д.Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

Усаткін Денис Геннадійович,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛІДОВОЇ КАРТИНИ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Важливим елементом криміналістичної характеристики групового порушення громадського порядку є слідова картина. Загалом, сліди злочину є однією з найбільш важливих об'єктивних основ вивчення кримінального правопорушення, відповідно по якого проводиться досудове розслідування.

Так, В. Я. Колдіна зазначав, що слідова картина відображає в матеріально-фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, що належать до предмета доказування, і представляють сукупний слід цієї події. Матеріальна обстановка є потенційним слідоносієм, а слідова картина – виділеною в матеріальній обстановці цілісною системою джерел актуальної криміналістичної

інформації [3, с. 242]. В свою чергу, О. М. Васильєв та М. П. Яблоков, характеризуючи зв'язок слідів злочину з обстановкою їх учинення засвідчують, що подія злочину та підготовка до нього (в усіх його фазах) відбуваються у певній обстановці, елементи якої залишають власні сліди зовні, що можуть бути виявленими та вивченими під час розслідування [2, с. 123].

Ми підтримуємо позицію М. В. Салтевського, який запропонував наступну класифікацію стосовно встановлення можливого зв'язку між слідами та джерелами інформації: 1) філософською підставою є теорія відображення. Виходячи з цього, всі об'єкти поділяють на два класи: а) джерела ідеального (психічного) відображення (люди) і б) джерела матеріальних відображень (речі); 2) підставою кримінально-процесуальної класифікації є поділ доказів на особистісні й речовинні. Особистісні джерела – це люди, що є суб'єктами злочину або мають інформацію, що стосується події злочину (потерпілий, свідки тощо); 3) криміналістичною підставою класифікації джерел інформації є теорія криміналістичної ідентифікації й поняття криміналістичної тотожності. Будь-який об'єкт, що перебуває в межах кримінального судочинства, розглядається в аспекті його рівності, тотожності самому собі, тобто чи є він тим самим, що «був присутній» на місці події або «брав участь» у вчиненні злочину [4, с. 257].

Ми підтримуємо думку Ф. П. Сиви, який формулює слідову картину як сукупність матеріальних змін, які є наслідками злочинної події; зміну обстановки, пов'язану з появою або зникненням предмета; зміну стану предмета (сюди увійшли як поява на предметах слідів-відображень, так і руйнування предметів; частини яких-небудь предметів (твердих, рідких, сипких); запахи людей, тварин, речовин та ін. [5, с. 77].

Дослідженням емпіричної бази нами встановлено вузлові ділянки, де можуть бути зосереджені сліди кримінального правопорушення, зокрема:

- а) об'єкт, який було пошкоджено (білборди, сітілайти);
- б) особа потерпілого (пошкодження одягу, особистих речей);
- в) особа, яка була задіяна у вчиненні протиправних дій.

Поряд із матеріальними відображеннями на місці події існує ймовірність виявлення джерел (слідів) ідеальних відображень. Це «ідеальні сліди», що відобразили подію злочину в пам'яті потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених. З цього приводу Р. С. Белкін наголошував, що механізм виникнення ідеальних змін і самі ці зміни як уявні образи у свідомості учасників або сторонніх спостерігачів події є об'єктом дослідження криміналістики лише частково, оскільки криміналістика черпає основні дані про ці процеси з психології (загальної та судової), фізіології та інших наук про людину [1, с. 37].

Дослідження судово-слідчої практики надало змогу встановити, що сліди групового порушення громадського порядку у 81 % випадків виявлялися на місці їх вчинення. Поза місцем вчинення дані сліди утворювалися внаслідок підготовчих дій правопорушника, приховування доказів своєї причетності до кримінально караного діяння.

Наголошено на великій кількості особистісних джерел інформації – показань свідків й очевидців групового порушення громадського порядку. Проаналізовані

матеріали кримінальних проваджень дають змогу зробити висновок, що найчастіше на місцях вчинення досліджуваного правопорушення виявлялися:

- сліди рук – 31 %;
- сліди піротехнічних засобів – 21 %;
- сліди холодної зброї та спеціально пристосованих знарядь для нанесення тілесних ушкоджень – 11 %.

Підводячи підсумок, зазначимо, що вивчення слідової картини вчинення групового порушення громадського порядку має значення як на початковому, так і на подальшому етапі розслідування. Завдяки детальному її вивченню збирається максимальна кількість доказової інформації з матеріальних та особистісних джерел.

Бібліографічні посилання

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 2 Частные криминалистические теории / М. : Юристъ, 1997. 464 с.
2. Васильев А.Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / Васильев А.Н., Яблоков Н.П. М.; Изд-во Моск. Ун-та, 1984. 144 с.
3. Колдин В.Я. Вещественные доказательства : Информационные технологии процессуального доказывания / М.: Издательство НОРМА, 2002. 768 с.
4. Салтевский М.В. Криминалистика (в современном изложении юристов): Учеб. и практич. пособие. Харьков: Рубикон, 1997, 432 с.
5. Сова Ф.П. Криминалистическая техника. Методические указания и практикум. М., 1965. 118 с.

Чаплинська Юлія Анатоліївна,
прокурор Дніпропетровської місцевої
прокуратури № 1
Дніпропетровської області,
доктор юридичних наук, професор

ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

Сучасна Україна характеризується цілою низкою суттєвих проблем у цілому ряді основоположних сфер суспільного життя, вирішення яких потребує проведення глибоких та змістовних реформ. Деякі з таких реформ відбуваються вже багато років, втім до сих пір так і не призвели до настання бажаних результатів. Одними із проблемних питань розбудови української державності були та залишаються реальне ствердження та забезпечення панування в країні принципів верховенства права і правової законності, а також підтримка правового порядку на належному рівні. Розв'язання даних проблем вимагає реформування основних правоохоронних інститутів в країні, насамперед органів

прокуратури. На необхідності глибоких та конструктивних змін і перетворень у цій сфері неодноразово наголошували як науковці, так і представники політичних кіл та громадськості. Однак суттєвих позитивних зрушень у даному напрямку довгі роки на прослідковувалося, що врешті призвело до тотальної корупції та масових невдоволень з боку громадськості.

Оптимальна організація системи органів прокуратури є найважливішою умовою її ефективного функціонування. Як і будь-який інший орган державної влади, прокуратура являє собою певну організацію, тобто стійку систему спільно працюючих індивідів на основі ієрархії рангів та займаних посад. Органи прокуратури на сьогодні представлені розгалуженою мережею не тільки самих прокуратур різних рівнів та предметної компетенції, а й наукових і освітніх установ, інших організацій, які є юридичними особами, організаційно між собою взаємопов'язаних і взаємообумовлених єдністю вирішуваних завдань щодо забезпечення режиму законності і правопорядку в державі.

Організаційна система органів прокуратури та її єдність неодноразово ставала «наріжним каменем» процесу проведення низки реорганізаційних дій у її межах. Досвід розвитку цієї державної інституції показує, що даний процес не втрачає своєї динаміки й сьогодні.

На сьогодні тривають досить жваві дискусії на рівні самих співробітників органів прокуратури, громадськості та органів державної влади. Крім того, варто наголосити на тому, що в самому процесі реформи прокуратури задіяні різні державні суб'єкти, адже формування прокуратури як ефективної інституції це загальнодержавна справа. Це і Верховна Рада України, яка 14 жовтня 2014 року прийняла Закон України «Про прокуратуру», і Кабінет Міністрів України, що організовує фінансове й матеріально-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів, і звичайно це органи прокуратури України. Відповідно кожен з суб'єктів у рамках компетенції є відповідальним за свою ділянку роботи, а спільна злагоджена робота є запорукою її успішності [1]. Та не всі суб'єкти процесу державотворення виступають конструктивно. Так, громадськість активно закликає зменшити загальну чисельність і штат співробітників органів прокуратури, скоротити кількість регіональних прокуратур, обмежити повноваження прокурорського самоврядування тощо. Водночас самі співробітники органів прокуратури та, навіть, окремі представники депутатського корпусу закликають відновити та, в окремих, випадках збільшити штатну чисельність окремих органів прокуратури. Таке протистояння мало своїм наслідком цілу низку нормотворчих змін до чинного законодавства, а саме: за встановленим статтею 14 Закону України «Про прокуратуру» правилом загальна чисельність працівників прокуратури становить 15 000 осіб [2]. Проте з прийняттям 02.07.2015 р. Закону України «Про внесення змін до Закону «Про прокуратуру» щодо удосконалення та особливостей застосування окремих положень», було штучно зменшено наявну чисельність прокурорів, які можуть входити до загальної чисельності працівників прокуратури, до 10 тис. осіб починаючи з 1 січня 2018 року [3]. Станом же на жовтень 2017 року частка прокурорів та слідчих органів прокуратури в загальній чисельності працівників органів прокуратури 15 000 осіб становила 11 313 осіб. До вказаної

кількості входили всі прокурорсько-слідчі працівники, незалежно від профілю їх діяльності. Але навантаження на співробітників органів прокуратури надало можливість стверджувати, що зменшення загальної чисельності є неприпустимим кроком. Тому 07.12.2017 р. Верховна Рада внесла зміни до Закону, залишивши чисельність на колишньому рівні. Про існуюче навантаження на прокурорів свідчать наступні показники у сфері здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Так, в Україні щорічно реєструється майже 1 млн. кримінальних проваджень, що за встановленим ст. 37 КПК України правилом, вимагає призначення процесуального керівника по кожному з них.

Наразі, з огляду на кількість зареєстрованих проваджень, навантаження на одного лише прокурора досягає наприклад: у місцевих прокуратурах м. Києва – до 600 проваджень на рік; Броварській місцевій прокуратурі – понад 450 проваджень на рік; місцевих прокуратурах м. Львова – понад 350 проваджень на рік. Зменшення кількості прокурорів до 10 000 осіб, неминуче призвело б до збільшення і до того невинновданого навантаження на них. Така ситуація суттєво б зашкодила реалізації завдань кримінального провадження – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального провадження. Крім того, коли встановлювалось обмеження кількості прокурорів у 2015 році до 10 000, неможливо було спрогнозувати, що у 2017 році коло органів досудового розслідування розшириться.

Так, створення нових органів досудового розслідування, які вже утворено в складі Державної кримінально-виконавчої служби, а також планується створити в складі фінансової поліції, вимагає від прокуратури додаткового кадрового ресурсу для забезпечення здійснення належного нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. Крім того, у разі встановлення такої кількості до уваги бралася виключно необхідність приведення середньої чисельності прокурорів на душу населення у відповідність до показників ЄС, не враховуючи при цьому реального стану злочинності, економічну ситуацію та інші процеси, що відбуваються в Україні.

Не можна механічно скорочувати кількість прокурорів в Україні базуючись лише на порівнянні співвідношення кількості прокурорів на душу населення в Україні та країнах Європи та з тієї причини, що в Україні наявна функція «процесуального керівництва», яка не притаманна для прокуратур більшості зарубіжних країн. На відміну від прокуратур країн ЄС прокуратура в Україні виконує й інші конституційні функції поза межами кримінального процесу, які відсутні в прокуратурах більшості держав Європи, а тому прокурор в Україні має у рази більше повноважень та обов'язків у кримінальному судочинстві та поза його межами, аніж прокурор за кордоном, повноваження якого зводяться лише до підтримання державного обвинувачення у суді [4].

На сьогодні, враховуючи усі трансформаційні процеси, розглядаючи систему органів прокуратури, можемо говорити про її ієрархію і спеціалізацію. За ієрархією можемо побачити чітку субординацію й підпорядкування в діяльності, а спеціалізовані прокуратури – діють за предметно-галузевим принципом і в окремих сферах життєдіяльності. Використання вертикальних і горизонтальних зв'язків

структурних елементів прокуратури визначають лінійно-функціональний тип побудови її організаційної структури. Передбачений законодавством централізм і самостійність прокурорської системи, забезпечення нею єдності й законності на всій території країни об'єктивно диктують особливий характер організації та структурування прокуратури. В основі побудови системи органів прокуратури лежать жорстка ієрархія та визначеність об'єму прокурорських повноважень, імперативний порядок взаємовідносин усіх ланок прокуратури, процесуальна та службова дисципліна, гарантом яких виступає Генеральний прокурор України, поєднання єдиноначальності з колегіальністю [5, с. 6].

Характер же взаємозв'язків органів прокуратури між собою, по вертикалі та всередині власної структури по горизонталі, дають підстави для віднесення прокурорської системи за структурною побудовою до лінійно-функціонального типу. Це означає, що в структурах цього типу ланки нижчого рівня перебувають у безпосередньому (лінійному) підпорядкуванні керівника вищого рівня [5, с. 7–8]. Лінійна структура досить ефективна, оскільки ґрунтується на чітких і простих взаємозв'язках підлеглості. За таким принципом у прокуратурі будуються взаємовідносини, розподіляються повноваження, компетенція та функції. Важливим організаційно-структурним рішенням стало утворення спеціалізованих прокуратур для забезпечення законності в специфічних сферах правових відносин, що мають особливу важливість для функціонування суспільства й держави, а також вимагають нестандартних заходів забезпечення організаційно-структурного характеру. Ними стали військові прокуратури та Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

В Законі України «Про прокуратуру» в переліку засад діяльності прокуратури зазначено, що діяльність прокуратури ґрунтується за принципом територіальності. Зміст цього положення означає, що побудова системи органів прокуратури відображає адміністративно-територіальний устрій України. Така побудова зумовлена реалізацією покладених на прокуратуру завдань і функцій на всій території України та доступності її для всього населення. Засада територіальності передбачає: 1) рівномірне поширення мережі органів прокуратури на всі адміністративно-територіальні одиниці України; 2) відсутність територій, на які б не поширювалася юрисдикція органів прокуратури, з метою повного охоплення системою прокуратури території України; 3) існування достатньої чисельності прокуратур і прокурорів на території держави з метою забезпечити вирішення всіх питань, які перебувають у компетенції прокуратури; 4) територіально зручне розміщення прокуратур із метою забезпечення кожній особі реальної можливості дістатися до прокуратури, щоби реалізувати свої права, а прокурорам – безперешкодно й оперативно виконувати покладені на них повноваження [6, с. 25].

Водночас Офіс ГПУ поширює свою дію на всю територію України, тому її функціонування виключається з-під дії принципу територіальності. Принцип територіальності не поширюється на військові прокуратури та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру. Але водночас вони співпрацюють у межах своїх повноважень із територіальними прокуратурами.

З огляду на викладене, важливо дійти єдиної позиції щодо процесу реформування та оптимізації системи та чисельності органів прокуратури.

Оптимізація передбачає контрольовану динамічно-активну діяльність, за якої здійснюється вибір найкращого варіанту з багатьох можливих. З цього випливає, що оптимізація завжди означає покращення, вдосконалення найважливіших характеристик певного явища, процесу і взаємодії суб'єктів. Це збалансування, поєднання, узгодження, вдосконалення, співвідношення базових понять, властивостей, всебічних особливостей правових явищ і процесів. Такі явища і процеси мають бути керованими, контрольованими та зумовленими важливими факторами суспільної необхідності [7, с. 43].

Але всі трансформаційні процеси не можуть бути реалізовані без чіткої мети та розуміння правового статусу органів прокуратури. Правове регулювання як самої структурної побудови, так і функціонування зазначених органів потребує значних змін та удосконалення, приведення їх до стандартів та вимог європейської спільноти. Президент, Уряд, Парламент, представники органів прокуратури, які є активними учасниками, тією чи іншою мірою, реорганізаційних та реформаційних процесів, повинні розробити таку концепцію інституційної, функціональної та адміністративної реформи, яка значно оптимізує роботу і структуру органів прокуратури, а також забезпечить підвищення рівня кваліфікації прокурорів та рівномірне навантаження на кожного окремого прокурора, та створить сприятливі умови для взаємодії населення з органами прокуратури.

Отже, оптимізацію системи органів прокуратури необхідно здійснювати шляхом: 1) критичного перегляду структури та штатів органів прокуратури; 2) дотримання тієї позиції, що процес реформування має відображати вимоги сформованих світовою практикою засад функціонування органів прокуратури та правосуддя; 3) чіткого визначення функціональних обов'язків і повноважень усіх структурних підрозділів органів прокуратури; 4) усунення дублювання та паралелізму в роботі окремих структурних підрозділів органів прокуратури; 5) наукового забезпечення діяльності органів прокуратури; 6) визначення оптимальної та обґрунтованої штатної чисельності співробітників органів прокуратури та рівня їх матеріально-фінансового забезпечення; 7) поступового запровадження диференційованих нормативів штатної чисельності та навантаження залежно від характеру покладених завдань на співробітників органів прокуратури; 8) запровадження механізму забезпечення реалізації норм соціального захисту співробітників прокуратури; 9) закріплення гарантій професійної діяльності органів прокуратури; 10) підвищення рівня довіри до органів прокуратури, зниження рівня корупції в її структурних підрозділах.

Отже, говорячи про оптимізацію системи органів прокуратури, слід мати на увазі необхідність їх переформатування в інституційну систему з такою кількістю особового складу, яка здатна виконувати основні функції держави щодо захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Оптимізація системи органів прокуратури та більш чітка регламентація їх діяльності сприятиме подальшому розвитку правосуддя в державі. Удосконалення ж організаційної структури полягає в перегляді штатних розкладів і укрупнення окремих прокуратур, що, на нашу думку, сприятиме поліпшенню її діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Особливості сучасного етапу реформування органів прокуратури: Управління зв'язків з громадськістю та ЗМІ Генеральної прокуратури України. URL: <http://radako.com.ua/news/osoblivosti-suchasnogo-etapu-reformuvannya-organiv-prokuraturi>.
2. Про прокуратуру : закон від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
3. Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо удосконалення та особливостей застосування окремих положень: закон України від 02.07.2015 № 578-VIII// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/578-19/page>.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» (щодо оптимізації чисельності працівників органів прокуратури)». База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62631.
5. Організація роботи та управління в органах прокуратури: навчальний посібник у запитаннях і відповідях / За заг. ред. М.К. Якимчука і І.В. Європіної. К.: Національна академія прокуратури України. 2009. 207 с.
6. Лапкін А. В. Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар. Х. : Право, 2015. 680 с.
7. Гриценко В.Г. Шляхи оптимізації системи правоохоронних органів в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія «Право». Випуск № 1-2. 2013. С. 41–49.

Чаплинський Костянтин Олександрович,
завідувач кафедри криміналістики та
домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В умовах становлення правової й незалежної держави та реформування суспільства відбувається суттєва зміна злочинності. Якісна сторона цього процесу характеризується появою практично нових для нас видів злочинів, підвищенням «професіоналізму» злочинців, зухвалістю та жорстокістю їх дій. Це вимагає від правоохоронних органів спільного вирішення проблеми боротьби зі злочинністю, насамперед, організованою. Однією з причин кримінальної ситуації, яка склалася в Україні, є недостатня наукова розробка проблеми, відсутність уявлення про стратегію і тактику цієї боротьби, а також правової, кримінологічної, криміналістичної й оперативно-розшукової концепції та

відповідних наукових рекомендацій щодо виявлення, розкриття, розслідування та профілактики організованої злочинної діяльності.

Термін «організованість» походить від французького «organisation», значення якого полягає у внутрішній упорядкованості, узгодженості, планомірності, взаємодії частин цілого, об'єднанні людей, спільно реалізуючих певну програму або ціль [1, с. 494].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», під організованою злочинністю розуміється сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку із створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань (далі – ОЗУ) [2, с. 17].

Більшість учених, говорячи про організовану злочинність, виділяють певні ознаки, які їй притаманні. Так, М.П. Яблоков на основі аналізу наукових досліджень та правоохоронної практики виділяє перелік головних ознак, притаманних діяльності сучасної організованої злочинності, зокрема:

- високий рівень організації та конспірації злочинної діяльності, оскільки вона здійснюється членами високоорганізованого ОЗУ з функціонально-ієрархічною системою побудови, які пов'язані круговою порукою й кримінальними традиціями;

- традиційно корисливо-насильницька спрямованість злочинної діяльності угруповань у вигляді промислу з метою вилучення максимальних доходів не тільки у сфері тіншової, а й легальної економіки;

- наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління, а також в правоохоронних органах та значної матеріальної бази у вигляді значних грошових фондів, банківських рахунків, цінних паперів, нерухомості тощо;

- забезпечення безпеки та тривалості злочинної діяльності за рахунок наявності в ОЗУ офіційного «прикриття» у вигляді зареєстрованих спільних підприємств, фірм, різного роду фондів та ін.;

- прагнення ОЗУ до встановлення монопольного кримінального контролю над окремими галузями економіки та банківсько-кредитною сферою;

- політизація організованої злочинної діяльності, тобто прагнення лідерів ОЗУ до публічної влади та встановлення корупційних відносин з її окремими представниками [3, с. 34-35].

О.С. Шамов і В.М. Всеволодов до загальних ознак організованої злочинності відносять приховану, засновану на складній системі взаємовідносин, зовні респектабельну, пов'язану з державними органами або структурами управління та економіки діяльність групи осіб, спрямовану на одержання доходів, всупереч чинному законодавству та нормам моралі [4, с. 40; 5, с. 378].

Узагальнюючи названі багатьма дослідниками системоутворюючі ознаки організованої злочинності, можна виділити:

- стійкий характер злочинного угруповання, розрахований на тривалу діяльність та активне розповсюдження антигромадської ідеології;

- незаконний, протиправний та планований характер діяльності з метою отримання максимального прибутку;

- складну ієрархічну структуру організованого злочинного угруповання;

– використання корупції працівників органів влади й управління, а також правоохоронних органів для забезпечення безпеки своєї злочинної діяльності;

– прагнення до монополізації (встановлення контролю) у певній сфері діяльності або на певній території, проникнення у легальний бізнес.

Підсумовуючи наведене та аналізуючи точки зору науковців і норми чинного законодавства України, необхідно підкреслити, що більшість визначень організованої злочинності та її основних ознак не досить чітко і повно відбивають сутність цього явища.

Отже, визначаючи організовану злочинність як об'єктивне соціальне явище, можна сказати, що воно характеризується такими *основними ознаками*:

Негативне соціально-економічне явище.

Діяльність організованих злочинних угруповань порушує стабільність державної й економічної систем, завдає шкоди приватним особам та конкуруючим організаціям, є основною перешкодою у побудові ринкових відносин, заважає цивілізованому торгівельному обміну, чим створює серйозну небезпеку для незалежності України. Тому організована злочинність є надзвичайно небезпечним соціально – економічним явищем, вона деформує суспільство і породжена факторами соціального характеру, до яких слід віднести економічні, історичні, ідеологічні, психологічні та правові.

Стійке суспільно-небезпечне угруповання з функціонально-ієрархічною системою побудови.

Сучасні зміни в структурі та характері злочинності, тенденція до збільшення насильницьких злочинів, поширення і підвищення рівня професіоналізму організованої злочинності вказує на її суспільно-небезпечний характер. Стійкість ОЗУ дозволяє суб'єктам злочинної діяльності жорстко дотримуватися кримінальної направленості. Ієрархічність побудови організованої злочинності припускає організацію та функціональний розподіл обов'язків суб'єктів ОЗУ, що сприяє підвищенню рівня їх професіоналізму.

Наявність взаємозалежних груп різної кримінальної спрямованості, члени яких займаються систематичною злочинною діяльністю, тісно пов'язані круговою порукою та кримінальними правилами й традиціями, мають загальні цілі й орієнтацію, діють узгоджено за загальним планом з метою одержання максимально високих прибутків.

Системність, що у свою чергу є ознакою стійкості організованої злочинності, полягає у тому, що діяльність ОЗУ є фактично реалізацією прийнятого суб'єктами такого утворення способу життя, а не вчиненням поодиноких, розрізнених злочинів. Зазвичай, метою діяльності злочинних угруповань є отримання значних злочинних матеріальних прибутків.

Законспірований і тривалий характер злочинної діяльності, наявність системи планоїрної нейтралізації усіх форм соціального контролю з

використанням розвідки й контррозвідки, корумпованих зв'язків в органах державної влади і управління, у судових та правоохоронних органах.

Конспіративність й тривалий характер діяльності організованої злочинності допомагає злочинним угрупованням виживати, бути у правовому відношенні «невидимками» та активно попереджувати небажані правові рішення. Встановлення корумпованих зв'язків насамперед пов'язане з необхідністю отримання консультативної допомоги від фахівців у галузях економіки і права, просування своїх кандидатів у депутати усіх рівнів, а також до органів виконавчої влади, встановлення прямих контактів з політичними партіями, формування політичних партій для таємного контролю над ними і захисту їх економічних інтересів.

Наявність значної матеріальної бази, що проявляється у створенні спільних грошових фондів, які інвестуються у різних сферах злочинної діяльності, банківських рахунків, нерухомості.

Масштабний міжрегіональний, державний та міждержавний характер злочинної діяльності з розподілом між організованими злочинними угрупованнями територій та сфер впливу за територіальними та галузевими ознаками.

Наявність офіційно зареєстрованих фондів, спільних підприємств, фірм та інших об'єктів, під прикриттям яких діють організовані злочинні угруповання.

Встановлення зв'язків із зарубіжним злочинним світом, активне розповсюдження лідерами (організаторами) злочинних угруповань антигромадської ідеології.

Масова криміналізація суспільства, транснаціоналізація організованої злочинності, вихід її на міжнародний рівень є процесом реорганізації, відродження кримінального світу з тенденціями до ускладнення її структури.

Загалом, кожна з вказаних ознак організованої злочинності тією чи іншою мірою може проявлятися і в інших формах злочинності. Але не варто намагатися включити у визначення усі можливі ознаки, а зазначити необхідно тільки ті з них, що є визначальними.

Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що під *організованою злочинністю* слід розуміти *негативне соціальне явище, що має цілеспрямований, стійкий, системний та планомірний характер і характеризується сукупністю суспільно-небезпечних та взаємозалежних організованих злочинних угруповань, які функціонують тривалий час на певній території з метою отримання значних злочинних прибутків.*

Організована злочинність, як і злочинність взагалі, завжди займала одне з перших місць серед найбільш гострих проблем, що непокоять суспільство. Якщо побутова злочинність наступає на суспільство, діючи проти його інститутів, у тому числі державних, то організована злочинність намагається опиратися на інститути держави, суспільства з метою протиправного використання їх у своїх цілях. Організована злочинність фактично є структурою людського суспільства. Вона пронизує усе суспільство, враховуючи і задовольняючи певним чином

потреби різних соціальних груп населення, намагаючись залучити їх до свого кола, щоб мати резерв для власного поповнення.

Зростання організованої злочинності, зрощування з державним апаратом, підвищення технічної оснащеності, ускладнення зв'язку між членами злочинних угруповань та інші негативні чинники, безумовно, досить ускладнюють і без того непросту діяльність правоохоронних органів і, насамперед, Національної поліції України, зі своєчасного і якісного виявлення, розкриття й розслідування злочинів вказаної категорії [6].

Організована злочинна діяльність практично залишається невикритою. Їй притаманна висока латентність. Злочинці не несуть покарання. Цим порушується принцип невідворотності покарання за вчинені кримінальні правопорушення, що у свою чергу, призводить до зростання правового нігілізму серед населення України. Тому захист інтересів юридичних та фізичних осіб і держави взагалі у сфері боротьби з організованою злочинністю має цілу низку невирішених правових та організаційних проблем.

Бібліографічні посилання

1. Юридичний словник / За ред. Б.М. Бабія, Ф.Т. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. – Видання друге, перероблене і доповнене. – К., 1983.

2. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» – №3341 – XII // ВВР, – 1993. – №35.

3. Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности. – М.: Юристъ, 2002.

4. Всеволодов В.Н. Деякі ознаки, що визначають організовану злочинність. *Право України*. 1994. № 5-6. С. 9–41.

5. Шаповал О.С. Сучасні проблеми співробітництва міліції з громадськістю у галузі боротьби з організованою злочинністю. *Проблеми взаємопорозуміння ОВС з населенням: матер. міжвузівської наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 26 жовт. 2001 р.)* – Донецьк: ДІВС, 2002. С. 377–381.

6. Теоретичні засади розкриття та розслідування злочинів, учинених злочинними організаціями : монограф. / К. О. Чаплинський, В. Г. Огурченко. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 214 с.

Анастасія ЧЕЧЕЛЬ,
курсант III курсу факультету
досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена СОЛДАТЕНКО,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх
кандидат юридичних наук, доцент

ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЛОЛІТНЬОЇ ТА НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Основний закон України чітко регламентує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Окрім цього, права та свободи людини не можуть обмежуватися в незаконний спосіб.

Роль законних прав та обов'язків для кожної людини є досить ваговою, адже завдяки сукупності певних прав та обов'язків будуються всі взаємовідносини у суспільстві. Також, сукупність прав та обов'язків особи визначає її правовий статус у суспільстві, що є необхідним для її самореалізації у соціумі.

Слід зауважити, що існує низка категорій, правові статуси яких мають деякі особливості, зокрема це малолітні та неповнолітні учасники правовідносин. Особливість даних учасників відносин полягає в тому, що через неповноліття повни не у достатньому обсязі можуть усвідомлювати свої права та виконувати свої обов'язки. Досить часто такі права та свободи порушуються, що є негативним елементом у забезпеченні реалізації законних прав та інтересів дітей.

Врахування позитивного закордонного досвіду завжди було гарним етапом на шляху вдосконалення та реформування вже діючого законодавства, тому імплементація міжнародно-правових стандартів з приводу забезпечення прав та свобод малолітніх та неповнолітніх учасників правовідносин, зокрема кримінальних процесуальних, є дієвим методом з вдосконалення та вирішення спірних питань щодо правового статусу дітей у кримінальному провадженні.

Запровадження світових стандартів створює підставу для міждержавного співробітництва з питань регламентації правового статусу вищезазначених осіб у кримінальному провадженні, що є позитивним аспектом на шляху до європейських стандартів.

Варто зауважити, що спектр захисту законних прав та свобод дітей були об'єктом дослідження ще з 1945 року, з моменту утворення Організації

Об'єднаних Націй (далі - ООН). [2]. Вагомим внеском стало прийняття Загальної декларації прав людини, оскільки даний документ має міжнародне значення і зараз його застосовують при вирішенні всіх питань, пов'язаних з правами та обов'язками людей. Через деякий час була проголошена Декларація прав дитини, яка зараз має не менш важливе значення для здійснення правосуддя за участю малолітніх та неповнолітніх учасників кримінального провадження.

Слід зауважити, що першим офіційним міжнародним документом, який мав на меті захист прав та інтересів дітей була не Декларація прав дитини, а Женевська декларація прав дитини, яка була прийнята Лігою Націй у 1924 році, однак, як зазначають вчені Женевська декларація виявилася значно вужчою ніж Декларація, яка була прийнята у 1959 році.

Іншим, не менш важливим документом про права дитини є Конвенція ООН з прав дитини, яка була прийнята 1990 року. Після чого Україна взяла на себе зобов'язання, підписавши Конвенцію ООН про права дитини, яка згодом була ратифікована Верховною Радою України [3].

Найбільш повно та детально міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні сформульовані у Мінімальних стандартних правилах ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») [3].

Крім того, всі вищезазначені документи містять в собі основні положення, які стосуються не лише дітей, а й батьків, окремих осіб, державних органів, місцевої влади і уряду та закликають їх не лише визнавати права та свободи дітей, а й дотримуватися їх, адже завдяки забезпеченню законних прав та обов'язків малолітніх та неповнолітніх осіб у правовідносинах, зокрема, кримінальних процесуальних є необхідним елементом у здійсненні правосуддя.

У підсумку, варто зауважити, що зараз в Україні органи державної влади значно підвищили увагу з приводу забезпечення та реалізації законних прав дітей як на практичному рівні, так і на законодавчому, що пояснюється перш за все орієнтуванням на європейський досвід світових країн, адже в них права та обов'язки дітей є одним з пріоритетних напрямків реформування та дослідження з боку влади та громадськості.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Верховна Рада України*: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 20.10.2020)

2. Литвинов О.М., Назимко Є.С.. Міжнародні та європейські стандарти застосування покарання до неповнолітніх Київ. : ВД «Дакор», 2015. – 76 с.

3. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29.11.1985. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

Чучко Сергій Віталійович,
ад'юнкт кафедри криміналістики та
домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА ЗА ФАКТОМ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Взаємодія є обов'язковою категорією для успішного здійснення будь-якої спільної діяльності. Не є виключенням і розслідування кримінальних правопорушень. Адже ефективність поєднання сил та засобів правоохоронних органів забезпечить найбільш швидке притягнення до відповідальності винних у вчиненні протиправного діяння. Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет також вимагає від відповідних підрозділів Національної поліції спільних заходів та проведення процесуальних дій.

Розглядаючи взаємодію слідчих та оперативних підрозділів одразу слід вказати на те, що вона є найбільш необхідною для ефективного та швидкого розслідування в будь-яких кримінальних провадженнях. Так, в період з 25.05.2016 р. по 06.03.2017 р. гр. Ж. маючи злочинний умисел направлений на незаконне збагачення, за допомогою комп'ютерної техніки розміщувала неправдиві оголошення на сторінці інтернет магазину «olx.ua», соціальної мережі «Вконтакте» під різними псевдонімами («Татьяна Сергеева», «Аля Жужа») про продаж товарів, а саме жіночого одягу та взуття. Велика кількість осіб, введених в оману гр. Ж., переглядали зазначені оголошення та направляли на вимогу останньої грошові кошти на вказану картку в якості передоплати. Після переведення коштів покупці товарів не отримували та вже не могли зв'язатися з гр. Ж. [5]. Лише завдяки ефективній взаємодії слідчих та оперативних підрозділів працівники правоохоронних органів змогли зібрати орієнтуючу інформацію на початковому етапі розслідування.

В даному розрізі доречно навести позицію В. П. Лавров, який акцентував увагу на тому, що під забезпеченням розслідування злочинів розуміється система правових, наукових, організаційних заходів щодо розробки, впровадження і практичного використання криміналістичних засобів і методів з метою успішного розкриття, розслідування та попередження злочинів. Ця система містить у собі не тільки сукупність криміналістичних, кримінально-процесуальних, управлінських знань, засобів і методів, але також і діяльність правоохоронних органів, органів правосуддя та інших державних органів зі створення умов для ефективного використання зазначених засобів і методів у вирішенні завдань по розкриттю, розслідуванню, попередженню злочинів [4, с. 3]. Погоджуючись з наведеною думкою вважаємо за необхідне визначити поняття взаємодії підрозділів Національної поліції.

Ми підтримуємо позицію авторів, які вказують, що досліджувана категорія полягає в погодженій діяльності слідчих та оперативних підрозділів по забезпеченню успішного розкриття і розслідування злочинів, що здійснюється кожною зі сторін у рамках своєї компетенції властивими їй засобами і методами [6, с. 252]. Тобто відповідні органи виконують свої функції з використанням відповідних засобів та методів.

В той же час, необхідно розуміти, що під час розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет зустрічаються випадки, при яких визначається тільки загальне завдання і погоджуються шляхи його виконання, а місце та час проведення відповідних дій обираються самими взаємодіючими органами. Тобто працівники відповідних підрозділів повинні самостійно обрати лінію поведінки.

В свою чергу, В. А. Колесник з приводу особливостей взаємодії оперативних і слідчих підрозділів зазначає ряд положень. Зокрема, взаємодія має організаційні й кримінально-процесуальні аспекти і якщо в окремих випадках можуть здійснюватися узгоджені дії під час участі оперативних співробітників в проведенні окремих слідчих дій і це буде спільною діяльністю слідчого й оперативного працівника, то участь слідчого в проведенні оперативних заходів виключена. Але якщо такі оперативні заходи будуть здійснюватися з метою виконання узгоджених завдань у поєднанні з процесуальними діями, то попри відсутність спільності дій оперативного працівника і слідчого, питання взаємодії матимуть місце. Тому у взаємодії оперативних та слідчих підрозділів треба акцентувати увагу не на спільності, а на узгодженості дій слідчих та оперативних підрозділів, якщо такими діями розв'язується виконання спільних чи взаємовигідних завдань. Проте за певних обставин взаємодія матиме прояв саме у спільних діях і лише в межах повноважень, наданих слідчому та оперативному співробітнику [3, с. 121].

Слід зазначити, що підставами взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, на думку О. В. Грибовського, є наступні: спільність мети і завдань оперативних працівників та слідчого (адже лише при об'єднанні зусиль, органи досудового розслідування і оперативні підрозділи зможуть ефективно виконати свої завдання); однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів та слідчого; необхідність використання можливостей оперативного підрозділу і слідчого (слідчий має право провадити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 40 КПК України), оперативний підрозділ може здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України)) [2, с. 247]. Дану тезу ми повністю підтримуємо.

А вже О. П. Бойко акцентує увагу на тому, що до процесуальних форм взаємодії слідчих з іншими підрозділами на досудовому провадженні в основному відносять: взаємодію під час проведення СРД та НСРД за дорученням слідчого; взаємодію під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; взаємодію при оголошенні в розшук підозрюваного: до

непроцесуальних – взаємний обмін інформацією; інформування про отримані відомості в односторонньому порядку; спільний аналіз отриманої інформації; планування СРД та ОРЗ; консультації; взаємодію під час реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності; спільний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню злочину, та обговорення профілактичних заходів; спільну роботу в складі слідчо-оперативних груп; проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії; обговорення результатів спільних дій за конкретними кримінальними провадженнями; надання допомоги наявними силами й засобами; підбиття підсумків спільної діяльності з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому тощо [1, с. 18].

Аналіз опитування працівників слідчих і оперативних підрозділів поліції дав змогу виділити серед процесуальних форм взаємодії при розслідуванні шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет такі:

– виконання доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій – 86 %;

– надання слідчому матеріалів, зібраних у ході оперативно-розшукової діяльності, для вирішення питання щодо внесення відомостей до ЄРДР – 75 %;

– сприяння слідчому при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій – 59 %;

– виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо перевірки оперативно-розшуковим шляхом відомостей, що мають значення для встановлення наявності чи відсутності підстав для внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами – 29 %.

Підводячи підсумок, зазначимо, що взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет є запорукою успішного виявлення винних осіб. Найбільш розповсюдженими формами взаємодії є виконання доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також надання слідчому матеріалів, зібраних у ході оперативно-розшукової діяльності, для вирішення питання щодо внесення відомостей до ЄРДР.

Бібліографічні посилання

1. Бойко О.П. Взаємодія слідчих з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 26 с.

2. Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2015. С.246-254.

3. Колесник В. А. Криміналістична тактика в забезпеченні діяльності оперативних та слідчих підрозділів СБ України з виявлення й розкриття злочинів : монографія / К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. Ч. 2. 378 с.

4. Лавров В. П. Криминалистическое обеспечение расследования как задача криминалистической тактики и методики расследования отдельных видов преступлений : лекція / М., 2004. 37 с.

5. Справа № 591/2696/17, Архів Зарічного районного суду м. Суми, 2017 р.

6. Техніка, тактика, організація і методика розслідування злочинів / Під ред. Р.С. Белкина, В.Г. Коломацького. А.Г. Філіппова. Волгоград: ВСШ МВС Росії, 1994. 559 с.

Шаповалов Дмитро Олександрович,
кандидат медичних наук,
Заслужений лікар України,
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАЛУЧЕННЯ ОКРЕМИХ СПЕЦІАЛІСТІВ ДЛЯ УЧАСТІ У СЛІДЧОМУ ОГЛЯДІ

Відправною точкою розслідування багатьох злочинів є огляд місця події. Від успішно проведеної слідчої (розшукової) дії, направленої на пошук, виявлення та вилучення слідової інформації, залежатимуть подальші дії правоохоронців. Втім, наперешкоді стають певні чинники, серед яких і незручний час доби, недостатнє освітлення, застаріла техніка тощо. Окремо слід зазначити і значне ускладнення роботи в умовах пандемії.

Вчені ретельно вивчали зазначену слідчу (розшукову) дію, її процесуальний аспект, організацію та тактику проведення, відповідність змінам в законодавстві. Втім, використання спеціальних знань, головними носіями яких на місці події є різногалузеві спеціалісти, завжди має свої особливості і вдосконалюється пропорційно до науково-технічного прогресу.

Отже, як правило, в якості спеціалістів на місці події залучають спеціалістів–криміналістів з відділів криміналістичного забезпечення слідчих відділів Національної поліції України, задача яких правильний збір та вилучення слідів. Функційні обов'язки інспекторів-криміналістів не передбачають володіння глибокими знаннями в дактилоскопії, трасології, холодній і вогнепальній зброї тощо. Тому, в складних випадках можливе залучення працівників Експертної служби МВС України. Але, як свідчить практика, бюрократична процедура оформлення такої взаємодії не сприяє плідній співпраці.

Як слушно відмічає І.В. Пиріг, реформа Експертної служби МВС призвела як до позитивних, так негативних наслідків. Серед позитивних моментів слід зазначити поділення функцій техніко-криміналістичного та судовоекспертного забезпечення розслідування, яке сприяло дотриманню принципу незалежності судової експертизи. З іншого боку виникли проблеми кадрового забезпечення як підрозділів НДЕКЦ, так і секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих відділів. Рівень криміналістичної підготовки інспекторів-криміналістів

слідчих відділів Національної поліції на сьогодні залишається досить низьким. Недостатня кваліфікація інспекторів-криміналістів впливає на кінцевий результат – якість розслідування кримінальних правопорушень, формування доказової бази [4].

Види допомоги спеціаліста поділяються на криміналістичну, консультативну, методичну та технічну. Криміналістична допомога полягає у підготовці, організації та проведенні певної слідчої (розшукової) дії; виявленні, фіксації, вилученні доказів, підборі зразків для експертного дослідження. Методична допомога полягає у роз'ясненнях при проведенні слідчої дії з боку спеціаліста термінології, що використовується в окремій галузі знань, правильних назв вилучених об'єктів або їх частин. Іноді при складанні протоколу слідчий записує цю інформацію під диктовку спеціаліста. При наданні зазначеної допомоги слідчий отримує нові спеціальні знання, підвищує свій професійний досвід. Технічна допомога полягає у здійсненні допомоги слідчому при використанні техніко-криміналістичних засобів у процесі проведення слідчих (розшукових) дій; огляді, виявленні, фіксації, вилученні речових доказів; складанні схем, креслень тощо. Консультативна допомога виражається в усних роз'ясненнях, довідках зі спеціальних питань, що можуть виникнути або виникають при підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій, процесуальному оформленні їх результатів. Спеціаліст-криміналіст надає усі ці види допомоги [1].

Окрім реформи, варто також звернути увагу на досвід закордонних колег. Якщо на сьогодні в складі слідчо-оперативної групи в Україні працює один спеціаліст, який виконує фото, відеозйомку, всю роботу, пов'язану зні слідами, пакуванням. Чимало часу забирає надиктовування слідчому фрагментів протоколу огляду з описом об'єктів.

Як зазначає Р.Л. Степанюк, суттєвою відмінністю практики розслідувань США від нашої є можливість не просто залучення, а здійснення безпосередньо самого огляду не детективом чи прокурором, а оглядовою групою фахівців. Звичайно слід пам'ятати, що американська система кримінального процесу не передбачає повноцінного досудового розслідування. Тому дотримання формальних процедур щодо оформлення результатів слідчих дій там не має такого великого значення, як у нас [5].

Залежно від об'єктів слідчого огляду можливе залучення декількох спеціалістів. Науковці виділяють: місце події (місцевість або приміщення); місцевість або приміщення, що не є місцем події; живі особи; предмети (знаряддя і сліди злочину чи злочинця); труп; документи; тварини або їхні трупи [2].

Дискусійним на наш погляд є огляд трупа, зокрема, питання залучення судово-медичного експерта. Так, деякі вчені пропонують використати досвід закордонних колег. На відміну від України, у США немає обов'язкової вимоги щодо участі судово-медичного експерта при огляді трупа на місці події. Там це питання вирішує детектив залежно від обставин. У цьому знову ж таки доводиться констатувати більшу раціональність американців. Не в усіх випадках огляду трупа на місці його виявлення є потреба у залученні судово-медичного

експерта і цілком достатньо звичайного лікаря. Відволікання судово-медичних експертів, кількість яких невелика, особливо в провінції, на виїзди для огляду всіх трупів призводить до зниження якості їхньої роботи щодо проведення експертиз [5]. По-перше, не можна змішувати два різних види діяльності – участь судово-медичного експерта в якості спеціаліста під час слідчої (розшукової) дії та виконання судово-експертного дослідження, за помилковість якого він несе кримінальну відповідальність. По-друге, медицина, як ніяка інша наукова область знань, має різні галузі, підгалузі, які відрізняються одна від одної та які не можливо охопити на професійному рівні. Тому, на наш погляд, трупи з ознаками кримінальних правопорушень, обов'язково повинен оглядати фахівець, який на цьому спеціалізується, тобто судово-медичний експерт.

Підсумовуючи, зазначимо, що задля якісного та професійного виконання такої слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події, необхідна робота вузьких спеціалістів за напрямами діяльності. Таким чином, можливо уникнути поверхневого підходу та запобігання помилок у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Бібліографічні посилання

1. Бідняк Г.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів. Навчальний посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

2. Благута Р.І., Сибірна Р.І., Бараняк В.М. та ін. Криміналістика : навч. посіб. за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. С. 156.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D1%81%D1%82+242#w14978>

4. Пиріг І.В. Актуальні проблеми криміналістичного забезпечення судової експертизи *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 12–14.

5. Степанюк Р.Л. Окремі аспекти процесуального та організаційного забезпечення огляду місця події з урахуванням досвіду США *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 16 трав. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 14–16.

Шевченко Таїсія Віталіївна,

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Беристемова Раухан Галімовна,

докторант Академії правоохоронних органів при Генеральній прокуратурі Республіки Казахстан

ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Питання протидії наркозлочинності стоїть дуже гостро в усьому світі. За офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України у 2015 році всього обліковано кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів 25908, кількість кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру – 19767, обліковано кримінальних правопорушень за ст. 307 КК «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» - 6614, з них за вчинення шляхом перевезення, пересилання – 290; збут наркотичних засобів, психотропних речовин – 4350. У 2016 році всього обліковано – 23029; притягнуто до кримінальної відповідальності – 13872 особам; за ст. 307 КК – 2293; способом перевезення, пересилання – 220; збут – 1276. У 2017 році всього обліковано – 29010, осіб – 20675; за ст. 307 КК – 5029; шляхом перевезення, пересилання – 315, збут – 3429. За 2018 рік всього – 27007; осіб – 18307; за ст. 307 КК – 5453; шляхом перевезення, пересилання – 366; збут – 3892. У 2019 році всього обліковано – 28779, осіб – 19091; за ст. 307 КК – 6382; шляхом перевезення, пересилання – 359; збут – 4223. За 10 місяців 2020 року всього обліковано 27212, осіб 16591; за ст. 307 КК – 7606, шляхом перевезення – 597, збут – 5304 [1]. Ми можемо побачити, що за 2019 та 2020 роки значно збільшилась кількість облікованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів.

Злочинність мінлива та здатна пристосовуватися до сучасних умов життя. Так, за останні роки для збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів активно використовуються новітні технічні засоби, що значно збільшує незаконний обіг та зменшує кількість викритих випадків та встановлення осіб, які займаються незаконним обігом наркотичних засобів.

До способів незаконного збуту наркотиків наркоторговцями відносить поширення за допомогою засобів масової інформації, в тому числі електронних, інформаційних матеріалів, що підбурюють чи спонукають до вживання наркотиків (стаття 3 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року); поширення через мережу Інтернет інформації, що містить рекомендації щодо незаконного

використання та виготовлення наркотиків. Новітні технології дозволяють групам наркобізнесу застосовувати такі методи при скоєнні злочинів: приховування електронної інформації про постачання незаконних партій наркотиків шляхом кодування електронних послань, шляхом використання неконтрольованих засобів електронного зв'язку; відмивання доходів від наркобізнесу за допомогою електронних переказів [2].

На сьогодні в Україні, як і в Казахстані популярним способом розповсюдження наркотиків є так звані, «закладки». Способи виявлення «закладок» правоохоронними органами досить проблематичні, так як не відбувається самого контакту продавець-покупець, не відбувається передача коштів, крім того не часто відбувається спілкування щодо домовленості, навіть засобами зв'язку (мобільний телефон). Спілкування проходить, більш за все в соціальних мережах. Кошти за отримання наркотичних засобів, психотропних речовин переводяться на рахунки, а самі наркотичні засоби залишаються в задалегідь обумовлених місцях. Такими місцям можуть бути: під'їзд будинку, частина вулиці, тротуар та інші задалегідь обумовлені місця. Якщо брати більш конкретизовано, то у вищезазначених місцях визначаються певні місця-схованки, а саме: каналізаційні люки, квіткові вазони, паркани та інші місця. Для розповсюдження наркотичних засобів використовують, так звані, наркографіті, настінна реклама з повідомленням адреси-реклами в соціальних мережах. В умовах карантину збільшилась кількість вчинення збуту наркотичних засобів та психотропних речовин саме шляхом «закладки». Особі, яка вживає наркотичні засоби або психотропні речовини достатньо побачити одну з багаточисельних рекламних повідомлень з вказівкою на адресу схованки. Після цього перевести кошти та отримати повідомлення про місце знаходження дози. Таким чином спосіб вчинення збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів шляхом «закладки» зберігається анонімність як продавця – «закладника», так і покупця. А результатом є високий рівень латентності таких видів кримінальних правопорушень і отже низький рівень протидії саме такому способу збуту наркотиків, який за останні часи, та особливо в умовах карантину, набирає обертів опередаючи за чисельністю за безкарністю порівняно з «класичною» схемою розповсюдження наркотичних засобів.

Однак, попри анонімність та багатоланцюговість поширення наркотиків шляхом «закладок» викриття здійснюється силами правоохоронних органів. Так, Приморським районним судом м. Одеси встановлено, що 09.12.2015 року ОСОБА_1, з метою незаконного збуту, шляхом «закладок», наркотичних засобів, отримав від невстановленої особи, наркотичні засоби, які наступного дня, в ході огляду місця події виявлено та вилучено: 276 згортків з полімерної плівки; скляну колбу з речовиною прозорого кольору; блокнот з записами адрес та місць, у яких ОСОБА_1 ховав наркотичні засоби; мобільний телефон з картою за номером: платіжна картка «ПриватБанк», 14 карток різних операторів мобільного зв'язку. Таким чином, ОСОБА_1 вчинила кримінальні правопорушення передбачені ч.3 ст. 307, ч. 2 ст. 309 КК України [3].

Така проблема характерна не лише для України, а і для інших країн. Так, для Республіки Казахстан також постала проблема щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики протидії збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в тому числі розповсюдження за допомогою соціальних мереж. Розповсюдження наркотиків і надходження їх з-за кордону стало однією з основних проблем для Республіки Казахстан. Частина наркотиків, які потрапляють в Казахстан з інших країн, складають у своїй більшості від їх загального незаконного обороту. Героїн, кокаїн, амфитаміни та ін., потрапляють в країну в основному контрабандним шляхом, які представляють собою реальну загрозу економічним, політичним інтересам держави та сферу національної безпеки. Основна мета Стратегії боротьби з наркозлочинністю та наркобізнесом збереження молодого покоління, які є запорукою прогресу і розвитку країни. Ефективна боротьба силами правоохоронних органів, активна участь громадськості, засобів масової інформації, міжнародна співпраця.

Отже, підсумовуючи можемо дійти висновку, що ефективними засобами протидії наркозлочинності щодо незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин можна виділити: міжнародна співпраця, запровадження передового закордонного досвіду у протидії наркозлочинності, використання спільних банків даних щодо діяльності організованих злочинних організацій, наркотрафіків. Крім того, спільна діяльність щодо співпраці підрозділів протидії наркозлочинності та кіберполіції у цьому напрямку та напрацюванні чітких механізмів, які дозволять виявляти ці наркозлочини. Напрацювання чіткого алгоритму дій та методики проведення аналізу мереж та різних платформ, з метою виявлення незаконної реклами наркотичних засобів. Залучення громадських організацій щодо виявлення та повідомлення про факти збуту наркотичних засобів. Вдосконалення національного законодавства щодо усунення прогалин та збільшення кримінальної відповідальності за вчинення незаконного збуту наркотичних засобів.

Бібліографічні посилання

1. Статистичні дані Генеральної прокуратури України за 2015-2020 роки. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 20.11.2020)
2. Телійчук В.Г. Оперативно-розшукова протидія наркозлочинності в мережі Інтернет як стратегія протидії наркозлочинності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* 2018. Спеціальний випуск № 1.
3. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 02.11.2020 Справа № 522/3909/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92608904> (Дата звернення: 16.11.2020).

Шишкіна Ксенія Олегівна

курсант факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Гаркуша Аліна Григорівна

доцент кафедри кримінального
процесу, к.ю.н., доцент

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ВЕКТОРА ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЗНАВАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Підрозділи дізнання – це відносно нові утворення в системі центрального органу управління поліції та її територіальних структурних підрозділах, на які покладені повноваження стосовно здійснення дізнання у правопорушеннях, віднесених Кримінальним кодексом України до кримінальних проступків.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що підрозділи дізнання виконують певні функції, а також, законодавець ставить перед ними деякі завдання, котрі у сукупності визначають вектор функціональної спрямованості діяльності дізнавача у кримінальному провадженні. Вивчення та дослідженням поставленого проблемного питання займалися такі науковці як: Крайнюк В.Г., Задоя К.П., Уваров В.Г., Пономаренко А.В., Донченко Ю.В., Александров Є.Н., Федотова Г.В. та інші вчені.

У ст.2 КПК України визначені основні завдання кримінального провадження. Вони є основоположними та загальними для усіх суб'єктів, що здійснюють досудове розслідування та судовий розгляд кримінальних проваджень. Невиконання визначених у КПК України завдань кримінального провадження тягне за собою юридичну відповідальність. Тому, під час здійснення досудового розслідування органи дізнання теж мають виконувати ці завдання, але, перед ними, також, стоїть додатковий перелік завдань, визначений у Наказі Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» № 405.

Отже, відповідно до п.1 Розділу II цього Наказу до завдань, які покладаються на підрозділи дізнання належать:

- захист особи, суспільства та держави від кримінальних проступків (тобто, метою проведення дізнання є захист інтересів суб'єктів, визначених у цьому Положенні);

- забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних проступків, віднесених до підслідності органів Національної

поліції України (отже, підрозділи дізнання є відповідальними за своєчасність, повноту та неупередженість досудового розслідування кримінальних проступків);

- забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними проступками (відповідно до абзацу першого пункту четвертого Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна» від 31.03.1989 року № 3 слідчий, дізнавач перед направленням кримінального провадження до суду повинні з'ясувати, чи вжито заходів до забезпечення відшкодування шкоди кримінальним правопорушенням або проступком [3].);

- виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних проступків, і вжиття заходів щодо їх усунення (тобто, на підрозділи дізнання покладається обов'язок щодо з'ясування та дослідження причин вчинення кримінальних проступків та проведення профілактичної роботи серед населення, задля недопущення нових випадків порушення кримінального законодавства України) [2].

Функціональна спрямованість дізнавача у кримінальному провадженні визначається не лише завданнями, які перед ним ставить кримінальне процесуальне законодавство, а й функціями підрозділів дізнання. Так, відповідно до п.1 Розділу III Положення «Про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» основними функціями підрозділу дізнання є:

- усебічне, повне та неупереджене дослідження обставин кримінального проступку, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують їх покарання, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і обґрунтованих процесуальних рішень [2]. Наведена функція досить тісно переплітається із завданнями кримінального провадження та завданнями, які ставляться перед підрозділами дізнання. Головною метою зазначеної функції є наголошення на необхідності об'єктивної оцінки дій особи, що підозрюється у вчиненні кримінального проступку, задля того аби чітко окреслити ситуацію, що склалася та притягнути особу, яка скоїла кримінальний проступок до відповідальності в міру її вини. Дана функція також передбачає накладення на підрозділ дізнання обов'язку щодо забезпечення законності під час прийняття необхідних процесуальних рішень.

- аналіз практики досудового розслідування кримінальних проступків, організації і результатів діяльності дізнавачів, унесення на основі цього в установленому порядку пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності підрозділів дізнання [2]. Тобто, однією з функцій підрозділу дізнання є досконале вивчення практичного досвіду у сфері досудового розслідування кримінальних проступків, з метою покращення результативності діяльності цього підрозділу.

- вжиття заходів з підвищення якості дізнання і дотримання його строків [2]. У зв'язку з цим на начальника відділу (сектору) дізнання ГУНП покладається обов'язок щодо проведення аналізу діяльності дізнавачів та

розроблення й вжиття заходів щодо покращення якості дізнання та скорочення строків його проведення.

- вивчення, узагальнення позитивного досвіду дізнання, упровадження його в практику підрозділів дізнання, розроблення сучасних методик розслідування окремих видів кримінальних проступків [2].

- організація взаємодії підрозділів дізнання з іншими підрозділами Національної поліції, слідчими та детективами інших правоохоронних органів, суб'єктами, що здійснюють судово-експертну діяльність, підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [2]. Ця функція покладається на начальника відділу (сектору) дізнання ГУНП, начальника відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції й полягає в їх постійному моніторингу ситуації щодо взаємодії підрозділів дізнання з іншими державними органами та установами, вжиттю заходів стосовно організації такої взаємодії.

- вивчення практики застосування дізнавачами норм права і розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України [2]. Підрозділи дізнання мають ознайомлюватися та досліджувати практику застосування їх працівниками норм чинного законодавства, з метою його подальшого покращення.

- забезпечення підбору, розстановки і виховання кадрів для підрозділів дізнання, підвищення їх кваліфікації та професійної майстерності [2]. Дана функція полягає у тому, що на працівників відділів (секторів) дізнання, які виконують організаційно-методичні функції покладається обов'язок щодо здійснення контролю за підготовкою кадрів та їх розстановкою, з метою ефективної організації робочого процесу.

- організація відповідно до законодавства України розгляду і вирішення звернень громадян, які надходять у зв'язку з проведенням дізнання [2]. Начальник Управління дізнання, начальник відділу (сектору) дізнання ГУНП, начальник відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції уповноважені на здійснення організації розгляду та вирішення звернень громадян, стосовно роботи працівників підрозділів дізнання в установленому національним законодавством порядку.

Дослідивши вищенаведене ми можемо зробити висновок, що вектор функціональної спрямованості діяльності дізнавача у кримінальному провадженні визначається функціями та завданнями, поставленими перед підрозділами дізнання. Національне законодавство містить необхідну кількість нормативно-правових актів, які забезпечують неухильне виконання підрозділами дізнання та їх посадовими особами своїх функцій та досягнення намічених цілей.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: редакція від 11.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.11.2020 р.).

2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» від 20.04.2020 року № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0491-20> (дата звернення: 03.11.2020 р.).

3. Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних та кримінальних справах: бюлетень законодавства і юридичної практики України. 1995, № 1.

Щокало Анастасія Василівна,

курсант групи Ф1-404 факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Фоміна Тетяна Григорівна,

доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Медіація (від лат. *mediatio* – посередництво) – альтернативний метод вирішення конфліктів, згідно з яким нейтральний посередник (медіатор) допомагає сторонам досягти добровільної та взаємовигідної угоди шляхом двосторонніх переговорів [1, с. 610]. У наукових джерелах існують й інші визначення поняття, що використовуються для розуміння змісту програм і підходів, які ставлять за мету (як і медіація) досягнення взаємної згоди між сторонами конфлікту.

Медіація (відновне правосуддя) як альтернативний спосіб вирішення спорів широко застосовується в усьому світі. Тому у даних тезах ми присвяtimo увагу саме цьому питанню, оскільки вивчення зарубіжного досвіду використання медіації у кримінальному провадженні допоможе запровадити даний інститут й в Україні.

У Франції термін «mediation» в межах юридичної лексики має відношення до процесів, учасниками яких є дорослі люди, в той час як термін «reparation» стосується тільки неповнолітніх. У Німеччині використовується термін «Täter-Opfer-Ausgleich», а в Австрії «Ausergerichtlicher Tatausgleich». У Великобританії популярним стало поняття «restorative justice» («відновне правосуддя»). Таке різноманіття в термінології дає підстави стверджувати, що існують значні розбіжності в походженні, структурі та цілях програм медіації. Необхідно також враховувати, що в деяких країнах термін «медіація» у кримінальних справах

охоплює не тільки зустрічі потерпілого і правопорушника, але і інші можливі альтернативи, коли особа, що підлягає кримінальному переслідуванню, повинна виконати певні вимоги прокурора (наприклад, громадські роботи), і вже після цього приймається рішення про припинення кримінального переслідування [2, с. 539].

Вперше медіацію, саме на практичній основі, запровадили в США. З'явилися програми примирення винного і потерпілого, що є однією з найбільш розповсюджених форм відновного правосуддя. На даний момент в США діють сотні програм медіації під різними назвами. Варто зазначити, що у перші роки на медіацію в США спрямовували матеріали по злочинах невеликої тяжкості, вчинені неповнолітніми злочинцями, однак останнім часом все сильніше виявляє себе інша тенденція: на медіацію направляють матеріали про більш тяжкі злочини, при цьому вищевказані норми поширюються як на неповнолітніх, так і на дорослих злочинців [3].

В Англії програми відновного правосуддя застосовуються на різних стадіях кримінального процесу. Медіацію або сімейну конференцію може бути проведено після порушення кримінальної справи, але до судового розгляду справи. Крім цього, суд може призначити проведення програми відновного правосуддя після визнання особи винною, але до присудження покарання. В Англії суд може відтягнути винесення покарання максимум на шість місяців, щоб побачити, чи підсудний відшкодував або принаймні почав відшкодовувати шкоду. Покарання не призначається до кінця відстрочки і очікується, що воно не буде пов'язане з позбавленням волі [4, с. 50].

Можливість проведення медіації в кримінальних справах передбачена також законодавством Бельгії. Проведення медіації може бути ініційоване за клопотанням осіб, залучених у кримінальний процес. На судові органи та прокуратуру покладається обов'язок проінформувати сторони про можливість проведення медіації [5]. В Іспанії медіація застосовується переважно в області ювенальної юстиції та є засобом перевиховання неповнолітніх. У цій сфері робота ведеться як організаціями Автономних Співтовариств Іспанії, так і командами, які працюють з прокуратурою у справах неповнолітніх, та низкою інших організацій. Згідно з даними офіційної статистики у 15–20% усіх злочинів, скоєних неповнолітніми, застосовуються процедури медіації. У них беруть участь злочинці і їх жертви [6].

Що стосується України, то слід відмітити, що нормативно-правової бази для медіації в кримінальному судочинстві України на сьогодні ще не має, але певне підґрунтя для цього є. Зокрема, в Україні реалізуються два пілотних проекти, які засвідчили позитивні результати у цьому напрямку: «Програма відновлення неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» та «Впровадження відновного правосуддя в Україні». Пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» поширений на всю територію України, реалізується на базі системи надання

безоплатної правової допомоги [7]. Він отримав підтримку Міністерства юстиції України та Офісу Генерального прокурора. Програма включає в себе забезпечення діяльності відповідно до певних умов. По-перше, необхідна наявність потерпілої сторони. По-друге, скоєння злочину (невеликої або середньої тяжкості) неповнолітнім вперше. Також обов'язковими умовами є визнання факту вчинення злочину неповнолітнім, а також згода як неповнолітнього, так і потерпілого на участь у програмі.

Отже, кожна країна, в якій запроваджено медіацію, по різному визначає шляхи її використання. Вивчення досвіду зарубіжних країн дозволяє засвідчити необхідність законодавчого унормування медіації в Україні. Запровадження та розвиток медіації під час кримінального провадження в Україні: 1) сприятиме гуманізації правової системи, кримінальної політики; 2) прискорить та спростить процес кримінального судочинства; 3) зменшить соціальну напругу між підозрюваним, обвинуваченим та потерпілим; 4) підвищить рівень довіри до судових органів, дасть можливість зменшити навантаження на суд; 5) покращить рівень забезпечення прав, свобод та законних інтересів потерпілого, оскільки останній матиме можливість отримати реальну компенсацію завданої шкоди; 6) сприятиме реалізації принципу економії процесуальних засобів при вирішенні кримінально-правових конфліктів.

Бібліографічні посилання:

1. Юридична енциклопедія: В 6-ти томах. Т. 3: К-М / ред. колег.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ, 2001. Т. 3. 792 с.
2. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1049 с.
3. Василенко А.С. Медиация в уголовном процессе США. *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2012. № 2. С. 202-208. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mediatsiya-v-ugolovnom-protsesse-ssha/viewer>.
4. Miers D., Willemsens J. Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries. *Leuven : The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restoratives Justice*, 2004. P. 50.
5. Медиация в Бельгии. Обзор. *Сайт «Ресурсный центр медиации»*. Раздел «Зарубежное законодательство». URL: http://mediators.ru/rus/about_mediation/foreign_law/belgium/text1.
6. Обзор законодательства Испании о медиации. *Сайт «Ресурсный центр медиации»*. Раздел «Зарубежное законодательство». URL: http://mediators.ru/rus/about_mediation/foreign_law/spain/text1.
7. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Міністерства юстиції України,

Христян Віталій Володимирович
судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Запорізького науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

РОЛЬ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ РУК В РОЗСЛІДУВАННІ ТА РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ

В процесі діяльності людського суспільства постійно фіксуються факти вчинення окремими особами протиправних дій. На заваді цим діям стають правоохоронні органи, зокрема органи досудового слідства, метою яких є збирання доказової бази винуватості конкретних осіб в протиправних діях. В своїй діяльності працівники цих органів послуговуються науковими знаннями, які фактично є накопиченим досвідом багатьох поколінь, об'єднаних в науку криміналістику.

Головною метою криміналістики є наукове забезпечення практичної діяльності правоохоронних органів (а саме органів досудового слідства) у їхній боротьбі зі злочинністю [1].

Структура криміналістики є досить складною і складається з багатьох елементів. Одним з них є дактилоскопія – розділ криміналістики, що вивчає будову візерунку шкіри рук з метою проведення криміналістичної ідентифікації особи, а також для реєстрації і розшуку злочинців [2]. З метою вирішення цих завдань фахівці з дактилоскопії проводять спеціальні дослідження – дактилоскопічні експертизи.

Зазвичай результати проведеного дактилоскопічного дослідження мають істотне значення для успішного розкриття злочину. Крім того, вони допомагають слідчому у виборі основної версії серед інших (притримуючись якої він зможе з'ясувати дійсні обставини справи), а також сприяють усуненню істотних суперечностей в свідченнях осіб, причетних до злочину [3].

Саме тому дуже важливим етапом розслідування злочину є проведення якісного збирання речових доказів при огляді місця події і обробка дактилоскопічної інформації осіб, причетних до вчинення злочину в лабораторних умовах при проведенні дактилоскопічного дослідження.

Дактилоскопична експертиза є найпоширенішим видом досліджень у криміналістиці, зважаючи на те, що сліди пальців рук злочинців виявляють майже завжди при огляді місця події за багатьма видами злочинів.

Крім того, сліди рук є джерелом цінної криміналістичної інформації, зокрема про особу, що їх залишила, про час та особливості механізму слідоутворення (окремі обставини злочинної події, а також анатомічні і функціональні ознаки певної особи) [1]. З огляду на вищезазначені факти дактилоскопія потребує активного розвитку з метою підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, зокрема органів досудового слідства.

Як показує практика для проведення дактилоскопичної експертизи на дослідження можуть надаватися різноманітні об'єкти та зразки для порівняння: 1. Різноманітні предмети з імовірною наявністю на них слідів папілярних узорів рук особи, причетної до злочину. 2. Різноманітні об'єкти з виявленими на них слідами папілярних узорів рук особи, і які не були вилучені з поверхні об'єктів. 3. Дактилоскопичні плівки або інші липкі та полімерні матеріали з перекопійованими на них слідами папілярних узорів. 4. Зліпки, отримані з об'ємних слідів папілярних узорів особи. 5. Кисті рук, стопи ніг або їх фрагменти з папілярними узорами на них. 6. Зображення папілярних ліній, які містяться у матеріалах експертиз: висновку експерта, ілюстративній таблиці. 7. Відбитки (відтиски), які містяться в оригіналах дактилокарт осіб, причетних або підозрюваних у злочині [1].

Основні принципи дослідження, які застосовуються при проведенні дактилоскопичної експертизи, у тому числі особливості проведення окремих стадій дослідження, викладено в Методиці дактилоскопичного дослідження [4]. Дактилоскопичне дослідження має кілька стадій, кількість яких є змінною, залежно від завдань, які вирішує експерт. При попередньому дослідженні з'ясовується мета дослідження та питання, які поставлені на вирішення експерта. Стадія роздільного дослідження полягає в усебічному та повному вивченні загальних та окремих ознак слідів (відбитків, відтисків), формуванні проміжних висновків про їх придатність для ідентифікації особи. На стадії експертного експерименту перевіряються експертні версії, встановлюється механізм слідоутворення, йде виявлення причинного зв'язку між певними явищами, процесами, вирішується питання отримання даних, потрібних для вирішення поставлених питань, зокрема отримання зразків для проведення порівняльного дослідження тощо. При порівняльному дослідженні встановлюється збіг або розбіжність загальних і окремих ознак будови папілярних узорів у об'єктах дослідження та зразках для порівняння. На наступній стадії дослідження відбувається оцінка результатів проведеного дослідження і формулюється висновок експерта. Завершальною є стадія оформлення результатів експертного дослідження на якій складається висновок експерта й ілюстративна таблиця до нього [4, с. 18 – 27].

В цілому проведення дактилоскопічної експертизи має на меті вирішення таких питань, які можуть ставитися слідчим перед експертом:

1. Діагностичні питання: чи є на наданому на дослідження об'єкті сліди рук (пальців, долонь), ступень ніг? Якщо так, чи придатні вони для ідентифікації? Якою рукою та якими пальцями руки залишено сліди? Якими ділянками поверхні руки залишено сліди? Який вік, стать і зріст особи, що залишила надані на дослідження сліди?

2. Ідентифікаційні питання: чи залишені сліди рук (ступень ніг), вилучені в різних місцях (на різних об'єктах), однією особою? Чи залишені сліди рук (стоп ніг) конкретною особою, дактилокарта на ім'я якої надана для порівняльного дослідження? Чи ідентичні відбитки рук невпізаного трупа та відбитки в дактилокарті на ім'я конкретної особи? [4, с. 5].

Таким чином, проведення дактилоскопічної експертизи дає можливість працівникам органів досудового слідства ефективно розслідувати різноманітні види злочинів завдяки своїй універсальності, адже в переважній кількості випадків при проведенні огляду місця події слідчі та криміналісти знаходять сліди папілярних узорів злочинців. А цей факт має чи не найбільше доказове значення в кримінальному процесі.

Список використаних джерел

1. Логвиненко А.О. Проблеми використання дактилоскопічної інформації в розслідуванні злочинів / А.О. Логвиненко // Юридичний вісник. – 2017. – № 1 (42) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2017/statji_n_142_2017/29.pdf

2. Енциклопедія сучасної України / НТШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=23384

3. Рогатюк І. В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури / І. В. Рогатюк // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_1_69.

4. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження» / [укл. Жолтанська І.І., Кузнєцов В.А., Щавелєв А.В. та ін.]. – К. : ДНДЕКЦ МВС, 2014. – 119 с.

Черненко Анатолій Павлович,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін ДДУВС,
к.ю.н., доцент

Шиян Анатолій Григорович,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
ДДУВС

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ДІЗНАННЯ ЯК ФОРМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Нормами кримінального процесуального законодавства України (частина яких набере чинності з 1 липня 2020 року) визначені органи дізнання, встановлена їх компетенція щодо здійснення розслідування кримінальних проступків. Саме поняття «дізнання», яке має дуже важливе значення для усвідомлення суті процесуального стану органів і осіб, які його провадять, пунктом 4 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено дуже вузько: «дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків» [1].

Серед правників, яких не влаштовує таке законодавче визначення, єдиного погляду щодо нього немає. Насамперед, привертає до себе увагу така дефініція: дізнання можна визначити як таку форму досудового розслідування, що передбачена кримінально-процесуальним законодавством, і здійснюється компетентними на те органами та полягає у реалізації завдань кримінального провадження при вчиненні кримінальних проступків, тобто того, що не віднесено до категорії злочинів [2, с. 74].

Слід зауважити, що в КПК України 2012 року дізнання дістало принципово іншого нормативно-правового регулювання, ніж у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року. Відповідно, сучасний інститут дізнання як форми досудового розслідування потребує переосмислення його місця, ролі та значення у кримінальному судочинстві України.

У цьому взаємозв'язку є потреба зупинитися на деяких ознаках, які дозволяють відмежувати дізнання від досудового слідства, визначають його як окрему самостійну форму досудового розслідування. Ними, зокрема, є такі.

1. Особливе коло суб'єктів, які можуть здійснювати дізнання. Так, згідно із Законом України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень” провадження дізнання по кримінальних проступках з 1 липня 2020 року повинні здійснювати підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового

законодавства; г) органів Державного бюро розслідувань; г) Національного антикорупційного бюро України (ч. 3 ст. 38 КПК).

Організація дізнання покладається на керівника органу дізнання. Що стосується безпосередніх виконавців здійснення дізнання по кримінальних проступках, то ними будуть дізнавачі цих органів, а також уповноважені особи інших підрозділів зазначених органів, Національного антикорупційного бюро України. Дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого.

2. Самостійна процедура проведення досудового розслідування кримінальних проступків (дізнання), яка порівняно із досудовим слідством носить спрощений характер.

Статтею 298 КПК України (в редакції Закону України № 2617-VIII від 22.11.2018 року) встановлено, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень глави 25 КПК України. Науковцями відзначається, що така позиція законодавця щодо досудового провадження означає чітке визначення кримінальної процесуальної спрямованості дізнання та досудового слідства, встановлення єдиних стандартів судового захисту прав особи під час їх здійснення, пов'язаність всіх органів та їхньої відомчої статистики єдиною метою охорони суспільства від кримінальних посягань [3, с. 638].

Що стосується спрощеності розслідування кримінальних проступків, то вона проявляється в скорочених строках дізнання, обмежені в застосуванні окремих запобіжних заходів, забороні проведення більшості негласних слідчих (розшукових) дій та деяких інших аспектах.

3. Скорочені строки досудового розслідування кримінальних проступків. Так, відповідно до положень статті 219 КПК України в редакції Закону України № 2617-VIII від 22.11.2018 року з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене:

1) протягом сімдесяти двох годин - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298-2 КПК;

2) протягом двадцяти діб - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

3) протягом одного місяця - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298-4 КПК.

Строк досудового розслідування в формі дізнання може бути продовжений у визначеному КПК порядку. При цьому загальний строк розслідування не може перевищувати одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини

третьої статті 219 КПК. Тобто, максимальний строк провадження дізнання не може перевищувати двох місяців, що є набагато менше порівняно з розслідуванням злочинів.

4. Обмежене застосування запобіжних заходів при здійсненні досудового розслідування кримінальних проступків (дізнанні).

Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою. Отже, єдиними запобіжними заходами, які можуть бути застосовані до підозрюваного на стадії досудового розслідування кримінальних проступків є виключно особисте зобов'язання або особиста порука. До того ж зазначені запобіжні заходи можуть обиратися лише слідчим суддею і тільки у випадках, чітко передбачених КПК України, що, по суті, і є процесуальною гарантією додержання прав людини у кримінальному провадженні [4, с. 529].

При цьому не слід забувати, що під час досудового розслідування кримінальних проступків як тимчасовий запобіжний захід застосовується затримання особи на підставах та в порядку, визначеному КПК.

5. Обмежене застосування негласних слідчих (розшукових) дій при здійсненні досудового розслідування кримінальних проступків.

В ході розслідування кримінальних проступків дозволяється проводити всі гласні слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України.

З негласних слідчих (розшукових) дій можна проводити тільки дві: зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 2 ст. 264 КПК) і установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК). Заборона на провадження інших негласних слідчих (розшукових) дій обумовлена дією у кримінальному провадженні принципу пропорційності, згідно з яким обмеження конституційних та інших прав громадян повинно відповідати рівню суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення [5, с. 44].

6. На самостійність дізнання як форми досудового розслідування, його суттєву відмінність від досудового слідства також вказують особливості закінчення дізнання, визначені положеннями ст. 301 КПК.

Ці та інші положення кримінального процесуального законодавства, якими характеризується провадження дізнання по кримінальних проступках, чітко вказують на те, що зазначена форма розслідування носить самостійний характер і в багатьох аспектах має суттєві відмінності від досудового слідства.

Таким чином, все вище викладене дає можливість визначитись з поняттям дізнання як форми досудового розслідування. Є всі підстави вважати, що воно повинно формулюватися так: дізнання — це самостійна, спрощена форма досудового розслідування кримінальних проступків, яка здійснюється в установленому кримінальним процесуальним законом порядку дізнавачами підрозділів дізнання відповідних правоохоронних органів України, а також

уповноваженими особами інших підрозділів цих органів з метою реалізації завдань кримінального провадження.

Бібліографічні посилання:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. Ст. 88.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник. А-Я / за ред. Ю.С. Шемшученка. - 2-е вид., переробл. і допов. К.: Юридична думка, 2015. 1017 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан. - 2012. 1224 с.
4. Керевич О.В. Здійснення провадження по кримінальних проступках за новим КПК України / О.В. Керевич // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 525-532.
5. Глобенко Г.І. Процесуальні аспекти досудового розслідування / Г.І. Глобенко // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 07 квітня 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 43-45.

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО,
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»

(27 листопада 2020 року, м. Дніпро)

Упорядник –
доктор юридичних наук В. В. Шаблистий

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*

Підп. до друку 25.01.21. Формат 60x84 ¹/₁₆. Друк – плоский.
Ум. друк. арк. 14,4. Тираж 80 пр. Зам. № 0121/03-1.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com